

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
BIZNESA, VADĪBAS UN EKONOMIKAS FAKULTĀTE
FINANŠU UN GRĀMATVEDĪBAS NODAĻA

KREDĪTRISKA MAZINĀŠANAS IESPĒJAS FIZISKĀM
PERSONĀM

Credit risk reduction opportunities for individuals

BAKALaura DARBS

Finanšu menedžmenta profesionālā bakalaura studiju programma

Autors: **Diāna Trofimova**

Studenta apliecības Nr.: dt15009

Darba vadītājs: Mg. ekon., lektore Larisa Bule

RĪGA 2019

ANOTĀCIJA

Bakalaura darba “Kredītriska mazināšanas iespējas fiziskām personām” mērķis ir noteikt faktorus, kas palielina kredītrisku, pamatojoties uz kredītņēmēja novērtēšanas metožu analīzi un Latvijas statistiskiem datiem, un izstrādāt priekšlikumus kredītriska mazināšanai.

Ārējo un iekšējo faktoru dēļ kredītriskam ir pakļauti gan kredītdēvēji, gan kredītņēmēji. Komercbanku viens no ienesīgākajiem veidiem ir fizisko personu kreditēšana. Ja kredītņēmējs nespēs vai atteiksies pildīt kredīta saskaņotus nosacījumus, lai minimizētu kredītriskus kredītdēvēji ievēro speciālās procedūras. Ja kredītdēvējs vai pats kredītņēmējs nepareizi novērtēs kredīta atmaksas iespējas, tad kredītņēmējam atmaksas summa pieaugs, pieskaitot nokavējuma naudu un sodus, tādējādi finansiālās grūtības palielinās.

Bakalaura darbā autore veica komercbanku kredītriska teorētisko aspektu un kredītriska mazināšanas metožu izpēti un statistisko analīzi.

Atslēgvārdi: banka, kredītrisks, kredītrisku ietekmējošie faktori, fiziska persona.

ANNOTATION

Purpose of the bachelor thesis 'Credit risk reduction opportunities for individuals' to determine the factors that increase the credit risk, which based on borrower credit scores and Latvia data statistics, and identify suggestions for how to reduce credit risk.

Both internal and external factors that influence on credit risk are affected on both lenders and borrowers. Currently, lending to individuals is one of the most profitable operations in the work of commercial banks. If the borrower is unable or unwilling to follow the terms of the loan, then the lender resorts to various procedures to reduce credit risk. If the lender incorrectly assesses the borrower's creditworthiness, the borrower's payables will increase, which will increase the borrower's financial difficulties.

In this work researched the theoretical aspects of a commercial bank on credit risk and the factors affecting it. A study on methods of reducing credit risk and analysis of statistics

Keywords: bank, credit risks, credit risk influencing factors, individuals.

SATURA RĀDĪTĀJS

Apzīmējumu un saīsinājumu saraksts.....	5
Ievads.....	6
1. KOMERCBANKU KREDĪTRISKA TEORĒTISKIE ASPEKTI	8
1.1. Kredītrisku ietekmējošie faktori	11
2. KREDĪTRISKA MAZINĀŠANAS METODES.....	15
2.1. Kredītņēmēja analīze	18
2.2. Nodrošinājums	29
2.3. Kredītriska lieluma noteikšana	40
3. IZSNIEGTO KREDĪTU ANALĪZE NO 2012. LĪDZ 2017.GADAM	48
3.1. Kredītu kvalitāte un to ietekmējošo faktoru analīze	54
3.2. Kredītreitingu instrumentu ieviešana.....	62
Secinājumi	66
Priekšlikumi.....	68
Izmantotā literatūra un avoti.....	69

APZĪMĒJUMU SARAKSTS

LR – Latvijas Republika

LB - Latvijas Banka

FKTK - Finanšu un kapitāla tirgus komisija

EM - Ekonomikas Ministrija

EK - Eiropas Komisija

CSP - Centrālā statistikas pārvalde

PTAC - Patērētāju tiesību aizsardzības centrs

VID - Valsts ieņēmumu dienests

VSAA – Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra

INK - Ienākumus nenesošie kredīti

IEVADS

Lai veiksmīgi veiktu jebkādu darbību vienmēr ir svarīgi novērtēt visus iespējamus riskus. Kreditēšana ir viens no ienesīgākajiem un riskantākajiem veidiem komercbanku sektorā.

Komercbankām vienmēr ir iespēja strādāt ļoti piesardzīgi un samazināt kredītrisku gandrīz līdz nullei, tomēr šī iespēja netika izmantota, jo riski ir tieši proporcionāli ienākumiem. Līdz ar to jāpievērš lielāka uzmanība kredītriska analīzei un jāizdara riska mazināšanas metode. Tas palīdzēs kredīta sniedzējiem precīzāk novērtēt vai ir vērts izsniegt kredītu konkrēta gadījumā vai nē, jo noteiktajā situācijā risks ir lielāks nekā potenciāli ienākumi no izsniegtajā kredīta.

Ja kredītdēvējs nepareizi novērtēs aizņēmēja kredīta atmaksas spēju, tad arī kredītņēmējam aizdevuma neatmaksāšanas gadījumā aizņēmuma kopsumma augs, attiecīgi aizņēmējam finansiālās grūtības palielinās. Gadījumā ja kredītu maksātnespējīgu aizņēmēju skaits būtiski palielinās, tad tas negatīvi ietekmes uz mājsaimniecību finanšu stabilitāti kopumā, mājsaimniecību pieprasījums preču un pakalpojumu klāstā samazinās, attiecīgi tirgū samazināsies piedāvājums un līdz ar to var rasties ekonomiskā krīze.

Tādējādi kredītriska novērtēšana un mazināšana fiziskam personām ir aktuāls jautājums, lai veicinātu ne tikai komercbanku veiksmīgu darbību, bet arī lai ekonomisko situāciju valstī.

Darba mērķis ir noteikt faktorus, kas palielina kredītrisku, pamatojoties uz kredītņēmēja novērtēšanas metožu analīzi un Latvijas statistiskiem datiem, un izstrādāt priekšlikumus kredītriska mazināšanai.

Mērķa sasniegšanai veicamie uzdevumi:

- izpētīt literatūras un elektronisko informāciju avotus par kredītriska teorētiskajiem aspektiem;
- izpētīt kreditēšanas un kredītu kvalitātes tendenci no 2012. līdz 2017. gadam;
- noteikt kredītriska ietekmējošus faktorus pēc teorētiskiem aspektiem un statistikas datiem;
- uz darbā veiktā pētījuma pamata, novērtēt kredītriska novērtēšanas svarīgumu un mazināšanas iespējas;
- balstoties uz paveikto darbu, izstrādāt secinājumus un priekšlikumus kredītriska mazināšanas iespējām fiziskam personām.

Darba struktūra sastāv no trim daļām, kuras veidojas balstoties uz darba mērķim un uzdevumiem. Pirmajā daļā tika apkopota informācija par komercbanku kredītriska teorētiskiem aspektiem un to ietekmējošiem faktoriem. Otrajā daļā tika apkopota informācija par kredītriska

mazināšanas metodēm un tika veikts praktiskais uzdevums par fizisko personu kredītspējas, izmantojot vienu no vērtēšanas metodēm. Trešajā daļā tika veikts praktiskais pētījums, analizējot Latvijas mājsaimniecību kreditēšanas dinamiku un kredīta kvalitātes tendenci, kā arī kredītriska ietekmējošo faktoru tendenci.

Pētīšanas metodes - empīriskās - datu vākšanas metodes, salīdzinošā jeb komparatīvā metode, statistiskā datu apstrādes metode, kā arī loģiski-konstruktīvā metode, izsakot spriedumus un analizējot rezultātus.

Darbā pētījuma periods ir no 2012. līdz 2017.gadam, kā arī pieejamos datos tiek izmantoti dati par 2018.gadu. Darba autore izmantoja arī vecākus datus, sākot no 2004.gada, lai novērtētu tendenci pēc iespējas objektīvāk.

Darba izstrādāšanai tika izmantoti literatūras avoti, statistikas dati no FKTK, EM, EK, CSP, LB, PTAC, European Central Bank, Latvijas pārvaldes un organizāciju mājas lapas, ārzemju mājas lapas, ziņas portāli.

1. KOMERCBANKU KREDĪTRISKA TEORĒTISKIE ASPEKTI

Viens no galvenajiem bankas darbības mērķiem ir bankas darbības regulēšana tādā veidā, lai banka būtu pēc iespējas maksimāli rentabla un maksimāli pasargāta no visiem iespējamajiem zaudējumiem, kuri var rasties dažādu risku ietekmes rezultātā.

Lai sasniegtu šo mērķi, vajag izstrādāt un realizēt noteiktu stratēģiju riska vadīšanas jautājumos.

Riska jēdzienu var raksturot, ka tas ir nevēlamā rezultāta iespējamība. Vienā gadījumā nevēlamais rezultāts ir iēplānotā rezultāta nesasniegšana, otrā gadījumā – zaudējumi, trešā gadījumā – bankrots utt.

Katra riska stratēģija ir apkopota attiecīgā riska vadīšanas politikā. Riska vadīšanas politikai ir jāaptver visu attiecīgā riska vadīšanas sistēmu. Bankas riska vadīšanas mērķis ir prognozēt un samazināt darbības negatīvās sekas nenoteiktības apstākļos.

Riska vadīšanu var raksturot kā metožu, paņēmienu un pasākumu kopumu, kas ļauj paredzēt risku iestāšanos, dod iespēju novērtēt iespējamus zaudējumus un minimizēt vai likvidēt negatīvās sekas.

Riska vadīšanas procesa posmi sastāv no četrām grupām. Tas ir riska identificēšana, riska vērtējums, riska regulējums (riska mazināšana vai novēršana) un riska uzraudzība.

Šajā darbā tiek aplūkots trešais posms - riska regulējums jeb riska mazināšanas vai novēršanas pasākumi kredītriskam.

Riska regulējums iekļauj pieņemamā riska līmeņa izvēli un pamatojumu, riska sasaistīšanu ar vēlamo ienesīgumu un bankas kapitāla segumu, riska samazināšanas vai ienesīguma palielināšanas (vienlaikus arī riska palielināšanas) pasākumu izvēli.

Banku riskus var iedalīt uz iekšējiem, ārējiem un operacionālajiem riskiem.

Ārējie riski nav saistīti ar pašas bankas darbību. Ārējie riski ir Likumdošanas risks, valsts risks, ekonomiskās vides risks, sistēmas risks, konkurences risks, zaudētās reputācijas risks, neparedzētu gadījuma risks (iespējamība ciest zaudējumus laupīšanas, dabas stihija, terorā aktu utt. rezultātā).

Operacionālie riski var būt iekšējie un ārējie. Operacionālie riski parādās kā sekas, kad neizdevās savlaicīgi un pilnā apmēra kontrolēt finansiāli saimniecisko procesu, apkopot un analizēt attiecīgo informāciju.

Tomēr bankas iekšējie riski rodas bankas vadības nepietiekamas uzmanības dēļ. Iekšējos risku var iedalīt uz ne finanšu un finanšu riskiem. Ne finanšu riski ir: juridiskais risks, jauninājumu risks (risks, kas ir saistīts ar jaunu produktu vai tehnoloģiju ieviešanu, ar ko var nesniegt vēlamos rezultātus), stratēģiskais risks (risks, kas saistīts ar kļūdām bankas

stratēģiskajā vadībā). Taču finanšu riski iedalās uz kredītrisku, likviditātes risku un tirgus risku. Īpaša uzmanība bankām ir jāpievērš finanšu riskiem, tāpēc ka finanšu riski ir banku pamatdarbības riski un tie riski vairāk ietekmē uz bankas peļņu un pašu kapitālu salīdzinot ar citiem riskiem.

Darbā tiek apskatīts kredītrisks, jo kredītu izsniegšanas darbība ir tāds darbības veids, kuras dēļ tiek veidota banka. Tā var secināt, tāpēc kā tieši ieņēmumi no kredītu operācijām veido lielāko īpatsvaru kopējos bankas ienākumos, neskatoties uz to, ka ar laiku bankas paplašina sniegto pakalpojumu klāstu. Līdz ar to, ļoti svarīgi interpretēt kredītrisku, novērtēt un pēc iespējas samazināt.

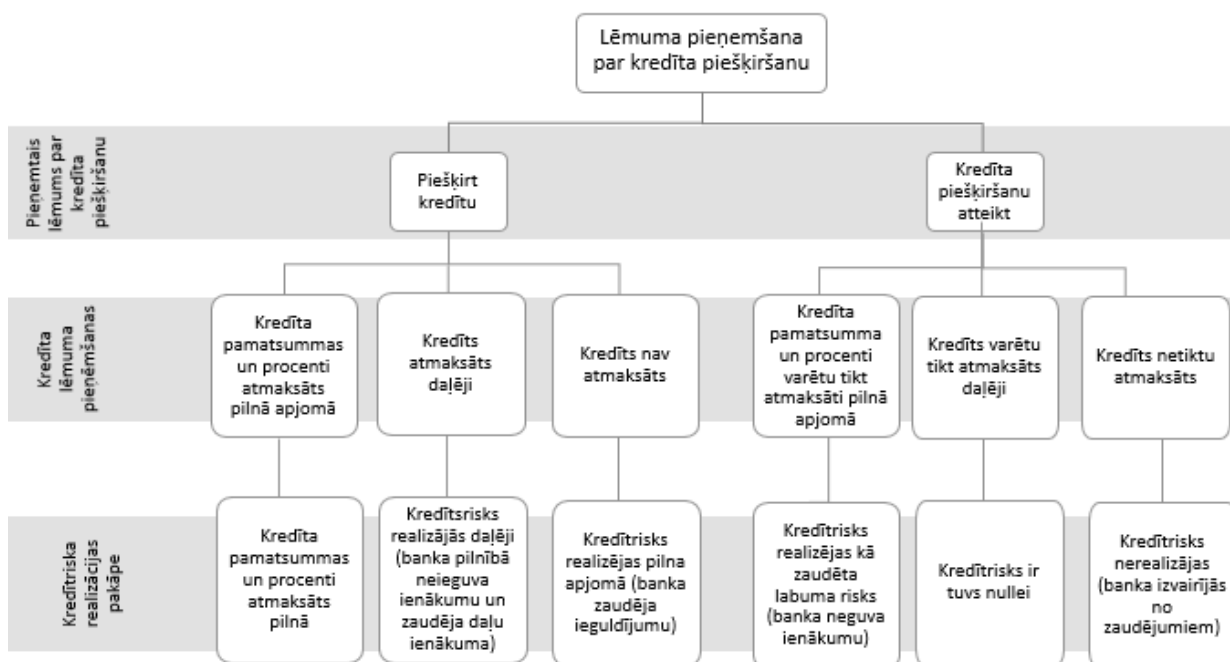
Definēt kredītrisku var sekojoši: kredītrisks – zaudējumu rašanās risks gadījumā, ja parādnieks nespēs vai atteiksies pildīt savas saistības pret iestādi atbilstoši līguma noteiktumiem.

Kredītrisks ir jāvērtē individuālā kredīta (vai cita instrumenta, kam piemīt kredītrisks) līmenī un kredītportfeļa līmenī. Bet kredītportfeļa risks ir saistīts gan ar individuālo aizdevumu neatmaksāšanas risku, gan ar līdzekļu koncentrācijas risku. FKTK iedotajos “Kredītriska pārvaldīšanas ieteikumos” noteikts, ka jākontrolē ne tikai individuālie kredīti, bet arī kredītportfelis kopumā, lai noteiktu un pārvaldītu jebkādu risku koncentrāciju, kas rodas, ja būtisks kredītu apjoms tieši vai netieši piešķirts vienam aizņēmējam, vienai savstarpēji saistītu klientu grupai vai ieguldīts vienā tautsaimniecības nozarē vai sektorā, ģeogrāfiskajā reģionā, kādā ārvalstī vai tādu valstu grupā, kuru tautsaimniecība ir cieši saistīta, viena veida kredītos, kredītos ar viena veida nodrošinājumu vai kredītos ar vienādu termiņu.

Katrā komercbankā jāizstrādā esošā kredītriska līmeņa noteikšanai un tā prognozēšanai procedūras, kā arī jāizveido uzkrājumi gaidāmajiem zaudējumiem un komercbankā ir jānodrošina negaidāmajiem zaudējumiem pietiekamam kapitālam.¹

Kad banka pieņem lēmumu izsniegt kredītu, bankai ir jāanalizē vairākas lēmuma pieņemšanas sekas (sk. 1.1.att.)

¹ Kudinska M. *Komercbanku riski un to atbilstība pašu kapitālam*. Rīga: Datorzinību centrs, 2005. 34.-157.lpp

1.1.att. Lēmuma pieņemšana par kredīta piešķiršanu²

No shēmas (sk. 1.1.att.) var redzēt, ka, ja atteikt kredīta izsniegšanu, tad peļņas gūšana būs nerealizēta. Tomēr lēmums par kredīta atteikšanu dod iespēju izvairīties no kredītriska un tai pašā laikā realizējas kā zaudētā labuma risks. Tāpēc, lēmuma pieņemšanas stadijā par kredītu izsniegšanu vai atteikšanu, kredītriska līmenis jānovērtē ļoti rūpīgi.

Kredītriska līmeņa novērtēšana, kas veicama kredītooperācijās ar aizņēmēju, ir saistīta ar aizņēmēja kredībspējas analīzi. Lai novērtētu kredībspēju sāka lietot komplekso rādītāju aizņēmēja reitingu 20.gadsimta beigās. Aizņēmēja kredībspēja ir kompleksais saimnieciski finansiālais raksturojums, kas dod iespēju novērtēt kredītņēmēja spēju nākotnē pilnībā un termiņos norēķināties ar kreditoru par savām parādsaistībām atbilstoši līguma noteikumiem.³

Apkopojot šo nodaļu, darba autore secina, ka kredītriska pētīšana ir svarīga procedūra, lai bankas darbība būtu veiksmīga un rentabla. Viens no svarīgiem posmiem ir kredīta izsniegšana, jo bankas darbinieks, pieņemot risku, var gan palielināt, gan samazināt bankas peļņu. Neapstiprinot kredīta izsniegšanu, bankas darbinieks nepieņems risku un līdz ar to bankas ieņēmumi netiks ietekmēti.

² Romānova I. *Iekšējo reitingu sistēma aizņēmēju kredītriska novērtēšanai*. Rīga, 2009.g, 15.lpp

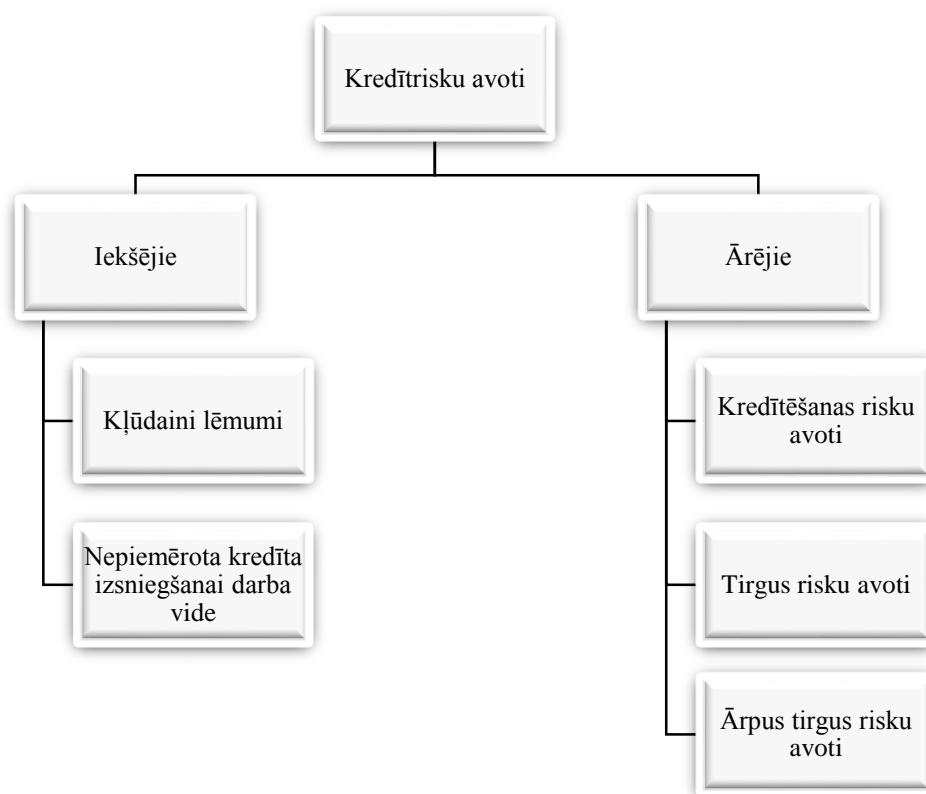
³ Romānova I. *Iekšējo reitingu sistēma aizņēmēju kredītriska novērtēšanai*. Rīga, 2009.g, 15.-17.lpp

1.1.Komercbanku kredītrisku ietekmējošie faktori

Lai banka varētu nodrošināt veiksmīgu kredītriska pārvaldīšanu ir svarīgi analizēt banku kredītrisku ietekmējošus faktorus.

Var apgalvot, ka pētīt kredītriska faktoros ir svarīgi priekš jebkurai bankai, jo tas veicina banku kredītriska cēloņu izpratni. Turklāt banku kredītriska cēloņu noteikšanai ir izšķirošā nozīme daudzos bankas mērķos, tādos kā portfeļu pārvaldīšana, kapitāla prasību aprēķināšana, kredītu cenu noteikšana, jo tas ir stipri pakļauti kredītriskam.⁴

Banku kredītrisku ietekmējošus faktoros var sadalīt uz divām grupām: iekšējie un ārējie (sk. 1.2.1.att.). Faktori, kuri tiek raksturoti kā ārējie, ir saistīti ar valsts stāvokli un ekonomikas attīstības perspektīvām valstī kopumā. Savukārt, iekšējie faktori var būt saistīti gan ar bankas kreditēšanas darbību, gan ar aizņēmēja darbību.⁵

1.1.1.att. Kredītrisku avotu iedalījums⁶

⁴ Mileris R. Macroeconomic Determinants of Loan Portfolio Credit Risk in Banks. Kaunas University of Technology, Panevezys Institute, 2012.

⁵ Жариков В. Д. *Управление кредитными рисками*. Тамбов: Изд-во тамб. гос. техн. ун-та. 2009. 37.лpp.

⁶ Серебряков Е. Ю. Теоретические аспекты возникновения кредитных рисков в современных условиях развития экономики. Оренбургский государственный университет. 2010.

Ārējus kredītrisku avotus var sadalīt uz:

- kreditēšanas risku avotiem – tas ir kredītriska rašanas cēloņi, kas ir atkarīgi no aizņēmēja, t. i., bankas aizdevuma saņēmēja. Tie ietver aizņēmēja stāvokli tirgū, viņu rentabilitātes līmeni, darbības apmēru, pieejamā un pašu kapitāla apjomu u.c.;
- tirgus risku avotiem – tas ir kredītriska rašanas cēloņi, kas ietekmē uz pieprasījumu un piedāvājumu. Tie ietver faktorus, kas nosaka vispārējo tirgus situāciju: tirgus cenu, valūtas kursu, procentu likmju izmaiņas, tirgus dalībnieku sastāvu u.c.;
- ārpus tirgus risku avotiem - tas ir kredītriska rašanas cēloņi, kas atrodas ārpus tirgū. Pie šādiem avotiem pieder valsts politiskās darbības, izmaiņas likumdošanā, dabas notikumi (zemestrīces, plūdi u.c.) utt.

Iekšējus kredītrisku avotus var sadalīt uz:

- kļūdainiem lēmumiem vai kļūdas pārvaldībā, piemēram, kļūdaina bankas kredītpolitika, kļūdas lēmumu pieņemšanā, kļūdas dokumentācijā utt.;
- nepiemērota darba vide kredīta izsniegšanai - nav gatavības veikt kredīta operācijas, piemēram, nav labi kvalificēts darbinieku personāls, nepieciešamā aprīkojuma trūkums, normatīvo dokumentu sagatavošanas trūkums utt.⁷

Iekšējie faktori, kas saistīti ar aizņēmēja darbību ir sekojošie:

- aizņēmēja saimnieciskās darbības virziens un nosacījumi;
- aizņēmēja kredītspēja;
- aizņēmēja menedžmenta līmenis;
- aizņēmēja reputācija;
- aizņēmēja maksātspēja;
- aizņēmēja krāpšana.⁸

ASV komercbanku uzraudzības institūcijas norāda uz šādām pazīmēm, kas liecina par kredītu kvalitātes pasliktināšanu:

- kreditora privātās intereses. Aizdevumu izsniegšana, kas pārsniedz noteiktās limitu robežas, kuras ir pamatā kreditora ieinteresētība izsniegt kredītu noteiktajā gadījumā;
- kredītu principu neievērošana. Tas notiek, kad bankas sniedz pārāk riskantus aizdevumus vai aizdevumus ar neapmierinošiem nosacījumiem, zinot, ka tiek pārkāpti kredītpolitikas principi. Šādas lēmuma pieņemšanas iemesli ir privātas

⁷ Серебряков Е. Ю. Теоретические аспекты возникновения кредитных рисков в современных условиях развития экономики. Оренбургский государственный университет. 2010.

⁸ Митрофанова К. Б. Понятие кредитного риска и факторы, на него влияющие. Молодой ученый. 2015. №2.

intereses, vēlme iegūt lielāku peļņu, komercbanku konkurences spiediens vai personisko interešu konflikti;

- pārāk liela orientēšana uz peļņas gūšanu. Situācija, kad vēlme gūt lielāku peļņu pārsniedz piesardzību, un banka pieņem lēmumus par kredītiem, cerot, ka riski netiks realizēti vai atmaksas nosacījumi būs izdevīgi. Tā ir bieži sastopama problēma, jo kredītportfelis parasti ir galvenais ienākums;
- nav pilnīgas informācijas par kredītņēmēju. Pilnīga informācija par kredītņēmēju ir vienīgais diezgan precīzs instruments, lai novērtētu aizņēmēja finansiālo stāvokli. Kreditoram ir jāpieprasa no aizņēmēja visi nepieciešamie finanšu pārskati un, pamatojoties uz šādu informāciju, var pieņemt lēmumu par aizdevuma izsniegšanu. Aizdevuma darījumā jāietver informācija par aizdevuma mērķi, plānoto atmaksas grafiku un tā avotu, ziņojumi par aizdevuma statusu un uzraudzību, ekspertu atzinumi un kredītu sanāksmju protokoli;
- kredītņēmēju ar labo kredītreitingu nepiemēroša analīze un/vai uzraudzības pārtraukšanā. Kreditori bieži pieņem neadekvātu kredīta lēmumu un/vai pārtrauc uzraudzību pār iepriekšējiem, labi pazīstamiem aizņēmējiem. Šajos gadījumos kreditori bieži uztic aizņēmējiem mutiskai informācijai, nevis finanšu datiem, jo agrāk tie nav ietekmējuši negatīvi uz kredītu kvalitāti. Šādās situācijās bankas bieži ignorē brīdinājuma zīmes par aizņēmēju, ekonomiku, reģionu, nozari vai citiem nozīmīgiem faktoriem;
- uzraudzības trūkums. Neefektīva uzraudzība vienmēr noved pie tā, ka bankai ir nepilnīga informācija par aizņēmēja darbībām visā aizdevuma periodā. Rezultātā sākotnēji uzticami aizdevumi var pēc kaut kāda laika dažādu faktoru dēļ bankai radīt problēmas vai zaudējumus;
- nav pietiekama laba bankas darbinieku kvalifikācija. Kredītu nodaļas darbiniekiem trūkst zināšanas un pieredzi, lai analizētu finanšu pārskatus, kā arī saņemtu un novērtētu jebkuru citu nepieciešamo informāciju;
- nepareiza risku izvēle. Tas parasti nozīmē sekojoši:
 - aizdevumu izsniegšana ar risku tādā apjomā, kas jau pārsniedz aizņēmēja faktisko maksātspējas līmeni;
 - aizdevumi, kas balstīti uz pieņēmumu par veiksmīgu tirdzniecības operācijas pabeigšanu, nevis uz aizņēmēja maksātspēju. Aizdevumi, kas paredzēti spekulācijām ar vērtspapīriem vai precēm;

- kredīti, kuru pamatā ir ķīla ar zemu likviditāti vai aizdevumi, kuru nodrošinājuma vērtība nav pietiekami liela, lai segtu kredīta summu.⁹

Faktori, kas mazina kredītrisku:

- konservatīva kredītriska pārvaldīšanas politika;
- katra kredīta piešķiršana padziļināta novērtēšana;
- maksimāla kredītriska lieluma novērtēšana uz katru aizņēmēju;
- vadības kredītriska sistemātiska kontrole un uzraudzība ;
- kvalitatīvs kredīta nodrošinājums un apdrošināšana.¹⁰

Var izdarīt secinājumus, ka gan iekšējais, gan ārējais faktors var būtiski ietekmēt kredītriska līmeni. Ir nepieciešams pētīt visus faktoros kopumā, lai izceltu noteiktus aspektus, kam jāpievērš uzmanība un kādā jomā bankai jābūt piesardzīgai un kādā jomā bankai jāmaina stratēģija.

Pēc darba autores domām nepārtrauktai uzraudzībai un kontrolei ir jāpievērš lielākā uzmanība, lai sekotu kas un kā ir novirzījies. Bankas pārbaudīta kredīta stratēģija var pazaudēt aktualitāti, jo situācija valstī dažādās jomās nav stabila.

Kā arī ir svarīgi sekot bankas darbinieku kvalifikācijas atbilstībai un darbības kvalitātes izpildei, lai atbildīgie cilvēki savu darbu pilda balstoties uz bankas kredītpolitiku un lai visi līgumi būtu korekti un juridiski pareizi noslēgti.

⁹ Грюнинг Х., Братанович С. Б. *Анализ банковских рисков. Система оценки корпоративного управления финансовым риском.* Москва. 2004. 138.лpp.

¹⁰ Митрофанова К. Б. Понятие кредитного риска и факторы, на него влияющие. Молодой ученый. 2015. №2.

2. KREDĪTRISKA MAZINĀŠANAS METODES

Kredītriski ir visizplatītākais banku darbības bankrotēšanas cēlonis. Lai aizsargātu starptautiskos finanšu tirgus, galvenie standarti ir izklāstīti arī starptautiskajos līgumos, kuru mērķis ir apvienot valstu pieejas kredītriska pārvaldīšanai.

Kredītriska pārvaldīšanas pamatā ir esošo un potenciālo kredītrisku identificēšana, kas raksturīgi kredīta operācijām. Viens no pasākumiem šo risku novēršanai ir skaidri formulēta iestādes politika attiecībā uz kredītriskiem un parametru noteikšanu, ar kuriem tiks uzraudzīts kredītrisks. Šāda kontrole ietver kredītrisku ierobežošanu, kas nodrošina pietiekamu kredītportfeļa diversifikāciju.

Pildot savas saistības pret noguldītājiem un akcionāriem, vadībai jānodrošina, ka bankas kredīta funkcija ir vērsta uz šādiem trim galvenajiem uzdevumiem:

- aizdevumi jāpiešķir pamatoti un ar pārlicēbi, ka tie tiks atmaksāti;
- līdzekļi jāinvestē akcionāru un ieguldītāju interesēs;
- jāievēro saprātīgs ekonomisko aģentu un / vai mājsaimniecību kredīta pieprasījums.

Kredītu operāciju analīzes mērķis ir novērtēt kredīta procesa atbilstību minētajiem nosacījumiem. Citiem vārdiem sakot, ir nepieciešams noteikt, cik labi ir noteikts kredīta process, vai vadības vadlīnijas ir labi atspoguļotas iekšējās procedūrās, vai personāls rūpīgi izpilda spēkā esošās direktīvas un noteikumus, un vai visi kredīta procesa dalībnieki saņem informāciju savlaicīgi un pilnībā.

Kredīta integritāte un uzticamība ir atkarīga no objektīviem kredīta lēmumiem, kas nodrošina pieņemamu riska līmeni attiecībā pret paredzamajiem ienākumiem. Kredīta procesa pārskatā jāietver kredīta vadlīniju un citu rakstisku metožu analīze, ko izmanto dažādas bankas struktūrvienības, kā arī visu kredīta procesā iesaistīto bankas nodaļu spēju un faktisko sniegumu analīze. Tajā arī jāiekļauj procedūras, ko veic, lai izveidotu, novērtētu, apstiprinātu, izsniegtu, izsekotu, iekasētu un apstrādātu dažādus bankas sniegtos kredīta instrumentus. Pārskatā arī jāiekļauj:

- detalizēta kredītu analīzes metodika un aizdevumu apstiprināšanas process ar aizdevuma pieteikuma veidlapu piemēriem, iekšējām veidlapām ar kredīta informācijas kopsavilkumu, iekšējām kredītliņijām un aizdevuma dokumentiem;
- kredītu apstiprināšanas kritēriji, procentu likmju politikas un kredīta limitu noteikšana visos banku vadības līmeņos, kā arī kritēriji aizdevumu izsniegšanas rīkojumu veikšanai ar filiāļu tīkla starpniecību;

- nodrošinājuma stratēģija visu veidu aizdevumiem, nodrošinājuma vērtības novērtēšana, nodrošinājuma realizācija, kā arī nodrošinājuma dokumentācija;
- pārvaldīšanas procedūra un uzraudzība, tostarp atbildīgie, atbilstības kritēriji un kontrole;
- izņēmumu apstrādes metode.

Analīzē jāiekļauj intervijas ar visiem kredītu dalībniekiem, kas veic kredīta funkciju. Tajā jāiekļauj arī atsevišķu aizdevumu pārskatīšana. Novērtēto aizdevumu pieteikumu attiecība pret kopējo apjomu, kas apstiprināts pēdējiem sešiem vai divpadsmit mēnešiem (kopējais skaits un kopējā summa) ir viens no vērtēšanas procesa kvalitātes rādītājiem.

Darbinieku analīze - analīze attiecas uz darbiniekiem, kas iesaistīti kredītrisku pieņemšanas, novērtēšanas, apstiprināšanas un uzraudzības procedūrās. Jānosaka minēto darbinieku skaits, amati, vecums, pieredze un īpašie pienākumi. Personāla struktūra, prasmes un profesionalitāte jāanalizē, ņemot vērā vadības direktīvas un procedūras, kurās darbinieki piedalās. Ir jāpārskata visi banku kredītu amatpersonu apmācības un jānovērtē to efektivitāte. Personāla apmācības kvalitāte un biežums parasti ir labs rādītājs par to, cik profesionāli minētie darbinieki sniedz aizdevumus.

Informācijas plūsmas arī ir svarīgs moments priekš bankai. Tā kā kredīta funkcija parasti ir sadalīta uz visu organizāciju, bankai jābūt efektīvām sistēmām, lai uzraudzītu atbilstību noteiktajām direktīvām. Šo nosacījumu vislabāk var izpildīt, veicot iekšējo analīzi un izveidojot ziņošanas sistēmu, kas varētu informēt valdi un augstākos vadītājus par to, kā direktīvas tiek īstenotas, un sniedz tām pietiekamu informāciju, lai novērtētu zemāka līmeņa darbinieku sniegumu un kredītportfeļa stāvokli. Tā kā informācija ir kredītu pārvaldīšanas procesa galvenais elements, ir jāanalizē tās pieejamība, kvalitāte un rentabilitāte. Turklāt jāpievērš uzmanība informācijas plūsmām starp dažādām bankas daļām un jo īpaši par to, vai faktiski saņemtā informācija ir pilnīga, savlaicīga un efektīva. Šī analīze ir cieši saistīta ar personāla analīzi, kontroles struktūru, organizatorisko struktūru un/vai informācijas tehnoloģiju.¹¹

Minimizēt kredītrisku var gan kredīta izskatīšanas posmā, gan kredīta darbības laikā.

Riska mazināšanas procesā visgrūtākais ir noteikt riska līmeni, kas banka gatava pieņemt. Lai noteiktu kredītriska lielumu un to novērtētu, banka ņem vērā kredīta paredzamos

¹¹ Грюнинг Х., Братанович С. Б. *Анализ банковских рисков. Система оценки корпоративного управления финансовым риском.* Москва. 123.лрр.

zaudējumus un kredītriska segšanai nepieciešamo kapitāla apmēru, tas ir, kapitālu, kas segs neparedzētos zaudējumus.¹²

Kredītriska pakāpes lielums ir atkarīgs no sekojošiem faktoriem:

- ekonomiska un politiska situācijā valstī vai reģionā, uz ko ietekmē makroekonomiskie un mikroekonomiskie faktori (pārejas periodā ekonomikas krīzes stāvokļa, nepilnīga banku sistēmas veidošanas u.c.)
- kredīta koncentrācijas pakāpe dažādās nozarēs, kas ir jūtīgas pret ekonomiskiem izmaiņām, tas ir, lielo summu apjomu kredītiem, kas tiek piešķirts šaurākajiem aizņēmēju loku vai nozarei);
- kredībspējas, reputācijas un aizņēmēju veidiem;
- aizņēmēju maksātspējas;
- liela daļa aizdevumu un citu banku līgumu, kas attiecas uz klientiem, kuriem ir finansiālas grūtības;
- liela koncentrācija kredīta piešķiršanai mazpētītām, jaunajām, netradicionālajām kreditēšanas jomām (līzings, faktoringu u.c.);
- jauno un nesen piesaistīto klientu īpatsvars, par kuriem bankai nav pietiekamas informācijas;
- aizņēmēja ļaunprātīga izmantošana, krāpšana;
- nekvalitatīva nodrošinājuma pieņemšana, kas nav ātri likvids vai ir pakļauts vērtības samazināšanai, vai nodrošinājuma vērtība nespēj segt aizdevuma saistības (aizdevuma pamatsummu un procentus), nodrošinājuma zaudēšana;
- kredītportfeļa diversifikācija;
- kredīta politikas biežas izmaiņas;
- aizdevuma veids, forma un lielums, tā drošība utt.¹³

Banka nosaka un ievieš individuālo kredītu vai kredītportfeļu kvalitātes uzraudzības sistēmas regulāras kredītu kvalitātes vērtēšanai.

Zems risks nozīmē, ka kredītu var izsniegt, jo varbūtība, ka kredītņēmējs neatmaksās aizdevumu, gandrīz ir līdzvērtīga nullei.

Paaugstināts risks nozīmē, ka kredītu var izsniegt, tomēr varbūtība ir līdz 50% atkarīgā no negatīvo faktoru skaita un ietekmes pakāpes, ka kredītņēmējs var aizdevuma nosacījumus neizpildīt.

¹² Костюченко Н. *Анализ кредитных рисков*. Санкт-Петербург. 2010. 286.лpp.

¹³ Жариков В. Д. *Управление кредитными рисками*. Тамбов: Изд-во тамб. гос. техн. ун-та. 2009. 37.лpp.

Augsts risks nozīmē, kredīta izsniegšana ir ļoti riskanta un izsniegt tādu kredītu var tikai tad, ja mainās aizdevuma nosacījumi. Kā iestāde cietis zaudējumus varbūtība ir lielākā nekā 50%, tā atkarīga no negatīvo faktoru skaita un ietekmes.

Riski, kas rodas pieteikuma izskatīšanas stadijā (lēmuma pieņemšana), ir kļūdas, kas rodas riska līmeni novērtēšanas procesā, kuras iemesls ir informācijas trūkums, iepriekš nepārbaudītu un / vai nepietiekamu riska novērtēšanas metožu dēļ.¹⁴

Darba autore uzskata, ka viens no svarīgākajiem aspektiem ir aizņēmēja novērtēšana, jo var samazināt kredītrisku sakumā stadijā (kredīta lēmuma izsniegšanas pieņemšanā) un nodrošinājuma piešķiršana, jo ar nodrošinājumu banka nepazaudēs pilnu kredīta summu. Kā arī svarīgi noteikt kredītriska lielumu, jo ar to var pieņemt lēmumu izsniegt kredītu vai nē un atkarība no tā, cik lieli uzkrājumi nedrošiem parādiem ir jāveic.

2.1.Kredītņēmēja analīze

Jebkuras bankas darbība ir balstīta uz līdzsvarotu kredītpolitiku, kas pamatā ir visaptveroša aizņēmēja analīze, identificējot kredītņēmēja problēmas, intereses un finansiālos mērķus. Kredītpolitikas rezultāts ir kredītportfeļa kvalitāte.¹⁵

Racionālās kreditēšanas principi sastāv no atsevišķa aizdevuma novērtēšanas principu sistēmu. Lai analizētu kredītu pēc aizdevumu novērtēšanas principu sistēmu, kredītu analītiķi izdala kredīta pieteikumā un citos iesniegtajos dokumentos svarīgākos faktorus, kas raksturo klienta darbību un novērtē tos.

Pasaulē banku praksē ir vairākas kredītu novērtēšanas principu sistēmas: CAMPARI, PARTS, 5-C sistēma un citas. Sistēmu nosaukumus veido pirmo burtu abreviatūras, kas raksturo, kas jāpēta aizņēmēja analīzes posmā.

Piemēram, CAMPARI sistēma nozīmē:

CHARACTER – klienta raksturs,

ABILITY TO REPAY – spēja savlaicīgi un pilnā apmērā atmaksāt aizdevumu;

MARGIN – ienesīgums;

PURPOSE – mērķis;

AMOUNT – daudzums;

REPAYMENT – atmaksāšanas noteikumi;

¹⁴ Костюченко Н. *Анализ кредитных рисков*. Санкт-Петербург. 2010. 286.-287.лpp.

¹⁵ Пашков А.И. *Оценка качества кредитного портфеля, Деньги и кредит*. 1997. 29–30.лpp.

INSURANCE – riska apdrošināšana.¹⁶

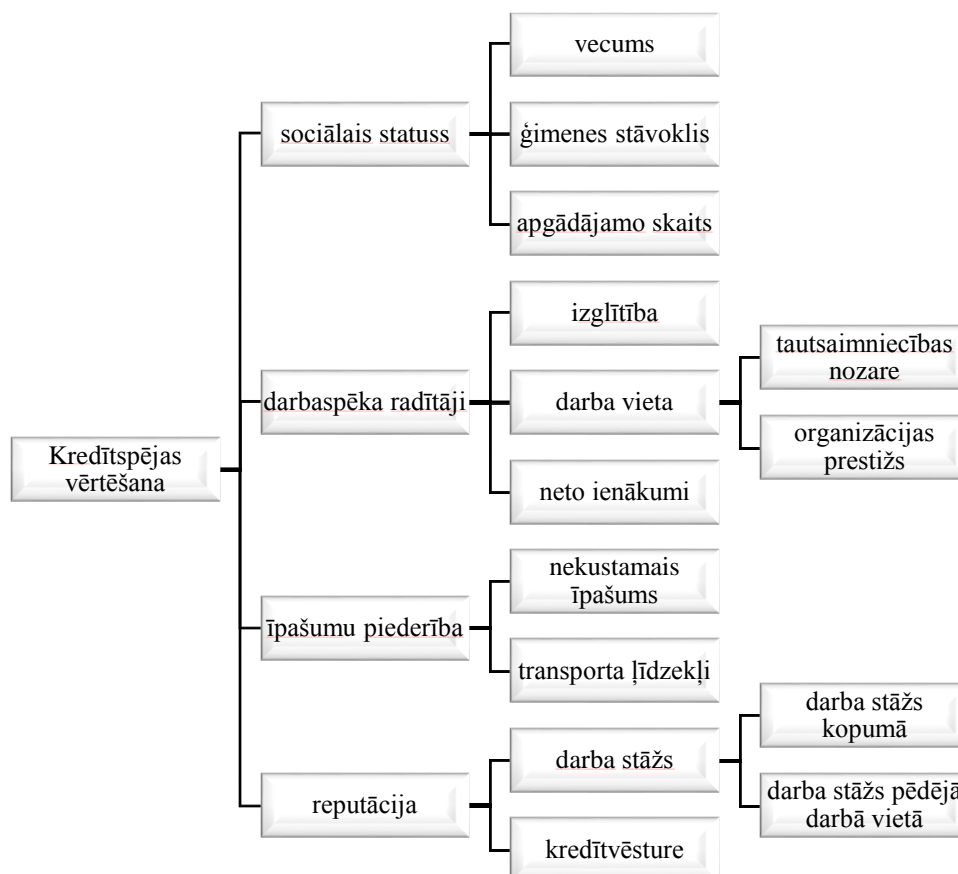
Pirms aizdevuma izsniegšanas iestāde novērtē aizņēmēja kredībspēju, izpētot sekojošo informāciju:

- kredīta mērķi un aizdevuma atmaksas avoti;
- aizņēmēja pašreizējā riska profila aprakstu, tostarp riskus, ko viņš jau ir uzņēmis, kopējo risku un riska izmaiņu ietekmi uz tautsaimniecību, nodrošinājuma vērtību un nodrošinājuma likviditāti, aizdevuma valūtas un aizņēmēja valūtas sakritību;
- aizņēmēja finansiālā līdzdalība aizdevuma mērķa finansēšanā;
- aizņēmēja ienākumu pietiekamība - daļa no aizņēmēja un viņa ģimenes locekļu neto ienākumiem (pēc nodokļu maksāšanas), ko var novirzīt uz parasto kredīta pamatsummu un procentu maksājumiem, vienlaikus analizējot aizņēmēja ienākumu stabilitāti, tostarp aizņēmēja darba vietas, vai darba vietas nozarei ir attīstības perspektīvas vai darba vietas ģeogrāfiskā apgabala stāvoklis tirgū;
- aizņēmēja saimnieciskās darbības rezultāti, finansiālais stāvoklis, paredzamā kredīta naudas plūsma, kā arī attiecīgās ekonomikas nozares vai ģeogrāfiskā reģiona attīstība un aizņēmēja stāvoklis tajā, kā arī aizņēmēja vadības kompetence;
- aizņēmēja piederību saistītu klientu grupai vai personām, kas saistītas ar banku. Lai noteiktu šo piederību, banka izstrādā ar kredītiestāžu saistītu un savstarpēji saistītu klientu grupu identificēšanas procedūru;
- aizņēmēja kredītvēsture bankā un informācija no ārējiem avotiem, ieskaitot kredītreģistru;
- nodrošinājuma pieejamība, atbilstība un pietiekamība, ņemot vērā kredītpolitikas noteikto limitu uz aizdevuma summas attiecību pret nodrošinājuma vērtību, kā arī iespējas atsaukt vai izmantot nodrošinājumu dažādos scenārijos;
- pieņemot lēmumu par kredīta noteikumiem, banka salīdzina katra aizdevuma riskus un paredzamos ieguvumus ar resursu izmaksām, kā arī nodrošinājuma un ierobežojošo nosacījumu pieejamību. Aizdevuma izmaksas nosaka tā, lai segtu visus ar aizdevumu saistītos izdevumus un kompensētu bankas radīto risku.

¹⁶ Kudinska M. *Kreditēšana*. Rīga. 2016. 7.lpp.

Sniedzot aizdevumu, bankai ir pienākums sniegt klientam patiesu un pilnīgu informāciju par visiem aizdevuma līguma nosacījumiem un riskiem, kā arī pēc klienta pieprasījuma sniegt papildu paskaidrojumus.¹⁷

Fizisko personu informācija ir daudzveidīga un satur gan kvalitatīvas, gan kvantitatīvas pazīmes. Lai vienkāršotu aizņēmēja kredītspējas novērtēšanas procesu, ieteicams strukturēt kredītņēmēja informāciju. Fizisko personu informācijas struktūru var attēlot kā raksturlielumu hierarhiju (sk. 2.1.1.att.).

2.1.1.att. Fizisko personu privāta informācijas struktūra kā raksturlielumu hierarhija¹⁸

Pirmajā hierarhijas līmenī ir: aizņēmēja sociālais stāvoklis, darbaspēka radītāji, īpašuma piederība, reputācija.

Katrs no šiem elementiem ir sīkāk aprakstīts hierarhijas otrajā līmenī.

Aizņēmēja sociālais statuss ir vecums, ģimenes stāvoklis, apgādājamo skaits.

¹⁷ Kredītriska pārvaldīšanas normatīvie noteikumi. Finanšu un kapitāla tirgus komisijas normatīvie noteikumi.

Pieejams: http://www.fktk.lv/texts_files/Bez_trch_PP_Kreditriska%20parv%20NN_1.0projekts.pdf

¹⁸ Андреевич Р. К. Метод оценки кредитоспособности физических лиц по непрерывной шкале. Санкт-Петербург. 2015

Darbaspēka rādītāji nosaka klienta spēju pelnīt naudu, kas ir svarīga ekonomiskā saturs ziņā. Salīdzinot kredītņēmēja rentabilitāti ar aizdevuma likmi, iestāde var ātri noteikt, ka potenciālais aizņēmējs kredīta laikā nespēj atmaksāt aizdevumu no saviem ienākumiem. Aizņēmēja darbaspēka rādītāji ir izglītība, darba vieta, neto ienākumi.

Īpašuma piederība ir kredītņēmēja rīcībā esošie līdzekļi aizdevuma pieņemšanas brīdī. Aizņēmēja īpašuma piederība sastāv no esošiem piederošiem nekustamajiem īpašumiem un transportlīdzekļiem.

Reputācija ir aizņēmēja uzticamības novērtējums saskaņā ar informāciju no darba vietas (kolēģu raksturojums, rājieni, soda naudas utt.), kredītiestādes utt.

Informācija, kādu banka var saņemt no darba vietas par jebkuru potenciālo aizņēmēju, ir darba pieredze. Aizņēmēja reputāciju veido darba stāžs, kredītvēsture.

Var papildināt konkrētās personas privātās informācijas struktūru. Piemēram, īpašuma piederību var papildināt ar informāciju par aizņēmēja citu īpašumu.

Detalizētāk var aprakstīt hierarhijas otrā līmeņa raksturojumu. Piemēram, var sīkāk aprakstīt darba vietas raksturojumu ar informāciju par nozari, kādā uzņēmums darbojas un uzņēmuma reputāciju. Arī darba pieredze var tikt sīkāk aplūkota kā kopējā darba pieredze un darba pieredze pēdējā darba vietā.

Jāatzīmē, ka dažas pazīmes var attiecināt uz dažādiem hierarhijas elementiem. Piemēram, izglītība saskaņā ar šo shēmu ir saistīta ar darbaspēka rādītājiem. Tomēr izglītību var attiecināt uz aizņēmēja sociālo statusu.

Analizējot aizņēmēja kredīspējas novērtējumu, šis fakts ir jāņem vērā tā, lai tas pats raksturlielums netiktu skaitīts daudzas reizes, kas pārspīlētu svaru (nozīmi) pieprasītajā vērtējumā. Ierosinātās aizņēmēja kredītskoringa novērtēšanas metodes piemērošana izskatāmajai struktūrai ļauj aprēķināt turpmākos elementus pēc hierarhijas iepriekšējā līmeņa elementiem.

Kredītņēmēja privātās informācijas struktūrā hierarhijas trešā līmeņa aprakstam ir tādi elementi kā darba vieta un darba stāža. Darba vietas novērtējums prasa detalizētu izpēti, tāpēc pašreizējā modeļa ietvaros potenciālie aizņēmēji tiek iedalīti trīs grupās atkarībā no darba vietas uzticamības pakāpes: augsta darba devēja uzticamība, vidējā darba devēja uzticamība, zemā darba devēja uzticamība.

Katrai no minētajām grupām tiek piešķirta kvalitātes funkcijas vērtība: 1 - ar augstu darba devēja uzticamību, 0.5 - ar vidējo darba devēja uzticamību, 0 - ar zemu darba devēja uzticamību. Darba stāža sastāvdaļas tiek novērtētas šādi: kopējais darba stāžs gados, darba stāža pēdējā darba vietā mēnešos. Jo vairāk katras darba pieredzes sastāvdaļas, jo augstāks ir šī elementa kvalitātes funkcija.

Pirmā līmeņa elementu kvalitātes funkcija tiek veidota šādi.

1) Sociālā statusa blokā:

- vecums tiek mērīts gados. Jo tuvāks ir potenciālā aizņēmēja vecums līdz 35 gadiem, jo augstāka ir kvalitātes funkcijas vērtība.

- ģimenes stāvoklis ir trīs stāvokļi: precējies, viens, šķīries. Katrai no šīm stāvoklim ir piešķirta kvalitātes funkcijas 1 vērtība; 0; 0.2.

- Apgādājamo personu skaits tiek attēlots kā skaitlis. Jo lielāks skaitlis, jo zemāka ir kvalitātes funkcijas vērtība.

2) Darba raksturlielumu blokā:

- potenciālie aizņēmēji tiek iedalīti grupās atbilstoši izglītības līmenim: izglītības pakāpes veidiem (pamatizglītība, vidējā izglītība un augstākā izglītība) un visus izglītības veidus (vispārējā izglītība, profesionālā izglītība un akadēmiskā izglītība), un vērtē ārpus formālās izglītības sistēmas iegūto profesionālo kvalifikāciju (kursi), - katram no kuriem kvalitātes funkcija iegūst vērtību 0; 0.2; 0.4; 0.6; 0.8 un 1;

- pēc darba vietas uzticamības pakāpe. Ja darba vieta ir uzticama, potenciālie aizņēmēji tiek sadalīti grupās ar augstu darba devēja uzticamību, vidējo darba devēja uzticamību un zemu darba devēja uzticamību, par kurām katra kvalitātes funkcija uzņemas vērtību 1; 0.5 un 0;

- potenciālā aizņēmēja mēneša vidējie neto ienākumi tiek mērīti naudas izteiksmē. Jo augstāks vidējais neto ienākums, jo augstāka ir kvalitātes funkcijas vērtība;

3.) Īpašuma piederības bloka tiek vērtēts potenciālā aizņēmēja īpašumā esošie nekustamie īpašumi un transportlīdzekļi, tie tiek uzrādīti vērtības izteiksmē (naudas izteiksmē). Jo augstāka ir īpašuma vērtība, jo augstāka ir kvalitātes funkcijas vērtība;

4) reputācijas blokā - darba pieredzi nosaka kopējā darba pieredze (mērot gados) un pieredze pēdējā darba vietā (mēra mēnešos). Jo augstāka ir kopējā darba pieredze un pieredze pēdējā darba vietā, jo augstāka ir kvalitātes funkcijas vērtība attiecīgajam raksturlielumam. Turklāt šajā blokā potenciālie aizņēmēji ir sadalīti grupās ar labu, apmierinošu un sliktu kredītvēsturi, par kuru kvalitātes funkcija ņem vērtības 1; 0.5 un 0. Kredītvēstures trūkums ir vienāds ar sliktu kredītvēsturi.¹⁹

Kredītdēvējam jāpārlicinās, ka aizņēmējs ir uzticams, ka viņš pietiekami labi saprot finanšu lietas, ka viņam būs spēja un griba atmaksātu aizdevumu.

Par aizņēmēja raksturu var uzzināt pēc kredītņēmēja darbību pagātnē analizēšanas un pēc pārrunām ar kredītņēmēju.

¹⁹ Андреевич Р. К. Метод оценки кредитоспособности физических лиц по непрерывной шкале. Санкт-Петербург. 2015

Lai uzzinātu par aizņēmēja darbību pagātnē, kredītdēvējam ir jāizpēta:

- klienta parādu kārtošanas vēsture;
- apgrozījums kredītņēmēja kontos;
- kredītņēmēja ieņēmumus raksturojošie dokumenti;
- vide, kurā darbojas aizņēmējs: kredītņēmēja vieta tirgū;
- kredītņēmēja darījumu partneru reputācija.

Pārrunas dod iespēju iepazīties ar aizņēmēja raksturu personīgi tiekoties ar klientu. Vērtējot aizņēmēju, banka darbiniekam ir jāpievērš uzmanība klienta atklātībai un spējai orientēties iesniegtajos dokumentos, kurus klients grib sasniegt ar bankas kredīta palīdzību.

Gadījumā, ja aizņēmējam nav konta bankā, vajag pievērst uzmanību, kāpēc aizdevuma ņēmējs nemēģina dabūt aizdevumu no savas bankas. Šiem iemesliem vajadzētu būt objektīviem un ticamiem.²⁰

Bankā, izskatot kredīta pieteikumu, novērtē aizņēmēja kredītspēju un viņa maksātspēju, skatot šos abus jēdzienus savstarpējā saistībā. Aizņēmēja maksātspēja nozīmē, vai aizņēmējs spēj savlaicīgi dzēst visu veidu saistības un parādus, bet kredītspēja paredz aizņēmēju spēju norēķināties tikai par kredītsaistībām.

Ja neveikt maksātspējas analīzi, tad pastāv risks, ka nākotnē var parādīties faktori, kas var ietekmēt aizņēmēja kredītspēju.

Bankas turpmākā funkcionēšana bieži ir atkarīga cik pareizi novērtē aizņēmēju kredītspēju. Ja nepareizi novērtēt aizņēmēja kredītspēju un nepareizi novērtēt ar to saistīto kredītriska lielumu, tas var būt par kredīta neatmaksāšanu iemesliem. Kas noved pie bankas darbības rādītāju pasliktināšanu, bankas likviditāti, kas var novērst pie nopietnām sekām.

Tāpēc liela nozīme ir kvalitatīvai bankas kredītpolitikas dokumentācijas izstrādāšanai un stingra komercbankas kredītpolitikas ievērošana. Dokumentos ir jāizklāsta kredītriska novērtēšanas standarti un normas, kā arī šo standartu un normu izpildīšanas nodrošināšanas pasākumi.²¹

Pārbaudot patērētāja iespējas izpildīt savas saistības saskaņā ar aizdevuma līgumu, aizdevējam ir jāveic pamatota izmeklēšana un jāveic vajadzīgie pasākumi, lai pārbaudītu patērētāja galveno ienākumu apjomu, patērētāja ienākumu vēsturi un jebkādas izmaiņas laika gaitā. Pašnodarbināto, sezonas vai citu neregulāru ienākumu gadījumā aizdevējam ir jāveic rūpīga izmeklēšana un jāveic noteiktie pasākumi, lai pārbaudītu informāciju par patērētāja spēju izpildīt savas saistības saskaņā ar aizdevuma līgumu.

²⁰ Kudinska M. *Kreditēšana*. Rīga. 2016. 8.lpp.

²¹ Romānova I. *Iekšējo reitingu sistēma aizņēmēju kredītriska novērtēšanai*. Rīga, 2009.g, 17.lpp

Kredītoram jāsiglabā pilnīga dokumentācija ar informāciju par kredīta apstiprināšanu un glabā šo dokumentāciju vismaz aizdevuma līguma darbības laikā.

Aizdevējam jānodrošina, ka reģistrs ir viegli pieejams kompetentajām iestādēm, pienācīgi paskaidrojot pasākumus, kas veikti, lai pārbaudītu informāciju. Reģistrā ir vismaz katra pieteikuma iesniedzēja ienākumu vēsturi.

Lai veiktu kredīta novērtējumu, aizdevējam ir jāizstrādā kredīta dokumentāciju tā, lai noteiktu gadījumus, kad patērētājs, kreditors vai kredīta starpnieks izsniedza informāciju, un lai novērstu šādu grozīšanu.

Novērtējot patērētāja spēju izpildīt savas saistības saskaņā ar aizdevuma līgumu, aizdevējam ir jāņem vērā būtiskie faktori, kas var ietekmēt patērētāja spēju pildīt savas saistības, un nerada nevajadzīgas grūtības un pārmērīgus parādus. Šie faktori var ietvert procentu likmes citu pakalpojumu sniegšanai un šāda parāda pamatsummu.

Aizdevējs izveido likumiskus procesus, lai novērtētu patērētāja spēju izpildīt savas saistības saskaņā ar aizdevuma līgumu un uzturēt kārtību par šīm procedūrām. Aizdevējs regulāri pārbauda šos procesus.

Ja aizdevuma termiņš pārsniedz patērētāja paredzamo pensionēšanās vecumu, aizdevējam ir pienācīgi jāņem vērā patērētāja potenciālo ienākumu atbilstība un spēja turpināt pildīt savas saistības saskaņā ar aizdevuma līgumu pēc pensionēšanās.

Aizdevējs garantē, ka patērētāja spēja izpildīt savas saistības saskaņā ar aizdevuma līgumu nav balstīta uz paredzamo būtisko patēriņa ienākumu pieaugumu, ja viņam nav pietiekamu dokumentāru pierādījumu.

Novērtējot patērētāja spēju izpildīt savas saistības saskaņā ar aizdevuma līgumu, aizdevējam ir pamatoti jāņem vērā radušās izmaksas un citi iespējamie izdevumi, piemēram, patērētāja faktiskās saistības, tostarp pamatoti iemesli un patērētāja uzturēšanās izdevumi.

Novērtējot patērētāja spēju izpildīt savas saistības saskaņā ar aizdevuma līgumu, aizdevējs rūpīgi izvērtē iespējamus negatīvus scenārijus nākotnē, tostarp, piemēram, samazinot pensijas ienākumus, palielinot standarta procentu likmes mainīgas procentu likmes hipotēku gadījumā, negatīvu parādu norakstīšanu, novēlotus maksājumus vai atliktos maksājumus. summas vai procentus.²²

Kredītdevējs, kad veic analīzi par potenciālo aizņēmēju, lai izsniegtu kredītu, pēta aizņēmēja ienākumus, izdevumus (tai skaitā arī citām kredītsaistības, ja tādās ir), un izvērtē

²² EBI pamatnostādes par kredīspējas novērtējumu, , pieejams:

<https://eba.europa.eu/documents/10180/1162894/EBA-GL-2015->

[11_LV_GL+on+creditworthiness.pdf/c2c8a4e1-b243-45a8-b68b-d76249081c7b](https://eba.europa.eu/documents/10180/1162894/EBA-GL-2015-11_LV_GL+on+creditworthiness.pdf/c2c8a4e1-b243-45a8-b68b-d76249081c7b) (skatīts 01.04.2019)

aizņēmēju spēju atmaksāt kredītu, kā arī izvērtē visus iespējamus riskus un izvērtē nodrošinājumu (ja tādi ir).

Ja, izvērtējot kredīta piešķiršanu, tiek analizēti aizņēmēja kopējie mājsaimniecības ienākumi, tad šajā gadījumā, kredītdēvējam arī jāņem vērā kopējie mājsaimniecību izdevumi (tai skaitā mājsaimniecības kopējās kredītsaistības).

Arī kredītdēvējam jāizpēta aizņēmēja kredītvēsturi, to izpildi (piemēram, vai bija kredīta atmaksāšanas kavējumi).

Kredītņēmējam ir svarīgi ņemt vērā nākotnes notikumus, kas var ietekmēt uz kredītu atmaksu. Piemēram, pensijas vecuma iestāšanos, darba zaudējumi.

2.1.1. tabula

Ieteicamais maksimāli pieļaujamā kredīta maksājuma apmēra aprēķins²³

Neto ienākumu apmērs pret valstī noteikto minimālās bruto algas apmēru	Maksimāli pieļaujamais kredītmaksājumu apmērs pret neto ienākumu apmēru	Papildu nosacījumi
mazāks vai vienāds ar 0.7	10%	
lielāks par 0.7, bet mazāks vai vienāds ar 1	20%	
lielāks par 1, bet mazāks vai vienāds ar 3	30%	patērētāja rīcībā ik mēnesi jāpaliek ne mazāk kā 80% no oficiālās bruto minimālās algas valstī
lielāks par 3.0	40%	patērētāja rīcībā ik mēnesi jāpaliek ne mazāk kā 80% no oficiālās bruto minimālās algas valstī, bet arī var pieļaut lielāku apmēru, ja no aizņēmēja finansiālo stāvokli pieejamās informācijas ir

²³ PTAC. Patērētāju spējas atmaksāt kredītu novērtēšanai kredītu devējiem, kas sniedz kredītesanas pakalpojumus patērētājiem. 27.04.2018. Pieejams:

file:///C:/Users/us1/Desktop/banka_analize/vadlinijas_pateretaju_spejas_atmaksat_kreditu_novertesana_kreditu_devejiem_kas_sniedz_kreditesanas_pakalpojumas_pateretajiem.pdf

		noskaidrots, ka aizņēmējs var atļauties kredītmaksājumus, kas pārsniedz 40% no viņa ikmēneša ienākuma apmēra
--	--	--

Lai labāk saprastu iepriekš norādītu tabulu (2.1.1.tab.), darba tiek aplūkots viens no piemēriem, kā šī tabula darbojas.

Piemēram, aizdevējs, izmantojot VSAA sniegto informāciju par potenciālo aizņēmēju, noskaidro, ka aizņēmēja bruto darba samaksa janvārī bija 750 eiro, februārī – 715.00 eiro, martā – 735.00 eiro, aprīlī – 730.00 eiro, maijā 740.00 eiro un jūnijā 745.00 eiro.

Valstī oficiāla minimālā bruto darba alga bija 430.00 eiro 2018.gadā

1.solis – jāaprēķina potenciāla aizņēmēja vidēja bruto darba alga par iesniegto periodu:

$$(750.00+715.00+735.00+730.00+740.00+745.00)/6 = 735.83 \text{ EUR}$$

2.solis – jānosaka aizņēmēja aptuvenais neto ienākuma apmērs:

$$735.83 \text{ EUR} - 30\% = 515.08 \text{ EUR}$$

3.solis – jānosaka aizņēmēja neto ienākuma apmēra attiecību pret oficiālo minimālo bruto darba algu valstī:

$$515.08 \text{ EUR} / 430.00 \text{ EUR} = 1.2$$

4.solis – no 2.1.1.tabulas jānolasa pieļaujamo kredītmaksājumu / neto ienākumu attiecību :

Pēc tabulas ir redzams, ka 1.2 ir koeficients trešās grupas robežās (lielāks par viens, bet mazāks par 3), līdz ar to pieļaujamā kredītmaksājumu / neto ienākumu attiecība ir 30%;

5.solis – jāaprēķina maksimāli pieļaujams ikmēneša maksājuma limits:

$$(\text{Aizņēmēja neto ienākums}) 515.08 \text{ EUR} \times 30\% = 154.52 \text{ EUR};$$

6.solis – jāaprēķina maksimāli pieļaujams ikmēneša maksājuma limits, vadoties no papildus nosacījumiem (aizņēmēja rīcībā paliek ne mazāk kā 80% no oficiālās minimālo bruto darbu algu valstī):

$$(\text{Aizņēmēja neto ienākums}) 515.08 \text{ EUR} - (430.00 \text{ EUR} \times 80\%) = 171.08 \text{ EUR}$$

7.solis – jāizvēlas mazākais no lielumiem, lai samazinātu kredītrisku;

8.solis – kreditoram jāatceras, ka maksimāli pieļaujama maksājumu limits, kas tiek iegūts pēc aprēķināšanas, ietver sevī no jauna kredīta izsniegšana ikmēneša maksājuma lielumu un uz doto brīdi, kredītņēmēja jau esošos ikmēneša kredītmaksājumus.²⁴

Ministrija atbalsta Patērētāju aizsardzības likuma grozījumu, kas nosaka, ka kreditors nevar paļauties tikai uz patērētāja sniegto informāciju par saviem ienākumiem un kredīta saistībām, bet vienmēr ir jāpārlicinās, ka patērētāja sniegtā informācija ir patiesa, aizdevējam jāpieprasa pierādījumi, kas iegūti no publiskiem vai privātiem reģistriem (piemēram, VID, VSAA, kredītiestādes utt.). Praksē tika atzīmēts, ka patērētāji bieži ziņo par nepatiesu informāciju par saviem ienākumiem. Saskaņā ar piemērojamajiem noteikumiem aizdevējam ir pienākums pārbaudīt aizņēmēja maksātspēju un atteikt izsniegt aizdevumu, ja maksātspējas novērtējums liecina, ka tā ir zema. Tomēr tiesību aktos nav noteiktas īpašas prasības aizdevējam, lai noskaidrotu patērētāja ienākumu ticamību, kā rezultātā aizdevējs, pamatojoties uz savu kredītriska novērtējumu, var izlemt, cik rūpīgi jāizvērtē patērētāja maksātspēja.

Ministrija arī atbalsta Patērētāju aizsardzības likuma grozījumu, kas sniegs nebanku aizdevējiem iespēju apmainīties ar informāciju par saviem parādiem un kredīta saistībām. Vienlaikus ir nepieciešami arī attiecīgi grozījumi Kredītiestāžu likumā, kas ļautu nebanku kreditoriem apmainīties ar informāciju par saviem parādiem un kredītsaistībām ar kredītiestādēm, kredītiestāžu meitasuzņēmumiem, krājaizdevuma sabiedrībām un apdrošinātājiem.

Minētās izmaiņas likumā garantē, ka aizdevums netiks izsniegts aizņēmējam, kuri to nevar atļauties, tiks uzlabota maksātspējas novērtējuma kvalitāte, tiks pārbaudīta patērētāja ienākumu summa un kredītspējas testos, ēnu ekonomikas ietekme uz aizdevumiem, kas nav bankas aizdevumi, tiks samazināts, visiem aizdevējiem būs vienlīdzīga piekļuve informācijai.²⁵

Personas, kuram ar likumu ir noteikti ierobežojumi slēgt līgumus - galvenokārt tās ir personas, kas nav sasniegušas pilngadību, garīgi slimas personas, bankrotējušas personas, personas, kuras nav pilnībā identificētas saskaņā ar likumu prasībām, personas, kuras ir iesaistītas noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas darījumos, personas, kuras darbojas terora organizācijās.

²⁴ Darba autore piemēra aprēķināšana, pamatojoties uz datiem: PTAC. Patērētāju spējas atmaksāt kredītu novērtēšanai kredītu devējiem, kas sniedz kredīšanas pakalpojumus patērētājiem. 27.04.2018. Pieejams: file:///C:/Users/us1/Desktop/banka_analize/vadlinijas_pateretaju_spejas_atmaksat_kreditu_novertesana_kreditu_devejiem_kas_sniedz_kreditesanas_pakalpojumas_pateretajiem.pdf

²⁵ EM: Nebanku kredīta portfeļa kvalitāte Latvijā uzlabojas, bet aug pagarināto kredītu skaits. Dienas Bizness.18.09.2018. pieejams: <http://www.db.lv/zinas/em-nebanku-kredita-portfela-kvalitate-latvija-uzlabojas-bet-aug-pagarinato-kreditu-skaits-479062> (skatīts 04.04.2019)

Tapāt banka neizsniedz aizdevumu arī citām personām, kuras netiek uzskatītas par potenciāliem bankas klientiem atbilstoši bankas kreditēšanas stratēģijai.

Svarīgi arī vērtēt, ko klients grib kreditēt. Kredītdevējam ir jāpārlicinās, ka aizņēmēja naudas plūsma ir pietiekama ne tikai kredīta nomaksai, bet arī kredīta procentu segumam, lai banka varētu nopelnīt, jo kreditēšana bankai ir pelnoša operācija.

Kredītņēmējam arī ir jāatzīmē aizdevuma mērķis. Kredītdevējam nevajadzētu aizdot naudu, ja nav skaidrs, kādiem mērķiem tā tiks izmantota. Banka kredītpolitikā parasti norāda, kādam mērķim tika izsniegts kredīts.

Aizdevumu mērķi fiziskam personām varētu būt sekojoši:

- nekustamā īpašuma, transportlīdzekļa iegādei, celtniecības, remonta;
- patēriņa vajadzību kredīti – aizdevumi aizņēmēja individuālo vajadzību apmierināšanai (kredīts atvaļinājumam, mēbeļu iegādei utt.)

Mērķi, kuriem aizdevumi netiek izsniegti, ir sekojoši:

- nelegālie aizdevumi. Aizdevumi, kas paredzēti nelegāliem mērķiem - tādiem, kā narkotiku kontrabanda, noziedzīgi iegūto līdzekļu legalizācijas un terorisma finansēšana;
- aizdevumi spekulatīviem nolūkiem. Spekulācijas valūtas tirgū, fondu tirgū un tamlīdzīgi darījumi. Banka nedod aizdevumus ar tādiem mērķiem, jo tas ir ļoti riskanti, un banka riskē zaudēt visu aizdevuma summu, ja spekulācija ir neveiksmīga. Turpretī, ja spekulācija izdodas, klients gūst tik lielu peļņu, ka spēj nomaksāt visus procentus bankai un turklāt vēl gūst peļņu. Bankas reti finansē šādus mērķus.

Pieteikumā aizdevuma saņemšanai kredītņēmējam ir precīzi jānorāda, cik lielu summu viņš grib aizņemt. Kredītdevējs pats nepiedāvā summu, kādu viņš gribētu aizdot klientam. Kreditoram jāizvērtē, lai klients neprasītu vairāk nekā nepieciešams konkrētā mērķa sasniegšanai, jo tas ir saistīts ar klienta spēju atmaksāt aizdevumu. Kreditoram arī jāizpēta, lai klients neprasa mazāk, nekā viņam nepieciešams mērķa sasniegšanai. Pretējā gadījumā aizdevējam vajadzēs izdod vēl papildus, lai nodrošinātu sākotnējā aizdevuma atmaksāšanu. Aizņēmēja finansiālajam ieguldījumam mērķa sasniegšanai jābūt pietiekami lielam salīdzinājumā ar pieprasīto aizņēmumu.

Aizdevuma atmaksāšanas nodrošināšana ir viena no svarīgākām prasībām kreditēšanā. Naudu nevar aizdot kādam, kuram nav pietiekamu iespēju atmaksāt aizdevumu ar procentiem - pat ja aizdevums ir nodrošināts.

Nodrošinājumam ir pakārtota nozīme kredīta atmaksāšanā, jo to izmanto tikai tādā gadījumā, ja klients nespēj atmaksāt aizdevumu no nopelnītajiem naudas līdzekļiem. Kreditoram aizdevumu nevajadzētu izsniegt, zinot, ka vajadzēs realizēt nodrošinājumu.

Klienta aizdevuma atmaksāšanas spēju var nosaukt, salīdzinot klienta tīro naudas plūsmu ar kredīta maksājumu:

- nosaka, kādām jābūt mēneša kredīta atmaksas summām kopā ar procentiem;
- noskaidro klienta ģenerējamās naudas līdzekļus, pamatojoties uz Valsts Ieņēmumu Dienesta (VID) izziņu par ienākumiem;
- sastāda klienta naudas plūsmas prognozi jeb budžetu, nosakot brīvos naudas līdzekļus, kas var būt avots kredīta samaksai;
- salīdzina klienta brīvo naudas līdzekļu atlikumu ar aprēķināto maksājumu.

Lai kontrolētu klienta naudas plūsmu, bankas bieži pieprasa, lai klienta algas konts atrastos kreditora bankā.²⁶

Pēc darba autores domām aizņēmēja analīzi jāveic pēc iespējas detalizētāk. Jo vairāk ir pieejama informācija par kredītņēmēju, jo vairāk var samazināt banka kredītriskiem. Kredītņēmēja analizē svarīgi izpētīt kredīspēju un maksātspēju, darba vietu, finansiālo stabilitāti un aizņēmēja finansiālā izpratne jeb pieeju par naudas līdzekļu izmantošanu. Svarīgi saprast aizņēmēja raksturu, jo ir iespējama situācija, kad aizņēmējam ir spēja samaksāt kredītu, bet nav velmi. To var definēt, ka kredīta ļaunprātīga izmantošana. Tas nozīmē, ka kredītņēmējam kredītu pieprasīšanas sākotnējā stadijā nav mērķis pildīt saistības, jo aizņēmējam trūkst zināšanas par kredīta neatmaksāšanu sekām vai nav aizdomas par to. Pēc minētajiem faktiem, var izdarīt secinājumu, ka jāpaplašina informācijas pieejamību ne tikai par kredīta piedāvājuma klāstu, bet arī par kredīta neatmaksāšanas sekām, lai aizņēmējam būtu vēlmi pildīt savas saistības.

2.2. Nodrošinājums

Banka var samazināt kredītrisku ar nodrošinājuma palīdzību, lai būtu kaut kāda garantija aizdevuma neatmaksāšanas gadījumā, ka bankai nebūs zaudējumu vispār vai nebūs tik lieli zaudējumi, ja būtu izsniegts kredīts bez nodrošinājuma.²⁷

Nodrošinājums ir kaut kas vērtīgs, ko kredītdevējs var pārņemt no kredītņēmēja, ja saskaņā ar noslēgto vienošanos aizņēmējs neatmaksā aizdevumu. Piemēram, mājokli kā nodrošinājumu parasti pieprasa mājokļa iegādei (hipotēku kredīta gadījumā). Tas nozīmē, ka gadījumā, ja kredītņēmējs nepildīs hipotēku kredīta atmaksāšanas nosacījumus, bankai būs tiesības pārņemt savās īpašumtiesībās aizņēmēja mājokli. Lai atgūtu aizdoto naudu, banka var

²⁶ Kudinska M. *Kreditēšana*. Rīga. 2016. 7.-12.lpp.

²⁷ Heffernan S. *Modern banking in theory and practice*. John Wiley & Sons Ltd. 1996. 182.lpp.

pārdot mājokli. Līdz ar to nodrošinājumu var salīdzinot ar garantiju, jo ar to nodrošinājuma palīdzību aizdevējs var atgūst aizdoto summu pat tādā gadījumā, ja aizņēmējs neatmaksās aizdevumu saskaņā ar vienošanos.

Bankām arī ir tiesības izsniegt kredītus bez nodrošinājuma, bet bankas, lai samazinātu kredītriskus, izsniedz kredītus bez nodrošinājuma tikai tādiem aizņēmējiem, kuriem ir stabils finansiālais stāvoklis un ir laba kredītvēsture. Minētiem kredītņēmējam ir lielāka uzticība, ka tie atmaksas aizdevumu saskaņā ar vienošanos.²⁸

Samazinātu kredītrisku var, ja nodrošinājums būs kvalitatīvs. Kvalitatīvu nodrošinājumu raksturojošas pazīmes ir sekojošas:

- nodrošinājuma novērtēšana ir vienkārša.²⁹ Tas nozīmē, ka, izmantojot noteiktas aprēķinu metodes, nodrošinājuma vērtību ir viegli noteikt. Piemēram, ja nodrošinājums ir vai dzīvoklis, vai automašīna – ar vērtību noteikšanu nebūs problēmas. Latvijā īpašumu novērtēšana tiek veikta saskaņā ar Latvijas standartu Īpašumu vērtēšana, kas ir izstrādāts, pamatojoties uz Starptautiskās īpašuma vērtēšanas komitejas standartu „Vispārīgie jēdzieni un vērtēšanas principi”. Latvijas nacionālo, ES un starptautiski tiesību akti regulē īpašumu novērtēšanu;³⁰
- nodrošinājumu īpašumtiesībās ir viegli iegūst. Gadījumā, ja ir nepieciešama nodrošinājuma realizācija kredītdēvējs var iegūt nodrošinājuma īpašumtiesības;
- nodrošinājumam ir jābūt viegli realizējamam. Tas nozīmē, piemēram, ja ir zems pieprasījums tirgū uz nodrošinājuma objektu, tad var rasties problēmas nodrošinājuma realizēšanā un naudas atgūšanā.³¹

Pietiekams nodrošinājums ir, ja nodrošinājuma tirgus vērtība sedz kredīta pamatsummu, kredīta procentus, iespējamās ieķīlājamā objekta vērtības izmaiņas un realizācijas izmaksas.

Katra nodrošinājuma veida noformēšanā ir savas īpatnības. Ir svarīgi, lai būtu nodrošinājumu novērtēšanas katrā komercbankā, kā arī pieņemšanas un kontroles procedūras par visiem pieņemamajiem nodrošinājumu veidiem.

²⁸ Eiropas Centrālā Banka. *Explainers*. Pieejams: <https://www.ecb.europa.eu/explainers/tell-me/html/collateral.lv.html> [atsauce 24.10.2018.]

²⁹ Eiropas Centrālā Banka *Explainers*. Pieejams: <https://www.ecb.europa.eu/explainers/tell-me/html/collateral.lv.html> [atsauce 24.10.2018.]

³⁰ Eiroeksperts grupa. Viss par un ap novērtēšanu. Pieejams: <https://www.eiroeksperts.lv/lv/vertesana/viss-par-un-ap-novertesanu-1> (skatīts: 06.04.2019.)

³¹ Kudinska M. *Kreditēšana*. Rīga. 2016. 11.lpp.

Finanšu un kapitāla tirgus komisija atzīmē, ka katrai bankai jāizstrādā dažādu ķīlas veidu novērtēšanas procedūras, kas nosaka ķīlas novērtēšanas nepārtrauktību un kārtību, kādā kredītiestāde pārliecinās par ķīlas atsavināšanas, t.i. pārņemšanas un pārdošanas iespējām un jānosaka prasības apdrošināšanas izmantošanai. Bankai arī jāatceras par to, ka ķīlas tiesību izmantošana var būtiski samazināt darījuma peļņu. Galvojumi jāvērtē saistība ar galvotāja kredībspēju un tiesībspēju.

Visām procedūrām - nodrošinājumu noformēšana, novērtēšana un kontrole - jābūt skaidrām, kā arī visām šīm procedūrām jāskaidro ar Latvijas likumdošanu un uzraudzības institūcijas prasībām.

Komercbankām vajag būt piesardzīgām, kad pieņem kā ķīlu tādas nodrošinājuma veidus, kuriem nevar pierēģistrēt iekļājumu atbilstoši pastāvošai likumdošanai.

Komercbankas parasti nosaka aizdevumu pieļaujamus apjomus atkarībā no nodrošinājuma vērtības, tas nozīmē, ka komercbanka izsniedz hipotekāros kredītus līdz 85% no iekļājamā objekta tirgus vērtības.

Parasti nodrošinājuma noformēšanas dēļ kredītņēmēji nopietnāk uztver kredītsaistības, līdz ar to ir iespējamība, ka samazināsies kredīta atmaksāšanai kavējuma varbūtība un kredīts būs pilnīgi samaksāts, ar ko kredīta atmaksāšanas kvalitāte uzlabosies un arī bankām nebūs kredīta zaudējumi, un nevajadzēs palielināt uzkrājuma nedrošiem parādiem apjomu.

Komercbankas regulāri kontrolē nodrošinājuma tirgus vērtību, pārbauda nodrošinājuma stāvokli un kvalitāti. Pretēja gadījumā, ja, piemēram, nodrošinājuma kvalitāte pasliktinās, tad tajā tirgus vērtība arī samazināsies un banka var ciest zaudējumus.

Īpašumam, kas pieņemts kā nodrošinājums, ir jābūt nosakāmai vērtībai, kas:

- ir stabila vai palielinās;
- pilnībā sedz parāda pamatsummu, procentus, nodrošinājuma glabāšanas, realizēšanas izmaksas un iespējamās vērtības izmaiņas.

Bankām jābūt piesardzīgām, ja pieņem kā ķīlu tādas nodrošinājuma veidus, kuru vērtības izmaiņas var ātri svārstīties (piemēram, uzņēmumu daļas un pajas u.c.).

Kvalitatīvs nodrošinājums ir likvīds nodrošinājums vai tāds nodrošinājums, kādu var ātri pārvērst naudā tādā gadījumā, ja aizņēmējs nepilda savas saistības.³²

Kredīta nodrošinājuma adekvātumu nosaka, aprēķinot riska pakāpi gadījumā, ja aizņēmējs nespēs atmaksāt aizdevumu. Nodrošinājumam jābūt apdrošinātam pret riskiem.

³² Kudinska M. *Kreditēšana*. Rīga: Latvijas Komercbanku asociācija Konsultāciju un mācību centrs. 2008 36.lpp

Ķīlas objektam tiek aplūkota tirgus vērtība. Ideāls nodrošinājums ir likvīds (ātri realizējams, nezaudējot vērtību), viegli atvasināms, tā vērtība ir stabila vai pieaugoša.

Nodrošinājums ir pietiekams, ja ir izpildīts vismaz viens no sekojošiem nosacījumiem:

- kredīts pilnā apjomā ir nodrošināts ar valdības izsniegtiem galvojumu vērtspapīriem;
- kredīts pilnā apjomā ir nodrošināts ar citas maksātspējīgas bankas galvojumu;
- kredīts ir nodrošināts ar apdrošināta kustama īpašuma ķīlu, tajā skaitā dārgmetālu ķīlu, un izsniegts apjomā, kas nepārsniedz 70% no šā īpašuma tirgus vērtības.³³

Nodrošinājumu var sadalīt uz divām kategorijām, tas ir:

- tiešais nodrošinājums - parasti saistās ar tiesību konkrētā aizņēmēja līdzekļu piešķiršanu. Par to var kalpot - parāda vērtspapīri, hipotēkas un citi līdzekļi;
- netiešais nodrošinājums - nodrošinājums bankai, ko garantē trešā līgumslēdzēja persona, galvotājs.

Tālāk darbā tiek aplūkots katrs nodrošinājuma veids.

Nodrošinājumu var sadalīt uz trim kategorijām, tas ir, galvojums, ķīla un apdrošināšanas polises.

Galvojums ir līgums, kas tiek noslēgts kredītņēmēja un galvotāja starpā, kurā galvnieka pienākums atbildēt kredītdevējam par kredītņēmēja saistībām gadījumā, ja aizņēmējs savas kredītsaistības nepildīs.

Galvojuma kā nodrošinājuma veida priekšrocības un trūkumi ir sekojošas (sk. 2.2.1.tab.):

2.2.1.tabula

Galvojuma priekšrocības un trūkumi³⁴

Priekšrocības	Trūkumi
nodrošinājuma noformēšana ir vienkārša;	galvnieka aizdevuma samaksāšanas spēja var samazināties, bankai par to nezinot;
gadījumā, ja galvnieks nepilda kredītsaistības, kas bija atrunātās galvojumā, aizdevējs var vērst prasījumu pret galvnieku tiesā;	dažreiz ir nepieciešama tiesas prāva, lai piespiestu galvniekus maksāt;

³³ Bikse V. *Nauda un Bankas*. – Rīga: VAS „Itma”, 1994. – 72 lpp.

³⁴ Kudinska M. *Kreditēšana*. Rīga: Latvijas Komerčbanku asociācija Konsultāciju un mācību centrs. 2008.

nodrošinājumam ir nepārtrauktā kontrole, saņemot ziņas par galvnieka finansiālo stāvokli.	neeksistē materiāli aktīvi, uz kuriem bankai būtu noteiktas tiesības.
---	---

Visbiežāk sastopamais nodrošinājuma veids ir ķīla. Ķīlas tiesības ir kreditora tiesības, kas ir noformētas juridiski, kur tiek norādīts, ka kreditoram ir tiesības segt kredītņēmēja saistības ar ieķīlāto kustamo vai nekustamo īpašumu.

Šīm ieķīlājamam īpašumam ir jābūt apdrošinātam par labu komercbankai uz visu aizdevuma termiņu. Civillikumā ir noteikts, ka ķīlas tiesības ir cieši saistītas ar aizdevumu, t.i., saistību tiesībām, tāpēc ka katrās ķīlas tiesībās, tāpat kā citos nodrošinājuma veidos, ir nepieciešams prasījums par ko atbild ķīla.

Par ķīlu var būt ķermeniskas (kustamais un nekustamais īpašums) un bezķermeniskas lietas (intelektuālais īpašums u.c.).

Ķīlai ir jāatbilst sekojošās prasības:

- tiesības ieķīlāt aktīvu ir personām, kuras var brīvi rīkoties ar to. Ieķīlāt aktīvu var gan savu, gan citu personu saistību nodrošināšanai;
- ķīlas priekšmetam ir jābūt naudas vērtībai. Ķīlas vērtības galvenais kritērijs ir tā cenu stabilitāte;
- ķīlas priekšmetam jābūt likvidam, tas nozīmē, ka to var ātri realizēt, nezaudējot vērtību;
- ķīlas vērtībai ir jābūt lielākai pār aizdevumu vērtību.

Ķīla īpašums, valdīšanas un lietošanas tiesības paliek pie kredītņēmēja un var pāriet pie kredītdevēja tikai tad, ja aizņēmējs saistību nepildīs, kas ir norādītas noslēgtajos līgumos starp kredītņēmēju un kredītdevēju un LR likumiem.

Gadījumā, ja parādniekam ir vairāki kreditori, kam ir prasījuma tiesības uz ķīlu, tad ķīlas tiesību realizēšanas gadījumā saņemtā summa sadalās, ņemot vērā likumdošanā paredzētās pirmtiesības. LR Civillikumā ir norādīts, ka kreditors var pārdot ieķīlāto objektu par brīvu cenu tikai tad, ja parādnieks ir piešķīris kreditoram šādas tiesības.³⁵

Ķīlas kā nodrošinājuma veida priekšrocības un trūkumi ir sekojošas (sk. 2.2.2.tab):

³⁵ Kudinska M. *Kreditēšana*. Rīga: Latvijas Komercbanku asociācija Konsultāciju un mācību centrs. 2008.

Ķīlas priekšrocības un trūkumi³⁶

Priekšrocības	Trūkumi
nodrošinājuma noformēšana ir vienkārša;	kredīta laikā ķīlas tirgus vērtība var nokrist;
kreditoram nav vajadzību vērst prasījumu pret aizņēmēju tiesā, lai realizētu ķīlas tiesības	ir varbūtība kā ķīlas priekšmets ir/būs atkārtoti izmantots citu saistību nodrošinājumam, ja iestāde nav pienācīgi noformēja ieķīlājumu;
ķīlas priekšmeta īpašuma tiesības paliek pie ķīlas devēja, savukārt tikai ar ķīlas ņēmēja piekrišanu ir iespējama ķīlas priekšmetu pārdošana un citu darījumu veikšana	aizdevējam var rasties problēmas ar ātro ķīlas priekšmeta realizēšanu, ja kredītņēmējs nepilda savas kredītsaistības
aizdevējs nepārtraukti seko ķīlas priekšmeta vērtībai, stāvoklim un kvalitātei, kā arī ir tiesīgs pieprasīt papildu nodrošinājumu, ja ir redzams, ka nodrošinājuma vērtības tendence ir negatīva.	

Par kredīta nodrošinājumu var būt jebkurš nekustamais īpašums, tai skaitā tas, kura remontam vai pirkšanai klients noformē kredītu. Tomēr, jāatceras, lai noformētu hipotekāro kredītu, klientam vajag apdrošināt savu nekustamo īpašumu par kredīta summu.³⁷

Hipotēka ir nekustamā īpašuma vai ūdens transporta līdzeklis ieķīlājums atbilstoši LR likumdošanai. Ar nekustamā īpašuma hipotēku saprot nekustamā īpašuma ieķīlājuma reģistrēšanu Zemesgrāmatā. Ar kuģu hipotēku saprot kuģa vai kuģa daļas ieķīlājuma reģistrēšanu Kuģu reģistrā.

Hipotēkas dzēšanu, līdzīgi nostiprināšanai, ieraksta Zemesgrāmatā (nekustamā īpašuma hipotēkas gadījumā) vai Kuģu reģistrā (kuģu hipotēkas gadījumā).

Nekustamā īpašuma ieķīlājuma nostiprināšanu reglamentē LR Zemesgrāmatu likums.

Zemesgrāmata sastāv no nodaļījumiem. Nodaļījumam ir četras daļas, kurās ieraksta informāciju par:

³⁶ Kudinska M. *Kreditēšana*. Rīga: Latvijas Komerčbanku asociācija Konsultāciju un mācību centrs. 2008. 70.lpp

³⁷ Bikse V. *Nauda un Bankas*. – Rīga: VAS „Itma”, 1994. – 72 lpp.

- nekustamo īpašumu;
- nekustamā īpašuma īpašnieku;
- nekustamā īpašuma apgrūtinājumiem;
- nekustamā īpašuma parādiem.

Par nodrošinājumu arī var kalpot rokas ķīla. Tas ir, piemēram, dārgmetāli, dārglietas, mākslas priekšmeti, datortehnika u.c.

Kreditoram ir jāpārliciecinās, ka pieņemto rokas ķīlu ir iespējams realizēt pēc tās tirgus cenas. Vēlams, lai rokas ķīla būtu apdrošināta. Aizdevuma līgumā vajadzētu atrunāt rokas ķīlas pārdošanas kārtību kredīta neatmaksāšanas gadījumā. Citā gadījumā, ja līgumā šī kārtība nav atrunāta, banka var pārdot ķīlu tikai izsolē ar tiesas starpniecību.

Finanšu aktīvu ķīla ir finanšu līdzekļi un finanšu instrumenti, kas izmantoti par nodrošinājumu finanšu saistību izpildei, pamatojoties uz finanšu nodrošinājuma līgumu. Finanšu līdzekļi ir nauda (izņemot banknotes un monētas), kas jebkurā valūtā kredītētā kādā kontā (arī visu veidu noguldījumi). Finanšu instrumenti ir vienošanās, kas vienlaikus vienai personai rada finanšu aktīvus, bet citai personai — finanšu saistības vai kapitāla vērtspapīrus.

Finanšu ķīlas līguma darbības laikā finanšu ķīlas ņēmējs ir tiesīgs izmantot finanšu ķīlu tikai tad, kad tas paredzēts finanšu ķīlas līguma noteikumos, un tikai saskaņā ar minētā līguma un LR Finanšu nodrošinājuma likuma noteikumiem un nosacījumiem. Banka var pieņemt ķīlā aizņēmēja noguldījumu, kas atrodas tajā pašā bankā vai ir izvietots citā komercbankā. Ja ķīlā ir pieņemts noguldījums, kas ir izvietots savā bankā, banka bloķē noguldījumu kontu līdz pilnai kredīta saistību izpildei. Savukārt, ja kredīts nav atmaksāts, tad saskaņā ar iepriekš noslēgto ķīlas līgumu bankai ir tiesības bezstrīda un bezakcepta kārtībā norakstīt no ieķīlājuma konta neapmaksāto kredīta summu, uzkrātos un nesamaksātos kredīta procentus un soda naudu, tādējādi dzēšot aizņēmēja kredītsaistības. Ja ķīlā ir pieņemts noguldījums, kas izvietots citā komercbankā, kreditors rakstiski informē noguldījuma turētāju banku par noslēgto ķīlas līgumu.

Par ķīlas priekšmetiem var būt finanšu instrumenti. Kārtību, kādā tiek ieķīlāti vērtspapīri, kas nav publiskā apgrozībā, regulē Komerckīlu likums, jo šādi objekti tiek uzskatīti par komerckīlu. Ja par ķīlu tiek pieņemti finanšu instrumenti, kas atrodas publiskā apgrozījumā, tad ķīlas pieņemšana un reģistrēšana notiek atbilstoši Latvijas Centrālā Depozitārija (LCD) noteikumiem “Par finanšu instrumentu ieķīlāšanu”.

Privātpersonas dzīvības apdrošināšanas polise var kalpot kā patstāvīgs un papildus nodrošinājums. Kredīta devējs iegūs drošību tikai tādā gadījumā, ja apdrošināšanas polise būs cedēta uz bankas vārda.

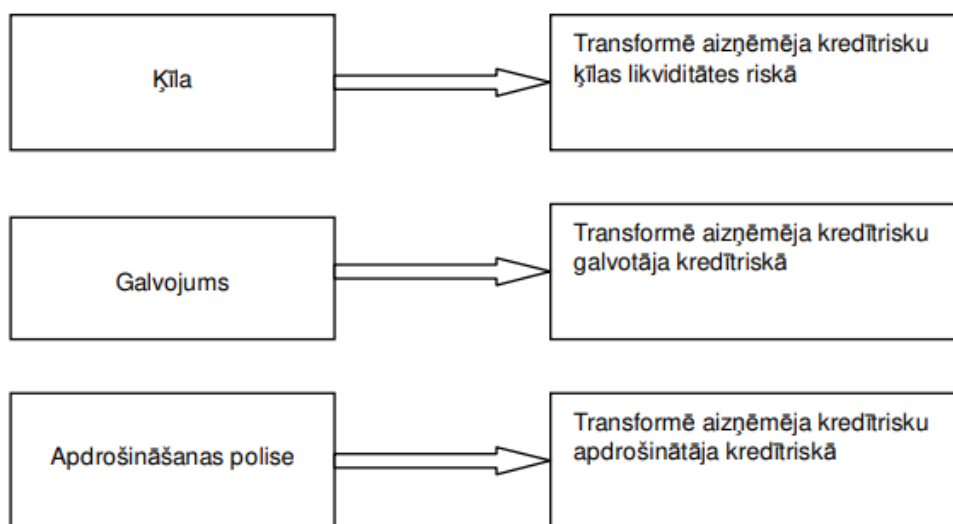
Priekšrocības un trūkumi dzīvības polišu kā nodrošinājuma izmantošanai ir sekojošas:

Polīšu kā nodrošinājuma izmantošana priekšrocības un trūkumi³⁸

Priekšrocības	Trūkumi
vienkārša polises pārrakstīšana;	principa neievērošana dod apdrošinātājam tiesība pārtraukt polisi, jo dzīvības apdrošināšanas polises tiek pakļauta savstarpējā godīguma principam
polisēm kā nodrošinājumam vērtība ir augoša, ko nodrošina prēmiju maksājumi;	gadījumā apdrošinātais pārkāpj polises noteikumus, piemēram, apdrošinātais izdara pašnāvību, polise var būt pārtraukta,
ja aizņēmējs nepilda savas saistības, tad nodrošinājumu var realizēt uzreiz;	polīšu vērtība var samazināties, īpaši gadījumā, ja tas attiecas uz peļņas un ar akciju kapitālu saistītajām polisēm.
apdrošinājuma summu ir iespēja ātri saņemt apdrošinātās personas nāves gadījumā vai, kad persona sasniedza noteiktu vecumu;	
var viegli noteikt polises vērtību jeb atpirkuma summu	

Seguma risks ir aktuāls, kad bankām ir jāatgūst naudas līdzekļi, jo kredīspējas risks realizējas. Seguma risks ir atkarīgs no nodrošinājuma kvalitāti un aizņēmēja kredītsaistību nepildīšanas varbūtību. Tikai ideāls nodrošinājums (piemēram, depozīts tajā pašā bankā, kurā kredītņēmējam bija izsniegts kredīts) nav saistīts ar risku. Visā ķīlām ir raksturīgs likviditātes risks; galvojumiem - galvotāja saistību nepildīšanas risks (sk. 2.2.1. attēlu).

³⁸ Kudinska M. *Kreditēšana*. Rīga: Latvijas Komerčbanku asociācija Konsultāciju un mācību centrs. 2008. 70.lpp

2.2.1.att. **Seguma risks kredītēšanā**³⁹

Lai samazinātu kredītrisku var pieņemt nodrošinājumu, bet galvenais kredīta izsniegšanas lēmumu pieņemšanas iemesls ir jāpamato ar aizņēmēja spēju atmaksāt kredītsaistību. Nodrošinājums neaizstāj aizņēmēja kredītriska novērtēšanu un nepieciešamās informācijas saņemšanu.

Bankai ir jāizstrādā dažādu ķīlas veidu novērtēšanas metodes, kas nosaka ķīlas novērtēšanas nepārtrauktību un kārtību, kādā iestāde pārliecinās par ķīlas realizēšanu (pārņemšanas un pārdošanas) iespējām, kā arī jānosaka prasības apdrošināšanas izmantošanai.

Bankai jāapzinās, ka uz ķīlas vērtību samazināšu var ietekmēt tie paši faktori, kas negatīvi ietekmē uz kredīta atmaksu, un ka ķīlas tiesību izmantošana (ķīlas pārņemšana, pārdošana) var būtiski samazināt darījuma peļņu.

Galvojumu jānovērtē ar galvotāja kredīspēju un tiesībspēju palīdzību. Ja aizdevums ir nodrošināts ar šajā komercbanka ievietotu noguldījumu, iestādei jānodrošina, lai nebūtu šķēršļu prasījumu un saistību ieskaitīšanai, pat ja būs bankrota procedūra. Ja darījuma summa ir būtiska un ir pakļauta vairākām jurisdikcijām, iestādei ir jābūt juridiskajam viedoklim par iespēju kompensēt prasījumus un saistības.⁴⁰

Galvenais kritērijs, lai atbalstītu ieķīlāto nodrošinājuma pieņemšanu ir to likviditāte, tostarp objektīvu iespēju pārdot tirgū. Likviditātes pakāpes noteikšanai ir jāievēro vai nav šķēršļu nodrošinājuma realizācijai. Praksē tiek uzskatīts, ka ķīlas realizāciju ir jāīsteno ne ilgāk kā 180 kalendāro dienu laikā no ķīlas atgūšanas pamata rašanās brīža.

Nodrošinājuma likviditāte ir atkarīga no sekojošiem faktoriem:

³⁹Kudinska M. *Komercbanku riski un to atbilstība pašu kapitālam*. Rīga: Datorzinību centrs, 2005. 164.lpp

⁴⁰ Bikse V. *Nauda un Bankas*. – Rīga: VAS „Itma”, 1994. 72 lpp.

- ķīlas tehniskais stāvoklis;
- ķīlas objekta analogā esamība teritoriālā atrašanās vietā,
- sociālās infrastruktūras nodrošināšana,
- objektu vide, inženiertehniskais atbalsts;
- objekta attāluma un ērtuma pakāpe;
- nodrošinājuma potenciālo pircēju skaits reģionā;
- to organizāciju klātbūtne un skaits, kas pārdod nodrošinājuma objekta analogus;
- informācijas par nodrošinājumu vērtību;
- nodrošinājuma objekta unikalitātes pakāpe;
- prasība specializētai telpai iekļāt objektu;
- iespēja pārdot nodrošinājumu kā atsevišķas sastāvdaļas;
- nozares stāvoklis, kurā var izmantot nodrošinājumu;
- citi faktori.

Par augsta likviditātes nodrošinājuma veidiem var uzskatīt tādu nodrošinājuma veidu, kura klienta saistību neizpildes vai nepilnīga saistību izpildes gadījumā pret banka nodrošinājumu var realizēt pēc tirgu cenām minimālajos izpildes laikos.

Vērtējot nodrošinājuma vērtību, tiek ņemti vērā sekojošie kritēriji:

- nodrošinājuma likviditāte;
- bankas spēja uzraudzīt nodrošinājuma īpašuma esamību un drošību;
- nodrošinājuma apgrūtinājumu un ierobežojumu neeksistēšanu, kas var apgrūtināt ķīlas ņēmēja rīcībā esošo īpašuma atsavināšanas procedūru (ierobežojumus var izteikt aresta apcietinājumā vai trešo personu tiesību esamību šajā īpašumā).
- nodrošinājuma tiesības dokumentu un reģistrācijas dokumentu esamība.

Lai nodrošinātu nepieciešamo īpašuma likviditāti ar nelabvēlīgo bankām nodrošinājuma realizācijas scenārijiem, kas ir nelabvēlīgi bankai (zemāks pieprasījums, cenu kritums u.c.), tiek veidots diskonts, tas ir, procentuālā daļa, uz kuru tiek samazināta tirgus vai patiesās nodrošinājuma cena, ieskaitot visas iestādes izmaksas, kuri tika sasaistīti ar nodrošinājuma realizāciju.

Lai noteiktu nodrošinājuma pietiekamību, ir jānosaka:

- nodrošinājuma tirgus vērtība, par kuru ir iespējama tā realizācija pēc iespējas ātrāk;
- nodrošinājuma patiesā vērtība;
- līguma aprunāto nodrošinājuma vērtību.

Nodrošinājuma tirgus vērtību var noteikt gan neatkarīgs novērtēšanas uzņēmums, gan bankas nodrošinājuma pakalpojuma eksperti. Tirgus vērtībā nedrīkst iekļaut PVN.⁴¹

Ja iestāde piemēro izbeigšanas principu, aizdevuma atgūstamā vērtība ir naudas plūsma, kas var rasties no nodrošinājuma realizācijas un no kuras tiek diskontētas nodrošinājuma izmaksas, diskontējot, izmantojot efektīvo aizdevuma procentu likmi saskaņā ar starptautiskajiem grāmatvedības standartiem.

$$\text{Atgūstamā vērtība} = \text{nodrošinājums (\%)} * \sum_{t=0}^T \left(\frac{\text{ieņēmumi}_t - \text{izdevumi}_t}{(1+EIR)^t} \right)$$

[2.2.1]⁴²

kur:

nodrošinājums(%) - daļa no nodrošinājuma, kur iestādei pirmajai ir tiesības uz ieņēmumiem no nodrošinājuma realizācijas gadījumā;

T – laiks, kas ir paredzamas, no aplēses datuma līdz nodrošinājums realizācijai, ko nosaka, pamatojoties uz iestādes vēsturisko pieredzi par laiku no saistību neizpildes gadījuma līdz nodrošinājuma realizācijai.

Ieņēmumi - sagaidāmie ieņēmumi no nodrošinājuma realizācijas pa gadiem, ieskaitot ieņēmumus no nodrošinājuma izmantošanas pirms realizācijas;

Izdevumi – izdevumi pa gadiem, kas saistīti ar objekta realizāciju, ieskaitot juridiskās izmaksas, nodevas un izdevumus, kas saistīti ar ar nodrošinājuma uzturēšanu saistītās izmaksas līdz realizācijai, kā arī tirgus cenas izmaiņas, kas atspoguļo tirgus likviditāti šādām iekārtām un izvēlēto realizāciju stratēģiju. Komercbanka nosaka tirgus diskontu, balstoties uz tās vēsturisko pieredzi un ņemot vērā nodrošinājuma tehnisko stāvokli un atrašanās vietu, kā arī pēdējā vērtējuma datumu. Ja izņēmuma gadījumos banka nepiemēro tirgus diskontu, tai ir jādokumentē lēmuma iemesli.

Aizdevuma naudas plūsma pēc darbības pārtraukšanas principa var noteikta, pamatojoties uz:

- vai nodrošinājums ir apdrošināts;
- turpmākās ekonomiskās prognozes, kas balstīta uz atzītiem un uzticamiem avotiem, kā arī ir ievērots piesardzības princips;

⁴¹Костюченко Н. *Анализ кредитных рисков*. Санкт-Петербург. 2010. 195.-197.лpp.

⁴² Aktīvu kvalitātes novērtēšanas un uzkrājumu veidošanas normatīvie noteikumi. Finanšu un kapitāla tirgus komisijas normatīvie noteikumi **Nr. 19**. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/op/2018/14.7>

- aprēķinot atgūstamo naudas plūsmu, finanšu garantijas īstenošana būtu jāņem vērā tikai tad, ja iestādei ir ticama informācija par aizņēmēja kredīspēju un garantijas iespēju.⁴³

Darba autore secina, ka nodrošinājuma piešķiršana var samazināt kredītrisku, jo ar to palīdzību kredītņēmēji piesardzīgāk izmanto kredīta pakalpojumus, tā kā nepildīšanas saistības gadījumā aizņēmēji var pazaudēt savu īpašumu jeb nodrošinājumu.

Savukārt, nodrošinājuma pētīšanai jābūt kvalitatīvai un regulārai kontrolētai. Kā arī nodrošinājuma esamība netiek uzskatīta par galveno pamatojumu kredīta izsniegšanai, jo nodrošinājuma vērtība var būt mazāka nekā kredīta summa vai nodrošinājumam var būt slikta likviditāte, līdz ar to būs grūti realizēt nodrošinājumu un var rasties zaudējumi par nodrošinājuma turēšanu, piemēram, nodrošinājuma kā hipotēkas gadījumā nodokļu izmaksas.

2.3.Kredītriska lieluma noteikšana

Latvijas banku sistēmā aktīvu struktūra un kapitāla prasību struktūra liecina par to, ka kredītrisks ir galvenais finanšu risks banku darbībā. Arī bankas maksāspēja un stabilitāte ir atkarīga no kredītriska vadīšanas kvalitātes. Minētie faktori liecina, ka ir nepieciešama kredītriskā lieluma un kapitāla prasību noteikšanas procedūra ar pilnīgu kredītriska specifiskas ievērošanu un skaidru ekonomisko saturu.

Jebkuram bankām ir jāizstrādā kredītriska lieluma noteikšanas un tā prognozēšanas metodi, jo līdz ar to var samazināt kredītrisku un bankas zaudējumus. Arī jebkurām bankām jābūt izveidotiem uzkrājumiem gaidāmajiem nedrošajam kredītiem un bankām jābūt nodrošinātam pietiekamam kapitālam negaidāmajiem zaudējumiem.⁴⁴

Iestādes vadība un/vai speciālā izveidota komitēja kredītu novērtēšanai regulāri (ne retāk kā reizi ceturksnī un katru reizi, kad iestādes parādījās informācija, ka ir būtiska kāda kredīta kvalitātes pasliktināšana, tad veic kredītu kvalitātes pārbaudi, lai izvērtētu, vai nav iestājies viens vai vairāki kredītu zaudējumu notikumi) pārskata un izvērtē kredītu kvalitāti un izveidoto uzkrājumu pietiekamību.

Individuāli nozīmīgus aizdevumus iestāde novērtē individuāli, pārējos aizdevumus iestāde novērtē atsevišķi vai grupējot aizdevumus ar līdzīgiem kredītriska parametriem.

⁴³ Aktīvu kvalitātes novērtēšanas un uzkrājumu veidošanas normatīvie noteikumi. Finanšu un kapitāla tirgus komisijas normatīvie noteikumi Nr. 19. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/op/2018/14.7>

⁴⁴ Kudinska M. *Banku risku vadība*. Rīga. 2016. 68.lpp.

Kredīti ar kavētiem aizdevumiem 90 dienas un ilgāk, kā arī pārstrukturētie aizdevumi tiek izvērtēti individuāli, izņemot gadījumus, kad saskaņā ar iestādes izstrādāto metodoloģiju aizdevumus var novērtēt pēc aizdevumu grupām, jo aizdevumi ir nelieli un atsevišķās novērtēšanas izmaksas ir nesamērīgas ar iespējamo zaudējumu apjomu.

Aizdevuma vai aizdevumu grupas kredītu kvalitāte ir pasliktinājusies un vērtības samazināšanās rodas, ja ir objektīvi pierādījumi tam, ka pēc sākotnējās kredīta atzīšanas notikuši viens vai vairāki kredītu zaudējumu notikumi, kas ietekmē nākotnes naudas plūsmu prognozi un kurus var ticami novērtēt.

Par kredītu zaudējumu notikumiem liecina:

- aizņēmēja finansiālās grūtības;
- līguma pārkāpums, t.i. aizdevuma pamatsummas vai procentu maksājuma kavējums;
- kredītņēmēju piešķirtie atvieglojumi, kas tika piešķirti aizņēmējam ekonomisku vai juridisku iemeslu dēļ, kas saistīti ar aizņēmēja finansiālajām grūtībām, kuras citādi nebūtu piešķīrusi komercbanka (t.i., iestāde pārstrukturēja aizdevumu);
- ir samērā liela varbūtība, ka aizņēmējs uzsāks bankrota procedūru;
- kredītiem piešķirtie līdzekļi netiek izmantoti aizdevuma līgumā noteiktajiem mērķiem;
- aizņēmēja saistīto personu saistību neizpilde, kas ietekmē aizņēmēja spēju izpildīt iestādes kredītsaistības;
- nodrošinājuma vērtības samazināšana (gadījumos, kad aizdevuma atmaksa ir atkarīga no nodrošinājuma vērtības);
- citi notikumi, kas definēti kā kredītu zaudējumu notikumi kredītpolitikās un komercbanku procedūrās.
- kredītu zaudējumi noteiktai kredītu grupai, piemēram:
 - negatīvas izmaiņas kredītņēmēju maksātspējā (piemēram, kavēto maksājumu pieaugums vai kredītu skaita pieaugums kredītkartēs ar pilnībā izmantotu kredīta limitu un minimālo ikmēneša maksājumu);
 - ekonomiskie apstākļi, kas ietekmē aizņēmēja saistību savlaicīgu izpildi (piemēram, bezdarba pieaugums, hipotekārās kreditēšanas samazināšanās utt.)
 - citi notikumi, kas ir identificēti kā pierādījumi par kredītu zaudējumu gadījumiem iestādes politikās un procedūrās.

Iestādei ir jāreģistrē visi kredītu zaudējumu gadījumi neatkarīgi no tā, vai aizņēmējs kavē kredītu atmaksai, vai kavēto kredītu summa noteiktajam aizņēmējam tika samaksāta.⁴⁵

Procedūrā jānorāda kārtība, kādā aizdevuma sniedzējs kontrolē kredītportfeli, nodrošinot kredītu izsniegšanas procesā radītie riski tiek uzraudzīti un pārvaldīti.

Procedūrā jāapraksta kārtība, kādā aizdevuma sniedzējs kredīta datorprogrammā nodrošina kredītu uzskaites datus, ka arī kontrole un analīzes informāciju par nokavētiem maksājumiem.

Ir vēlams, lai aizdevuma programma automātiski atlasa nokavētos aizdevuma līgumus un sadala tos vairākās grupās atkarībā no kavēšanās dienu skaita. Pēc kavēšanās dienu skaita ieteicams sagrupēt vismaz šādas grupas:

- kavējumi līdz 30 dienām;
- kavējumi no 31 – 90 dienām;
- kavējumi no 91 – 180 dienām;
- kavējumi virs 180 dienām.

Vēlams kavētos kredītus grupēt arī sīkāk, kā arī pievērst uzmanību maziem kavējumiem, tas ir no 5 līdz 15 dienām, un arī atsevišķi izdalīt kavējums, kuras kavēto kredītu grupa būs sadalīta no 31 līdz 60 dienām un no 61 līdz 90 dienām.

Aizdevēja iekšējā kārtībā vai procedūrā nosaka darbinieku rīcības, kas jāveic atbildīgajiem banka darbiniekiem par kredīta uzraudzību. Aizdevējam ir jānosaka kādās darbības jāveic par noteiktam kredītu kavējumu grupām, lai informētu kredītņēmēju par kredīta atmaksāšanas kavējumiem, piemēram, atgādinājumu, telefona zvanu utt.

Tapāt PTAC iesaka kreditoram nosūtīt rakstisku atgādinājumu (brīdinājumu) aizņēmējam ar lūgumu samaksāt parādu vai noslēgt vienošanos par kredītu atmaksu atlikta maksājuma formā, ar informāciju par aizņēmēja saistību neizpildes procesuālajām sekām. Ja aizņēmējs neizpildīs ar līgumu uzņemtās kredītsaistības un ja aizņēmējs kredīta kavējums pārsniedz 60 kalendāras dienas.

Arī atbildīgajām banka darbiniekiem ir jāveic nepārkrāuktā kontrole par citiem kredītņēmēja aizdevuma līguma nosacījumu izpildēm, kas nav saistītas ar kredīta kavējumiem, piemēram, apdrošinošas polises iesniegšanas noteiktajā termiņā un darbinieku rīcību, ja kredītņēmējs nav izpildījis noteiktas prasības, kuras bija aprunātas līgumā. Procedūra arī jānorāda par atbildīgajiem darbinieku darbībām, piemēram, ja kredītņēmējam ir ierosināts maksātnespējas process.

⁴⁵ Aktīvu kvalitātes novērtēšanas un uzkrājumu veidošanas noteikumi. Finanšu un kapitāla tirgus komisijas padomes sēdes protokols Nr. 2 2. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=296549>

Tapāt procedūrā jānorada darbinieku rīcības, ja kredīta uzraudzības procesā bija noskaidrots, ka aizņēmējs ir miris, lai nepieļautu tālāku standarta kredīta atgūšanas procesa turpināšanu.⁴⁶

Ienākumu nenesošu aktīvu jēdziens parasti tiek apspriests kā aktīvu klasifikācijas daļa. Ienākumu nenesošie aktīvi ir tie, kas nerada ienākumus. Kredīti parasti tiek uzskatīti par ienākumus nenesošiem kredītiem, ja pamatsumma vai to procenti ir nokavēti un nav samaksāti par 90 dienām un vairāk.

Aktīvu klasifikācijas sistēma, kas ietver jaunas rezervju prasības, bankām ir dārga. Tādēļ laika posms, pēc kura tiek uzskatīts, ka nenesošie aktīvi tiek uzskatīti par nokavētiem, ir 180 dienas un pēc tam pakāpeniski pielāgots 90 dienām.

Novērtējot kopējo rezervju līmeni neaktīvu aizdevumu izteiksmē, redzams, cik labi komercbanka pārvadā kredītriskus.

Nenesošu ienākumu kredītportfeļa analīzē jāiekļauj šādi aspekti:

- kredīti (ieskaitot pamatsummu un procentus), kas kavējums pārsniedz 30, 90, 180 un 360 dienām. Var sniegt vēl sīkāku klasifikāciju, ievadot šādas īpašības: klienta veidu un viņa saimnieciskās darbības veidu. Šīs klasifikācija atļauj noteikt vispārējās tendences un to, kā tās ietekmē uz katru klientu, kā arī turpmāko kredīta izsniegšanas stratēģiju;
- kredītportfeļa kvalitātes pasliktināšanās iemesli, kuru analīze var palīdzēt bankai izstrādāt nepieciešamos pasākumus šīs tendences izmaiņai;
- visu būtisko informāciju par neveiksmīgajiem aizdevumiem rūpīgi jāanalizē, lai noteiktu, vai situācija ir atgriezeniska. Ko var izdarīt, lai palielinātu aizdevuma atmaksāšanas iespējamību, un vai tika veikti plāni līdzekļu kredītu atmaksāšanai;
- jāanalizē rezervju līmenis: vai pietiek ar to, lai banka spētu izpildīt nesamaksātos aizdevumus;
- ir skaidri jānosaka, kā aktīvu kvalitātes pasliktināšanās ietekmē uz bankas peļņu un zaudējumu apmēru.

Daudzi iemesli, kas var izskaidrot kredītportfeļa kvalitātes pasliktināšanos. Pieņemot lēmumus, aizdevēji kļūdās. Tomēr lielākajai daļai neveiksmīgo banku ir iespējams identificēt sistemātiskas problēmas, kas radušās bankas nepietiekamā kredītu kultūrā.⁴⁷

⁴⁶ ПТАС. Ieteikumi iekšējām procedūrām. Pieejams: [http://www.ptac.gov.lv/ru/node/2042_\(skatīts: 29.03.2019.\)](http://www.ptac.gov.lv/ru/node/2042_(skatīts: 29.03.2019.))

⁴⁷Грюнинг Х., Братанович С. Б. *Анализ банковских рисков. Система оценки корпоративного управления финансовым риском.* Москва. 2004. 136.lpp.

Ja aizdevuma atgūšana ir bezcerīga, to var kompensēt ar speciālo rezervju apjomu šim aizdevumam. To var izdarīt, debitējot kontu "Speciālie uzkrājumi nedrošiem parādiem" (pasīvo bilanci) un kreditējot to attiecīgajā kontā aktīvā, kurā tiek uzskaitīts parāds. Ja «Speciālie uzkrājumi nedrošiem parādiem» summa nav pietiekama, lai pilnībā kompensētu zaudēto aizdevumu, tad par to iztrūkušo summu tiek debitēts "Peļņas un zaudējumu aprēķina" konta "Pārējās operācijas izmaksas" atsevišķais konts "Kredītu zaudējumi".

Izveidotās "Speciālie uzkrājumi nedrošiem parādiem» tiek veiktas atsevišķi katram aizdevumam vai ārpusbilances saistībai bilances pasīva konta "Speciālie uzkrājumi nedrošiem parādiem" atsevišķajos kontos.⁴⁸

Kredītriska pārvaldība ir balstīta uz objektīvu novērtējumu par aizdevumu risku. Kredītiestādei ir pienākums veikt aktīvu klasifikāciju, izpētot šaubīgos un sliktos parādus, kā arī izveidot rezerves, lai segtu iespējamus zaudējumus. Lai noteiktu aprēķinātās rezerves lielumu kredītriska faktoru dēļ, aizdevumi tiek kvalificēti, pamatojoties uz profesionālo vērtējumu, vienā no piecām kvalitātes kategorijām:

- I (augstākā) kvalitātes kategorija (standarta aizdevumi) - bez kredītriska;
- II kvalitātes kategorija (nestandarta aizdevumi) - mērens kredītrisks;
- III kvalitātes kategorija (šaubīgi aizdevumi) - būtisks kredītrisks;
- IV kvalitātes kategorija (problemātiskie aizdevumi) - augsts kredītrisks;
- V (zemākā) kvalitātes kategorija (slikti aizdevumi) - nav aizdevuma atmaksāšanas varbūtības.⁴⁹

Uzraugi salīdzina uzkrājumu apjomu attiecībā uz šiem aizdevumiem vismaz par 10% no kredīta atlikuma summas, kas klasificēta kā uzraudzītāja, 30% - zemstandarta, 60% - šaubīgie un 100% no kredīta atlikuma vērtības klasificēts kā zaudēts.

Ja zaudēts kredīts, tad to var kompensēt ar speciālo uzkrājumu summu šim kredītiem. Gadījumā, ja speciālo uzkrājuma summu nepietiek, ka bija tiek minēts iepriekš, tad summu, kuru nepietiek, no "Peļņas un zaudējuma aprēķina" (konta "pārējās operācijas izmaksas atsevišķais "kredītu zaudējumi" konts.

Gadījumā, ja kredītu, kuram bija iepriekš radīti specialie uzkrājumi, tomēr atmaksāja vēlāk, tas šī summa, kura bija radītā "speciālo uzkrājumu summa" tiek atkal jāiekļauj "Peļņas un zaudējuma aprēķinā".

⁴⁸ Par "Kredītu un ārpusbilances saistību novērtēšanas noteikumiem". Latvijas Bankas padomes lēmums Nr.30/4. Rīgā 1996.gada 17.janvārī pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/202202-par-kreditu-un-arpusbilances-saistibu-novertesanas-noteikumiem>

⁴⁹ Зобова Е. В., Самойлова С. С.. Управление кредитным риском в коммерческих банках. 2012

Ja izveidotais summa lielums, kura tiek rādīta specīalo uzkrājums nedrošiem parādiem, ir mazāka par Latvijas Bankas noteikto lielumu, tad Latvijas Bankas prasību par uzkrājumu palielināšanu iestādei jāizpilda līdz nākamā pārskata mēneša pēdējam datumam.⁵⁰

Katram aizdevumam, kuram vērtēšana notiek individuāli un kuram ir redzama vērtības samazināšana, komercbanka dokumentē:

- aizdevuma individuālā vērtēšanas pamatojumu;
- veikto analīzi, pēc kura iestāde konstatēja, ka aizdevums ir nedrošs un jāveic uzkrājumu;
- uzkrājuma apjomu.

Lai aprēķinātu uzkrājumu apjomu, tiek ņemts vērā:

- naudas plūsma prognoze nākotnē (apjomu un termiņi), ka arī naudas plūsmas noteikšanas pamatojumu, piemēram, attiecīga vēsturiskā informācija, faktori, kas var ietekmēt uz prognozi, tas ir, informācija par aizņēmēju, aizņēmēja darba vietu;
- naudas plūsmas, kas varētu rasties, kad aizdevumā nodrošinājums tiks realizēts;
- sākotnējo faktisko procentu likmi, kura tika piemērota naudas plūsmas diskontēšanai nākotnē⁵¹

Tradicionāli aizņēmēja kredīspēja novērtēšana ir balstīta uz klienta fundamentālo analīzi, kas ietver detalizētu aizņēmēja darbības izpēti, kā arī finanšu plūsmu analīzi un finanšu koeficientu dinamisko analīzi.

Svarīgākais uzdevums šajā analīzē ir ienākumu stabilitātes novērtējums.

Modernā kredītriska pārvaldīšanas teorija nosaka šādās dimensijas:

- maksāspējas risks - aizņēmēja risks nespēj pilnībā izpildīt savas kredīsaistības;
- riskam pakļautā vērtība - iespējama saistību neizpildes risks; zaudējumu apmērs, kas var rasties aizņēmēja maksātnespējas gadījumā, šī summa ietver visus nesamaksātos maksājumus;
- seguma risks - iespēja nesegt nesamaksātos parādus ar nodrošinājumu, nepietiekama nodrošinājuma risks.⁵²

⁵⁰ Par "Kredītu un ārpusbilances saistību novērtēšanas noteikumiem". Latvijas Bankas padomes lēmums Nr.30/4Rīgā 1996.gada 17.janvārī, pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/202202-par-kreditu-un-arpusbilances-saistibu-novertesanas-noteikumiem>

⁵¹ Aktīvu kvalitātes novērtēšanas un uzkrājumu veidošanas normatīvie noteikumi. Finanšu un kapitāla tirgus komisijas normatīvie noteikumi Nr. 19. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/op/2018/14.7>

⁵² Yang B.H., Tkachenko M., "Modeling exposure at default and loss given default: empirical approaches and technical implementation.", The Journal of Credit Risk Volume 8/2. 2012.

Lai noteiktu kredītriska kapitāla prasības, saistību neizpildes varbūtība tiks aprēķināta, pamatojoties uz reitingu aģentūras (vai Eksporta kredīta aģentūras, EKA) vai bankas paša reitingiem.

Zemākajam kredītriska līmenim, kas ir tuvs nullei, atbilst saistību nepildīšanas koeficients Augstākajai riska reitinga klasei vērtējuma kategorijai ir aptuveni 25-27%. 2.3.1. tabulā var redzēt aģentūras Standard&Poors apkopotā saistību nepildīšanas koeficientu skalu, kas atbilst septiņām reitinga klasēm krīzes periodam 2008.gada un 2015.gadam.

2.3.1.tabula

Saistību nepildīšanas koeficientu atbilstība reitinga klasēm⁵³

<i>Moody's</i> reitings	Saistību nepildīšanas koeficients 2008. gadā, %	Saistību nepildīšanas koeficients 2015. gadā, %
AAA	0,00	0,00
AA	0,38	0,00
A	0,39	0,00
BBB	0,49	0,00
BB	0,81	0,16
B	4,08	2,39
CCC	27,00	25,73

Statistiskie dati, kuri ir iegūsti no starptautiskām reitingu aģentūrām, dod sekojošu informāciju par katru reitinga klasi:

- maksājumu nepildīšanas biežums noteiktā laika periodā;
- nemaksāšanas gadījumu skaita mainīgums ekonomiskās vides izmaiņu dēļ;
- kredītriska migrācijas matrica.

Kredītriska migrācija ir parādnieka vai darījuma kredītriska līmeņa izmaiņas noteiktā laikā (migrācijas laiks) vai iespējamība, ka kredītreitinga klases mainīsies.

No kvantitatīva viedokļa kredītriska apmērs ir potenciālais zaudējums parādnieka maksātnespējas gadījumā, kas samazinās par seguma apmēru. Kredītriska trešā dimensija ir zaudējumi, kas saistīti ar saistību neizpildi (LGD).

$$LGD = PD \times EaD \times (1-R),$$

[2.3.1]

kur LGD ir zaudējumu summa saistību neizpildes gadījumā;

EaD – riskam pakļautā vērtība;

PD – saistību nepildīšanas koeficients;

R – seguma koeficients.⁵⁴

⁵³ Kudinska M. *Banku risku vadība*. Rīga. 2016. 69.lpp.

⁵⁴ Kudinska M. *Banku risku vadība*. Rīga. 2016. 70.lpp.

Darba autore secina, ka kredītriska lieluma noteikšana, prognozēšana un uzkrājumu nedrošiem parādiem veidošana ir viens no svarīgākajiem metodēm kā samazināt kredītrisku. Kredītriska lieluma aprēķins dod priekšstatu par noteikta kredīta riska pakāpi. Ar iegūto informāciju banka var pieņemt lēmumu kredīta izsniegšanas sākotnējā stadijā vai prognozēti ienākumi no kredīta izsniegšanas ir pietiekami, lai pieņemtu attiecīgo kredītriska lielumu un cik lieli uzkrājumi attiecīgajiem kredītiem ir jāveido.

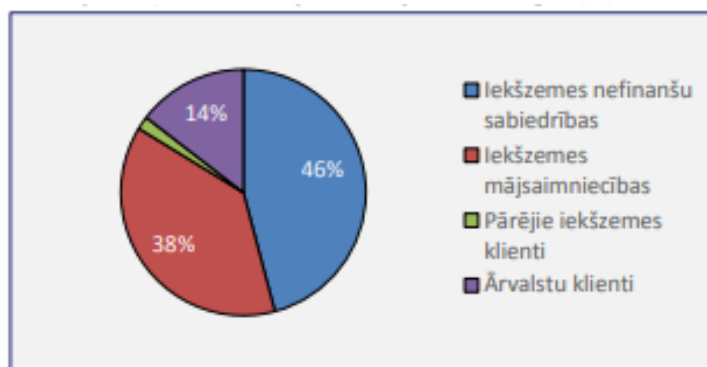
Aizdevumā laikā bankas darbinieki kontrole kredītrisku, uzrauga kredītu kavējumus un citu kredīta nosacījumu izpildi. Ja kredīta kavējums ir pārāk ilgs, tad banka izvērtē un pieņem lēmumu par noteiktu kredītu turpmāko gaitu, tādējādi banka samazina savus zaudējumus.

3. KOMERCBANKA IZSNIEGTO KREDĪTU ANALIZE

Kopējais kredītportfelis 2018.gadā sastāvēja no 46% iekšzemes ne finanšu sabiedrībām, 38% mājsaimniecībām, 14% ārvalstu klientiem un no 2% pārējiem iekšzemes klientiem (sk. 3.1.att.).

Tā kā mājsaimniecība sastāv 38% no kopēja kredītportfeļa, šo segmentu petīt ir aktuāli.

Autore atzīst par darba pētījumam derīgo analīzē lietoto mājsaimniecības definīciju, ka mājsaimniecība ir visas fiziskas personas, kas dzīvo vienā dzīvesvietā un darbojas kā vienota finanšu vienība, piemēram, ģimene. Līdz ar to visi ienākumi un visi parādi mājsaimniecībai veidojas no visu tajā sastāvējušo personu kopējiem ienākumiem un parādu attiecībām.

3.1.att. Latvijā kopēja kredītportfeļa struktūra 2018.gadā 1.ceturksnī (%)⁵⁵

Pēc grafika (sk. 3.2.att.) var secināt, ka kredītu pieaugums no 2012.gada līdz 2018.gadam mājsaimniecību segmenta uzlabojas. Eiropas Komisija liecina, ka uz to ietekmēja labvēlīgie finansēšanas nosacījumi, piemēram, zemas kredītu procentu likmes, salīdzinoši ar parejam gadam.⁵⁶

No 2015.gada Latvijā izsniegtajiem kredītiem kredītlīkmes samazinās par 0.6 procentpunktiem.⁵⁷

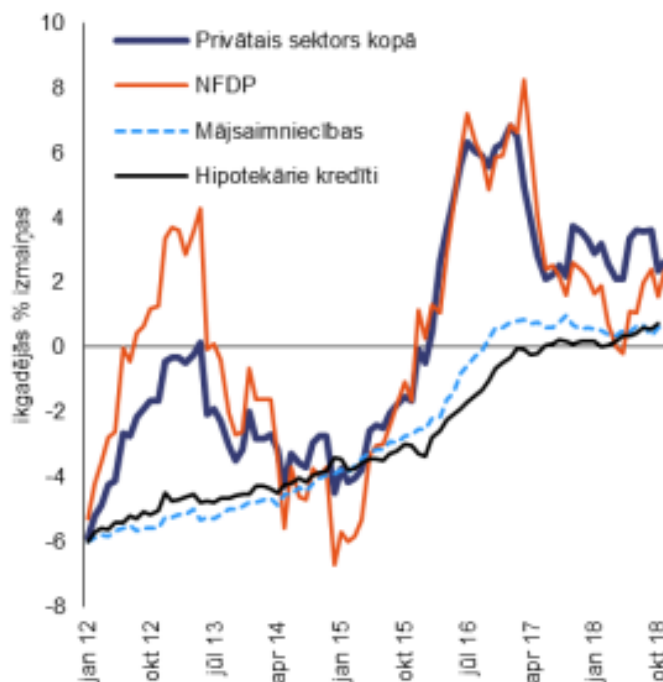
⁵⁵Finanšu un Kapitāla tirgus apskats. 2018. gada 1. Ceturksnis. Pieejams:

http://www.fktk.lv/attachments/article/7137/Q1_2018_APSKATS_Publ.pdf

⁵⁶ Eiropas Komisija. Komisijas paziņojums eiropas parlamentam, eiropadomei, padomei, Eiropas Centrālajai Bankai un eurogrupai. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/file_import/2019-european-semester-country-report-latvia_lv.pdf

⁵⁷ Kreditēšanu kavē banku, uzņēmumu un iedzīvotāju piesardzība. Dinas Bezness. 14.09.2018. Pieejams: <http://www.db.lv/zinas/kreditesanu-kave-banku-uznemumu-un-iedzivotaju-piesardziba-478973> (skatīts 09.04.2019)

Bet, neskatoties uz to, kredīta plūsma vēl joprojām ir zemāka nekā pārējās Baltijas valstīs (sk. 3.3.att.).⁵⁸

3.2.att. Latvijā no 2012.gada līdz 2018.gadam kredītu pieaugums (%izmaiņas gadu no gada)⁵⁹

Pēc 2008.gada krīzes mājsaimniecībām kredītu pieaugums bija negatīvs, tā turpinājās līdz 2016.gadam, pēc tam kredīta pieaugums mājsaimniecībām jau palika pozitīvs. Savukārt, pārējās Baltijas valstīs kredīta pieaugums bija apmēram 6%.⁶⁰

⁵⁸ Eiropas Komisija. Komisijas paziņojums Eiropas parlamentam, Eiropadomei, padomei, Eiropas Centrālajai Bankai un eurogrupai. [tiešsaiste 10.04.2019.]. Pieejams:

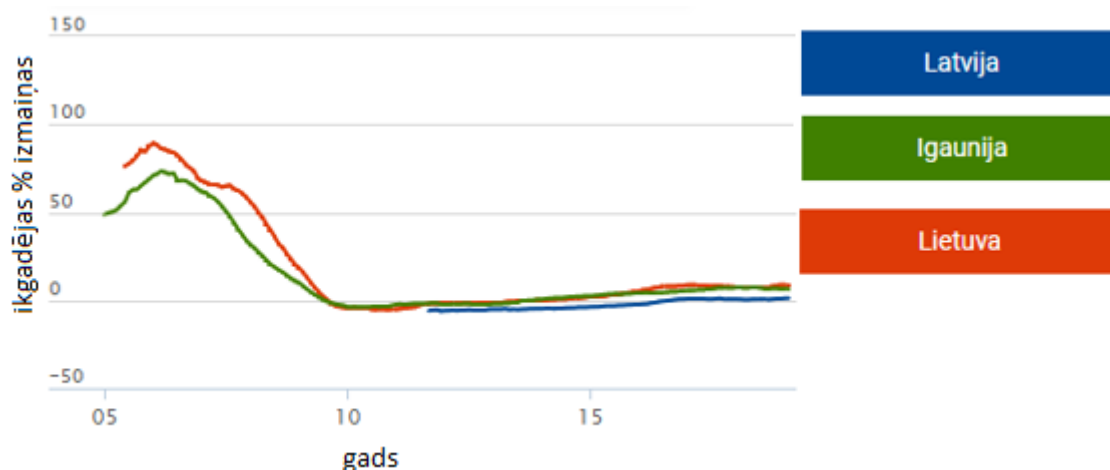
https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/file_import/2019-european-semester-country-report-latvia_lv.pdf

⁵⁹ Eiropas Komisija. Komisijas paziņojums Eiropas parlamentam, Eiropadomei, padomei, Eiropas Centrālajai Bankai un eurogrupai. [tiešsaiste 10.04.2019.]. Pieejams:

https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/file_import/2019-european-semester-country-report-latvia_lv.pdf

⁶⁰ Eiropas Komisija. Komisijas paziņojums Eiropas parlamentam, Eiropadomei, padomei, Eiropas Centrālajai Bankai un eurogrupai. [tiešsaiste 10.04.2019.]. Pieejams:

https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/file_import/2019-european-semester-country-report-latvia_lv.pdf

3.3. att. Kredīta pieauguma temps Baltijas Valstīs 2005.-2018.gada, (%izmaiņas gadu no gada)⁶¹

Pēc Eiropas Komisijas tiek secināts, ka galvenais iemesls, kāpēc Latvija ir salīdzinoši zems kredīta pieaugums, ir kā banka darbojas ar lielāko piesardzību. Tam iemesls ir tāds, ka krīzes laikā, salīdzinot Latviju ar Lietuvu un Igauniju, Latvijā finanšu zaudējumi bija lielāki.⁶²

Pirmajā un otrajā darba nodaļās tika noskaidrots, ka kreditors analizē vairākus faktoros, kas ietekme uz kredītņēmēja spēju un vēlmi atmaksāt kredītu. Sanda Liepiņa, LKA valdes priekšsēdētāja, arī pēc ziņām minēja, ka “Klientu vēlme un spēja piešķirt aizdevumu visvairāk ietekmē uz kredīta apjomu”. Arī pēc statistiskiem datiem (sk. 3.1.tab.) ir redzams, ka Latvijā ēnu ekonomikas indeksam bija tendence samazināties no 2013.gada līdz 2016.gadam. Tomēr 2017.gadā ēnu ekonomikas indekss atkal pieauga par 1.3% salīdzinot ar 2016.gadu. Savukārt, Igaunijā un Lietuvā ēnu ekonomikas indekss ir būtiski mazāks nekā Latvijā, kas var ietekmēt uz lielāko kredīta pieaugumu minētājās valstīs.

Tā kā Latvijā ēnu ekonomikas indekss ir diezgan augsts, kredītdēvēji nevar izsniegt aizdevumu lielākā daudzumā, jo tiem trūkst pārliecību, ka kredīts tika atmaksāts (jo nav pierādījumu par potenciālā aizņēmēja ienākumiem, ja tie nav oficiāli).⁶³

⁶¹ Euro zonas statistika. Banku bilances – kredīti. [tiešsaiste 11.04.2019.]. Pieejams: <https://www.euro-area-statistics.org/banks-balance-sheet-loans?cr=eur&lg=lv&page=2&template=1>

⁶² EUR-Lex. Access to European Union law. Komisijas dienestu darba dokuments. Ziņojums par Latviju – 2018. Gads. [tiešsaiste 11.04.2019.]. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/lv/TXT/?uri=CELEX:52018SC0212>

⁶³ Spēja aizņemties ir augstāka nekā vēlme to darīt. Dienas Bizness. 25.05.2018. Pieejams: <http://www.db.lv/zinas/speja-aiznemties-ir-augstaka-neka-velme-to-darit-475466> (skatīts 09.04.2019)

Ēnu ekonomikas indekss Baltijas valstīs (% no IKP) 2012.-2017.gada⁶⁴

	Latvija	Lietuva	Igaunija
2017–2016	+1,3	+1,7	+2,8
2017	22,0	18,2	18,2
2016	20,7	16,5	15,4
2015	21,3	15,0	14,9
2014	23,5	12,5	13,2
2013	23,8	15,3	15,7
2012	21,1	18,2	19,2
2011	30,2	17,1	18,9
2010	38,1	18,8	19,4
2009	36,6	17,7	20,2

Arī darba autore uzskata, ka strādāt neoficiālajā darbā ir diezgan riskanti, jo tie darba ņēmēji nevar būt pārliecināti, ka darba devējs viņiem samaksas atbilstošu algu darba izpildei. Tapāt, arī darba zuduma gadījumā, tie darbinieki, kuri strādā neoficiāli, nesaņems bezdarbnieka pabalstu. Līdz ar to, kreditoram ļoti riskanti izsniegt kredītu aizņēmējiem, kuri strādā neoficiāli jeb saņem algu “aploksnē”.

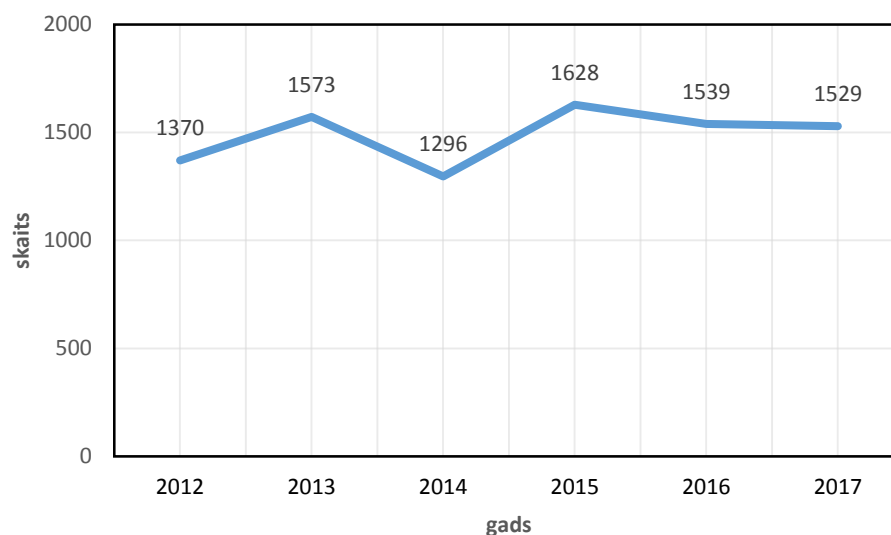
Ar visiem minētajiem faktiem var secināt, ka Latvijā viens no galvenajiem iemesliem, kas negatīvi ietekme uz kredītņēmēja spēju aizņemties, ir ēnu ekonomika. Tas arī ir iemesls, kāpēc Latvijā nav tik straujas izaugsmes kreditēšanas jomā un kāpēc ir mazāka nekā pārējās Baltijās valstīs.

Tapāt pēc grafika (sk. 3.4.att.) var secināt, ka Latvijā ir vērojams diezgan liels ierosināto maksātnespējas procesu skaits. Eiropas Komisija, arī minēja, ka maksātnespējas procesa ļaunprātīga izmantošana var negatīvi ietekmēt uz kredīta izsniegšanu.⁶⁵

Var uzskatīt, ka kredītdēvēji piesardzīgi un rūpīgi pēta klienta maksātnespēju un kredītspēju, lai viņu aizņēmēji neiesāka maksātnespējas vai bankrota procedūras.

⁶⁴ Prezentācija "Ēnu ekonomikas indekss Baltijas valstīs 2009.–2017. gadā". Pieejams: https://www.vid.gov.lv/sites/default/files/a.saukas_prezentacija.pdf (skatīts 09.04.2019)

⁶⁵ EUR-Lex. Access to European Union law. Komisijas dienestu darba dokuments. Ziņojums par Latviju – 2018. Gads. [tiešsaiste 11.04.2019.]. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/lv/TXT/?uri=CELEX:52018SC0212>

3.4.att. Fiziskām personām ierosinātu maksātnespējas procesu Latvijā 2012.-2017.gada⁶⁶

Tomēr gadījumā, ja kredītņēmējs kļūst par maksātnespējīgu, banka ir pasargātā, jo šajā situācijā bankām ir tiesības izmantot sodu sankciju un ārkārtējos gadījumos bankai ir tiesības paņemt nodrošinājumu savā īpašumā, kas tika piešķirts kredītam. Bet to var izdarīt ar tiesas lēmumu. Arī jāatzīmē par to, ka, ja aizņēmējs nemaksāja kredītu, viņam izauga ar visiem soda procentiem liela summa, līdz ar ko kredītņēmējs ir parādā ievērojami lielu summu, kuru ar nodrošinājumu realizēšanu nav iespējami segt.⁶⁷

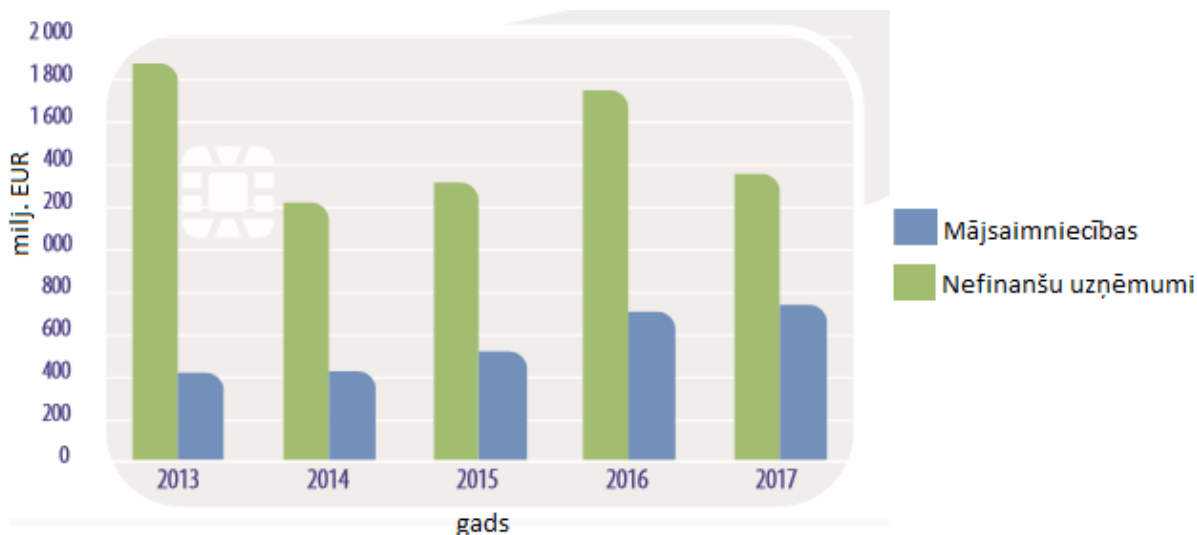
Darba autore uzskata, ka līdz ar minētajiem procedūrām, bankai var rasties zaudējumi. Var redzēt pēc 3.4.att., ka ierosināto maksātnespējas procesa skaits ir būtisks. Darba izstrādāšanas bija novērots, ka internetā ir daudz reklāmu un vebināru (lekciju internetā), kurā tiek stāstīts, ka sākt maksātnespējas procesu un visi plusi par to, jo tas tiek piedāvātā, ka reklāma. Līdz ar to bieži aizņēmēji redz iespēju, lai nemaksātu kredītu, un centās sākt maksātnespējas procedūras pat tādā gadījumā, ja tiem ir iespējas atmaksāt kredītu, bet ēnu ekonomikas dēļ arī maksātnespēju procesu dažreiz var uzsākt, jo nav redzami īsti parādnieka ienākumi.

⁶⁶ Autores veidots, dati no Lursoft. Maksātnespējas, ТАР, АТАР ierosināšanas dinamika. [tiešsaiste 14.04.2019.]. Pieejams: <http://blog.lursoft.lv/2018/01/18/7226-no-visam-2017-gada-maksatnespejam-fiziskam-personam/> un Lursoft. 2016. gada maksātnespējas procesi šķērsgrizumā. [tiešsaiste 14.04.2019.]. Pieejams: <http://blog.lursoft.lv/2017/01/02/2016-gada-maksatnespejas-procesi-skersgriezuma/>

⁶⁷ Закон позволяет физическим лицам объявить себя банкротом. Press. 01.08.2018. Pieejams: <http://www.press.lv/post/u-vas-bolshie-dolgi-zakon-pozvolyaet-fizicheskim-litsam-obyavit-sebya-bankrotom/> (skatīts 14.04.2019)

Bankas piesardzības dēļ kredītēšanas standarti un risku novērtējums kļuva stingrāki.⁶⁸

Savukārt, neskatoties uz to, pēc grafika (sk.3.5.att.) var redzēt, ka jaunie izsniegti kredīti iekšzemes klientiem pēc 2014.gada tendence palielinās, un no jauna izsniegto kredītu iekšzemes mājsaimniecībām var redzēt pieaugumu katrā gadā pēc kārtas.⁶⁹

3.5.att. Jaunie kredīti iekšzemes klientiem Latvija 2013.-2017.gada (milj. EUR)⁷⁰

Latvijā arī ir ievērojama tendence, ka banku aizdevumu izsniegšana nav tik aktīva nekā nebanku aizdevumu izsniegšana (sk. 3.6.att.). Galvenās finansējuma sniedzējas Latvijas ekonomikā ir bankas, bet tajā pašā laikā iekšzemes aizdevumu izsniegšanā nebanku dalībnieku loma pieaug, tie ir, piemēram, līzings uzņēmumi. Kolektīvās finansēšanas pakalpojumi, kas galvenokārt piesaista ārvalstu kredītņēmējus un ārvalstu ieguldītājus, strauji pieaug.⁷¹

⁶⁸ Kredītēšanu kavē banku, uzņēmumu un iedzīvotāju piesardzība. Dienas Bizness. 14.09.2018. Pieejams: <http://www.db.lv/zinas/kreditesanu-kave-banku-uznemumu-un-iedzivotaju-piesardziba-478973> (skatīts 14.04.2019)

⁶⁹ Pērn banku sektors sašaurinājies; peļņa samazinājusies gandrīz uz pusi. Latvijas Sabiedriskie Mediji. 29.03.2018. Pieejams: <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/ekonomika/pern-banku-sektors-sasaurinajies-pelna-samazinajusies-gandriz-uz-pusi.a273111/> (skatīts: 14.04.2019)

⁷⁰ Pērn banku sektors sašaurinājies; peļņa samazinājusies gandrīz uz pusi. Latvijas Sabiedriskie Mediji. 29.03.2018. Pieejams: <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/ekonomika/pern-banku-sektors-sasaurinajies-pelna-samazinajusies-gandriz-uz-pusi.a273111/> (skatīts: 14.04.2019)

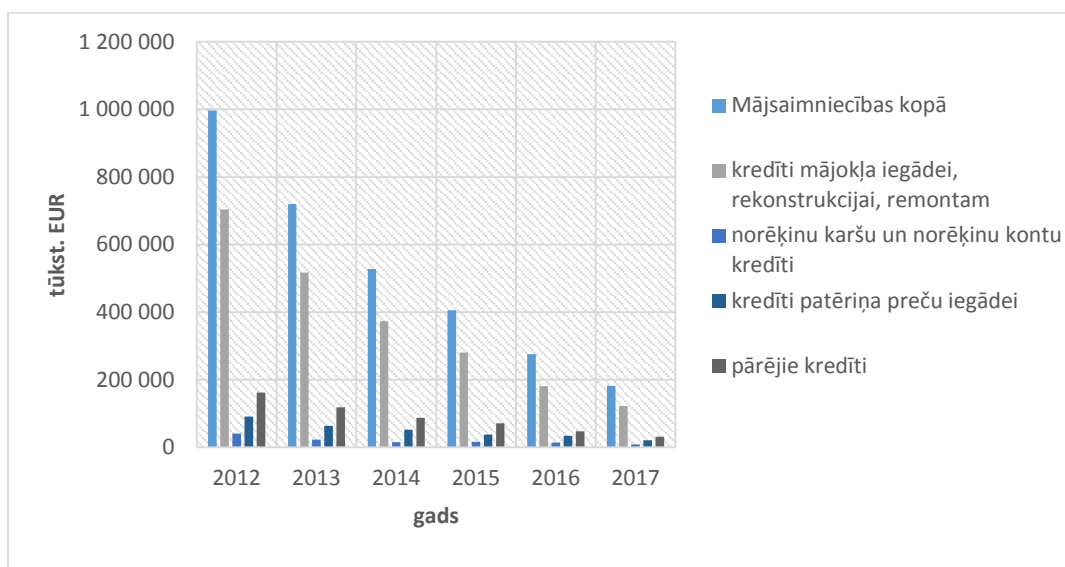
⁷¹ Eiropas Komisija. Komisijas paziņojums eiropas parlamentam, eiropadomei, padomei, Eiropas Centrālajai Bankai un eurogrupai. [tiešsaiste 10.04.2019.]. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/file_import/2019-european-semester-country-report-latvia_lv.pdf

3.1. Kredītu kvalitāte un to ietekmējošo faktoru analīze

2018. gada visi dalībnieki reģistrā papildus iekļauj ziņas par konkrētās personas saistību pārkāpumiem, ja aizņēmējs kavē līgumā noteikto maksājumu ilgāk par 60 kalendāro dienām un kavēto maksājumu summa sasniedz 150 eiro vai šīs naudas summas ekvivalentu ārvalstu valūtā. 146,6 tūkstošiem aizņēmējam (20,6% no kopējā kredīta skaita) ir reģistrēti aktuāli pārkāpumi atbilstoši minētajiem kritērijiem, tai skaitā 140,2 tūkstošiem fiziskajām personām rezidentiem, 0,9 tūkst. fiziskajām personām nerezidentiem, 5,1 tūkst. juridiskajām personām rezidentiem un 0,4 tūkst. juridiskajām personām nerezidentiem.⁷²

Var izdarīt secinājumu, ka ļoti uzmanīgi un rūpīgi jānovērtē kredīta izsniegšanu fiziskām personām, jo lielākais īpatsvars kavēto kredītu ir starp tiem.

Tomēr kredītu kvalitāte sākot no 2012.gadu līdz 2017.gadam būtiski uzlabojas (sk.3.1.1.att.). Kavētie kredīti banku sektorā samazinājās līdz 3,5%. Visaugstākais kavēto kredītu majsaimniecībām bija ievērojams 2011.gadā, tas bija 19.6%. Būtiski samazinājās majsaimniecībām kredīta kvalitāte mājokļa iegādei, rekonstrukcijai, remontam.⁷³

3.1.1. att. Kredīti ar kavējumu virs 90 dienām majsaimniecības nozaru dalījumā Latvijā 2012.-2017.gada⁷⁴

⁷² Latvijas Banka. Kredītu reģistra statistika. [tiešsaite: 15.04.2019]. Pieejams:

<https://www.bank.lv/statistika/dati-statistika/kr-statistika>

⁷³ FKTK klientu skola. Finanšu pratība 2017: majsaimniecību uzkrājumu ir par miljardu vairāk nekā iepriekš, turpinās finanšu pakalpojumu digitalizācija. 06.09.2018. Pieejams:

<http://www.klientuskola.lv/lv/noderigi/fktk/98-finansu-pratiba-2017-majsaimniecibu-uzkrajumu-ir-par-miljardu-vairak-neka-ieprieks-turpinas-finansu-pakalpojumu-digitalizacija.html> (skatīts: 16.04.2019)

⁷⁴ Autores veidots, dati no FKTK. Kredītiestādes. Ceturkšņa pārskati. [tiešsaite: 17.04.2019] Pieejams:

<http://www.fktk.lv/lv/statistika/kreditiestades/ceturksna-parskati.html>

Nebanku kredīta kvalitāte pakāpeniski uzlabojas, par to liecina nebanku kreditēšanas sektora darbības un Patērētāju tiesību aizsardzības centra (PTAC) veiktās pārbaudes un aktuālie dati. Līdz ar to, var izdarīt secinājumus, ka veiktie uzlabojumi nozares darbības un stingrāka novērtēšana jau deva labus rezultātus.

Savukārt pagarināto kredītu skaits pieaug, jo ne sliktas kvalitātes kredītam apmēram 25% ir kavēto kredītu un 64% kredītu tiek pagarināti. Jāpiebilst, ka PTAC informēja, ka pārbaudēs laika, kas notika klātienē, bija nereti fiksēti aizņēmēja maksātspējas vērtēšanā pārkāpumi. Šis fakts kļūva par iemeslu, ka šobrīd Ekonomikas Ministrija atbalsta normatīvajā regulējumā iekļaut normas, ar ko pastiprinās un var precīzāk definēt procesu, kas ir saistīts ar maksātspējas vērtēšanu, un arī dos iespēju kredītdevējiem operatīvāk apmainīties ar informāciju.

Tomēr, neskatoties uz kredīta kvalitātes uzlabošanu, ienākumu nenesošu aizdevumu īpatsvars ir virs 5%, kas ir nedaudz augstāks nekā vidēji eurozonā. Ienākumu nesošs aizdevums (INA) ir kad aizņēmējs nemaksā aizdevumu vai nemaksā procentus. Latvijā INA īpatsvars bija maksimāls finanšu krīzes laikā un no 2010.gada strauji samazinājās. Savukārt, salīdzinot ar pārējam Baltijas valsts rādītājiem, Latvijā kredītportfelis patraukuši uzlaboties un kopumā nemainījās pēdējo gadu laikā. Var secināt, ka daļēji iemesls ir negatīvais kredīta pieaugums šajā laikā, bet galvenokārt, pēc ekspertu viedokļa, par iemeslu ir ārvalstu klientu aizdevumu kredītportfeļa kvalitātes pasliktināšanās. Jo, iekšzemes kredītportfeļa kvalitāte turpina uzlaboties, kuru kavēta kredīta par 90 dienām (2018.gadā veidoja aptuveni 3%), bet ārvalstu klientu kredītportfeļa kvalitāte strauji pasliktinās no 2015.gada, tā sasniedza aptuveni 12% pēc Latvijas Bankas datiem. Pēc ekspertu viedokļa, ārvalstu klientu INA pieauguma par iemeslu ir Krievijas rubļa vērtības samazināšana.⁷⁵

Pēc darba otrajā daļā teorētiskas zināšanas var konstatēt, ka kredītu kvalitāti nosaka kredītņēmēja maksātspējā un kredītspēja, un nodrošinājuma esamība, likviditāte un tā atgūšanas vērtība. Irina Ivanova, FKTK Statistikas un analīzes daļas vadītāja, uzskata, ka standarta kredītus (ar zemo kredīta risku) var klasificēt tikai tāda gadījumā, ja atmaksa tiek kavēta līdz piecām dienām, tomēr nosacījumi ir citi, ja kredītam ir nodrošinājums. Tāda situācijā kredītus var klasificēt kā standarta, ja kredītu nodrošinājuma vērtība, tai skaitā piespiedu pārdošanas gadījumā, ir tāda paša kā parāda summa vai lielāka, tāpēc ka nodrošinājumu ir iespējams savlaicīgi pārdot, jo ir likvids tirgus un bankai nav nodrošinājuma atsavināšanai juridisku šķēršļus.

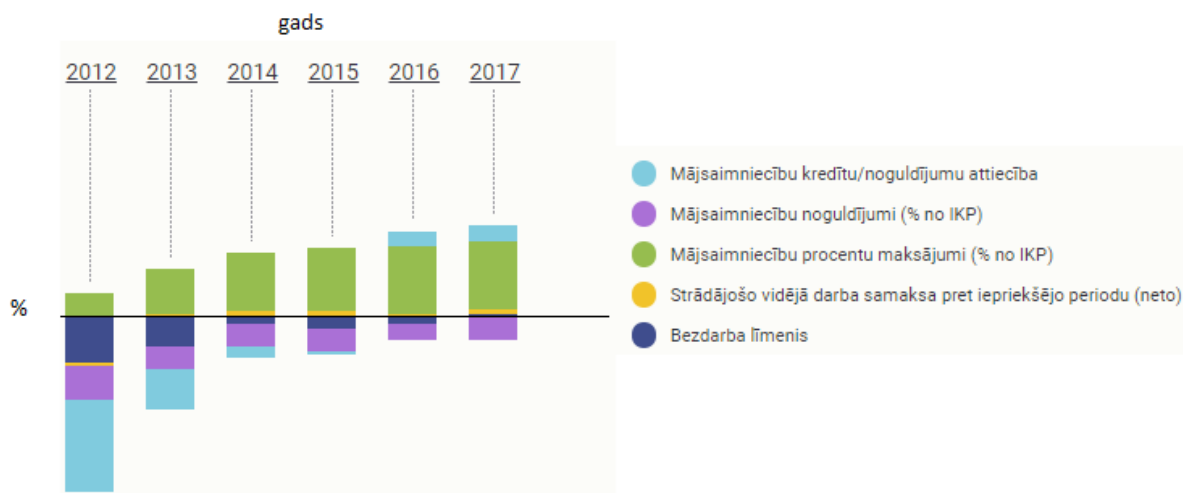
⁷⁵ Eiropas Komisija. Komisijas paziņojums Eiropas parlamentam, Eiropadomei, padomei, Eiropas Centrālajai Bankai un eurogrupai. [tiešsaiste 10.04.2019.]. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/file_import/2019-european-semester-country-report-latvia_lv.pdf

Tādējādi kredītu kvalitātes rādītāji var būt vairāk optimistiski. Pēc tirgus uzplaukuma cenas kritās un turpinājās, un arī uzņēmējdarbības aktivitāte samazinājās. Tas rada šaubas par iespēju, ka nekustamā īpašuma nodrošinājumu var “pārdot savlaicīgi”, un iespēja pievienot aizdevumu standarta aizdevumiem ir atkarīga arī no tā nodrošinājuma vērtības, kuru banka nosaka. Pastāv arī ļoti neskaidrs formulējums attiecībā uz aizdevumiem, kas ir atkarīgi no nodrošinājuma, kuri būtu jāklasificē kā uzraugi - „drošības stāvoklis un tās kontroles iespējas rada šaubas”.

Ja bankām ir spēja interpretēt FKTK noteikumus un izmaiņas nekustamā īpašuma tirgū netiek pienācīgi ņemtas vērā, novērtējot nodrošinājumu, pastāv iespēja, ka kredīta kvalitāte netiks pienācīgi novērtēta atbilstoši faktiskajai situācijai.

Kvalitātes rādītāji bankām ir svarīgi, jo zemāk par standarta klasificētiem aizdevumiem jābūt īpašām rezervēm. Tomēr kvalitatīvie dati tiek izmantoti, lai aprakstītu vispārējo finansiālo situāciju. Pašreizējie ekonomiskie procesi analīze, vai aizdevumu klasifikācijai ir nepieciešamas izmaiņas un vai sabiedrība šajos ekonomiski sarežģītos apstākļos saņem patiesu un precīzu informāciju par banku lielumu un riska pakāpi.⁷⁶

Pēc darba autores domām, kredīta kvalitāte uzlabojas, jo šobrīd, pēc FKTK datiem mājsaimniecību finanšu stabilitāte un ilgtspēja ir augoša tendence (sk. 3.1.2.att.), līdz ar to mājsaimniecība var segt savas saistības.

3.1.2. att. Mājsaimniecību finanšu stabilitāte un ilgtspēja Latvijā 2012.-2017.gada⁷⁷

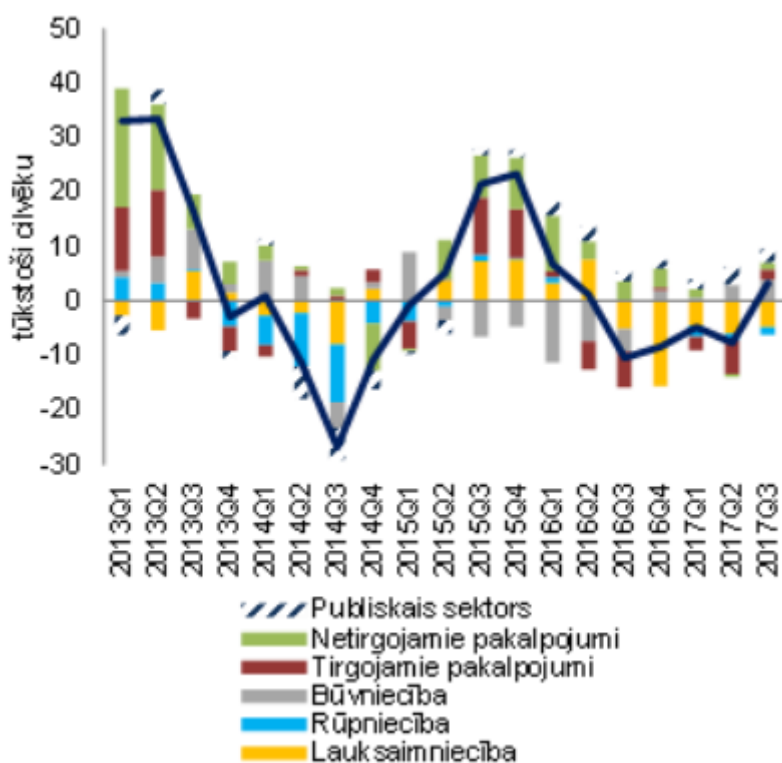
⁷⁶ Kredītu kvalitāte bankās – tik balta, kā to mālē. Pieejams: <http://www.knl.lv/raksti/515/print/> (skaitīts: 16.04.2019)

⁷⁷ FKTK klientu skola. Finanšu pratības indekss. [tiešsaite: 18.04.2019] Pieejams: <http://www.klientuskola.lv/lv/petijumi/finansu-pratibas-indekss.html>

Lai aprakstītu mājsaimniecību finansiālo ilgtspēju, FKTK analizē piecus statistikas rādītājus - aizdevumu un noguldījumu, noguldījumu (% no IKP), mājsaimniecību procentu maksājumu (% no IKP), strādājošo vidējās neto darba algas salīdzinājumā ar iepriekšējo periodu un bezdarba rādītāju.

Izaugsme virzās pozitīvā virzienā, norādot arvien labvēlīgākus nosacījumus finanšu stabilitātei. Gandrīz visi rādītāji, piemēram, algu pieaugums, zems bezdarba līmenis (lai gan tas vēl vairāk palielina spiedienu uz algām).⁷⁸

Darba tirgus apstākļi ir uzlabojušies ekonomiskās izaugsmes dēļ, bet sociālās aizsardzības sistēma joprojām ir vāja. Paātrināta ekonomiskā izaugsme palielināja nodarbinātības iespējas no 2014.gada līdz 2015.gadam (sk. 3.1.3.att.) gan vīriešiem, gan sievietēm, samazināja bezdarbu un palielināja algas un rīcībā esošos mājsaimniecības ienākumus. Latvijā dzimumu atšķirības ir nelielas, un pieejamie ienākumi uz vienu iedzīvotāju pieaug. Tomēr, neskatoties uz nesenajiem uzlabojumiem, sociālā nodrošinājuma tīkli Latvijā joprojām nav efektīvi, lai samazinātu nevienlīdzību, nabadzību un sociālo atstumtību.

3.1.3. att. Nodarbinātība pa nozarēm 2013.-2017.gada Latvijā⁷⁹

⁷⁸ FKTK klientu skola. Finanšu pratības indekss. [tiešsaite: 18.04.2019] Pieejams:

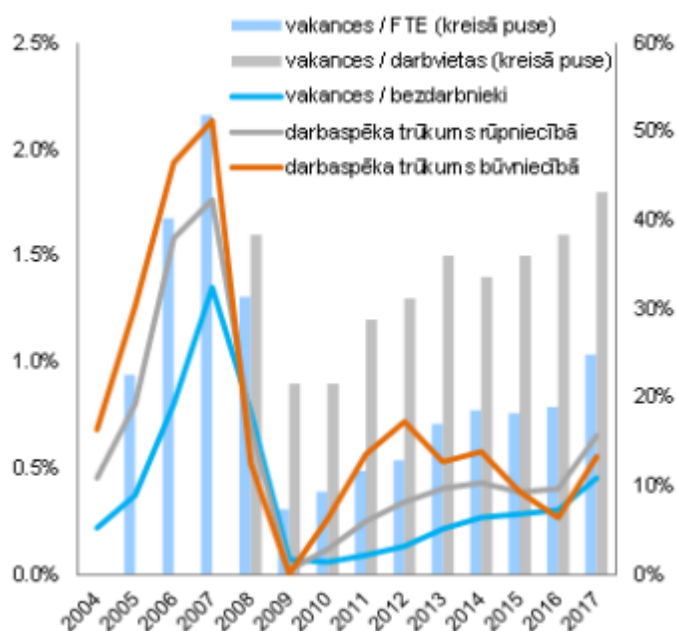
<http://www.klientuskola.lv/lv/petijumi/finansu-pratibas-indekss.html>

⁷⁹ Eiropas Komisija. Komisijas paziņojums eiropas parlamentam, eiropadomei, padomei, Eiropas Centrālajai Bankai un eurogrupai. [tiešsaiste 10.04.2019.]. Pieejams:

https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/file_import/2019-european-semester-country-report-latvia_lv.pdf

Paredzams, ka, ņemot vērā darbaspējīgā vecuma iedzīvotāju skaita samazināšanos, darbaspēks samazināsies. Lai gan nodarbinātības līmenis (75.2% 2017.gada 3.ceturksnī) pārsniedz ES vidējo rādītāju par 3 procentu punktiem un turpina pieaugt, darbaspējas vecuma iedzīvotāju skaits strauji samazinās negatīvās dabiskās izaugsmes un neto emigrācijas dēļ. Tas kopā ar īstermiņa zemāku ekonomisko izaugsmi ir veicinājis nodarbinātības samazināšanos 2016. gadā (1. iedaļa). Līdz ar spēcīgāku ekonomisko izaugsmi.⁸⁰

Dati liecina par darbaspēka trūkumu, lai gan tas ir zemāks nekā pirms krīzes. 2017. gadā darbaspēka trūkums kā ražošanas un būvniecības sektoru ierobežojošais faktors attiecīgi palielinājās līdz 16% un 13%, bet joprojām ir krietni zemāks par 2007. gada augsto līmeni (sk.3.1.4.att).

3.1.4. att. Vakances un darbaspēka trūkuma rādītāji Latvijā 2004.-2017.gada⁸¹

*Vakances/pilnslodzes ekvivalenti (FTE) un vakances/bezdarbnieku skaits parāda attiecību starp Nodarbinātības valsts aģentūrā reģistrētajām vakancēm un reģistrētu nodarbinātību (pilna laika vienības) un bezdarbu.

⁸⁰ Eiropas Komisija. Komisijas paziņojums eiropas parlamentam, eiropadomei, padomei, Eiropas Centrālajai Bankai un eurogrupai. [tiešsaiste 10.04.2019.]. Pieejams:

https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/file_import/2019-european-semester-country-report-latvia_lv.pdf

⁸¹ Eiropas Komisija. Komisijas paziņojums eiropas parlamentam, eiropadomei, padomei, Eiropas Centrālajai Bankai un eurogrupai. [tiešsaiste 10.04.2019.]. Pieejams:

https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/file_import/2019-european-semester-country-report-latvia_lv.pdf

*Vakances/darbvietas parāda vakanču rādītāju, kas noteikts, ņemot pamatā standarta uzņēmumu apsekojamu. Darbaspēka trūkumu mēra kā tādu uzņēmumu procentuālo daļu, kuri darbaspēka trūkumu norāda kā ražošanas ierobežojošu faktoru (sezonāli izlīdzināto ceturkšņa datu gada vidējais rādītājs).

Turklāt 2017.gadā reģistrēto vakanču skaita palielināšana ir ievērojami zemāka par pirms krīzes līmeni. Brīvo darba vietu un darba vietu skaits 2017.gadā sasniedza 2008.gada līmeni, bet joprojām bija zemāks par ES vidējo rādītāju un ievērojami zemāks nekā galvenajās Latvijas galamērķa valstīs.

Vairāk nekā 80% vakanču tika reģistrētas Rīgas reģionā, kur ir arī 70% darba vietu.

Bezdarbs ir cieši saistīts ar prasmju līmeni. Darba tirgus izglītības līmenī Latvijā ir nedaudz augstākas nekā daudzās citās ES valstīs. 2016.gadā bezdarba līmenis iedzīvotāju vidū ar zemu izglītības līmeni bija 20,6% (ES vidējais rādītājs - 16,1%), bet bezdarba līmenis iedzīvotāju vidū ar augstu izglītību bija tikai 4,3% (ES vidējais rādītājs - 1%).

Vecāku darba ņēmēju nodarbinātības līmenis ir zemāks, bet tikai neliels skaits cilvēku vēlas mainīt savu profesiju vai prasmes. Pieaug vecāku darbinieku (55–64 gadu vecuma) nodarbinātības līmenis. Tomēr viņi nopelna mazāk nekā jaunie darbinieki. Pieaugušo iesaistīšanās izglītībā palielinās (7.3% 2016.gadā), bet tā joprojām ir zemāka par ES vidējo rādītāju – 10.8% un krietni zem valsts mērķa 2020.gadam, kas ir 15%. Turklāt tikai 4% vecāka gados darbinieku 2016.gadā piedalījās pieaugušo izglītībā, bet ES vidējais rādītājs ir 6.1%.

Latvijas pieaugušo izglītības vadības modeļa ieviešanas plāns 2016.– 2020.gadam mērķis ir vairāk koncentrēties uz prasmju vajadzībām. Saistībā ar Padomes Ieteikumu par prasmju attīstības ceļiem 2017. gadā tika uzsākta ES finansēta programma pieaugušajiem darba ņēmējiem, koncentrējoties uz augsta riska darbiniekiem, piemēram, tiem, kas vecāki par 45 gadiem, vai cilvēkiem ar zemu kvalifikāciju.

2017.gadā mācības tika uzsāktas četrās prioritārās nozarēs (būvniecība, informācijas un komunikāciju tehnoloģijas, metālapstrāde un kokapstrāde), kuras tika identificētas kopā ar sociālajiem partneriem nozaru padomēs, un paredzams, ka 2018.gadā tās papildinās astoņas jaunas nozares. Paredzams, ka šajā projektā piedalīsies aptuveni 36 000 pieaugušie, no kuriem 13 000 būs pieaugušie ar zemu kvalifikāciju. Apmācības tiks veiktas galvenokārt profesionālās izglītības un apmācības skolās.

Nodarbinātības iespējas reģionos ievērojami atšķiras. Nodarbinātības līmeņa atšķirības starp etniskajām grupām un reģioniem ir lielākas nekā pirms krīzes (Eiropas Zināšanu centrs, 2018.gads), kas norāda uz ievērojama darbaspēka trūkumu. Saskaņā ar valsts datiem decembrī zemākais reģistrētais bezdarba līmenis (4.3% Rīgas reģionā) bija mazāks nekā trešdaļa no augstākā reģionālā līmeņa (15.8% Latgales reģionā). Turklāt Latgalē 54% bezdarbnieku bija

vairāk nekā gadu par bezdarbnieka statusā, bet Rīgā tikai 10%. Tas norāda uz grūtībām, kas saistītas ar ilgtermiņa bezdarbnieku atgriešanos darba tirgū, kā arī ar reģionālās darbaspēka mobilitātes problēmām, ko vēl vairāk saasina pieejamā īres mājokļu ierobežotā pieejamība pilsētās.⁸²

Visi minēti fakti liecina par to, ka, ja kredītņēmējs aizdevuma laikā pazaudēs darbu, tad viņam ir iespējas atrast jauno darba vietu, tas var būt par iemeslu kredītu kvalitātei uzlabošanai un banku pārliecībai jaunajai kredītu izsniegšanai.

2017. un 2018. gadā PTAC veica pārbaudes, lai noskaidrotu, vai aizdevēji pirms lēmuma pieņemšanas par aizdevumu sniedz novērtējumu par aizņēmēja maksātspēju. Pārbaudes tika veiktas uz vietas ar 16 aizdevējiem, pārbaudot 152 kredītus, kuros tika pieņemti kredīta lēmumi 2017.gada martā.

PTAC eksperti secināja, ka 55 gadījumos aizdevumi tika izsniegti ar maksājumiem, kādus aizņēmējs nevarētu atmaksāt, jo viņa neto ienākumi ir pārāk mazi. Piemēram, PTAC atzīmēja, ka patērētājs, kura ienākumi ir 750 eiro mēnesī, saņēma aizdevumu uz 300 eiro, kas atmaksājams vienā maksājumā, lai gan aizdevējam bija informācija, ka pašreizējās ikmēneša aizņēmēja kredīta saistības bija 1 524,21 eiro.

Turklāt PTAC secināja, ka aizdevēji ne vienmēr pārbauda aizņēmēja ienākumu precizitāti un neprasa ienākumus apliecinošus dokumentus, kā arī nepārbauda aizņēmēja ienākumu ticamību, piemēram, Valsts ieņēmumu dienestā vai Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūras datubāzē.

Piemēram, kredītņēmējs saņēma aizdevumus par lielām summām, ieskaitot 1000, 1200, 1500, 3400 eiro, nepārbaudot aizdevuma pieteikumā norādīto ienākumu precizitāti. Bieži kredītdēvēji paļāvās uz iepriekšējo sadarbību un ņēma vērā to, ka šie kredītņēmēji jau vairākkārt ir paņēmuši aizdevumu un atmaksājuši savlaicīgi. Ir gadījumi, kad aizdevēji ņem vērā aizņēmēja neoficiālus ienākumus (kas nav dokumentēti).

Līdz ar to PTAC ir apstiprinājusi jaunu „Patēriņa kredīta atmaksāšanas rokasgrāmatu aizdevējiem, kas sniedz patērētājiem pakalpojumus klientiem”. Viņi apgalvo, ka aizdevējiem ir jāturpina rūpīgāk pārbaudīt aizņēmēja spēju atmaksāt aizdevumu. Kreditori nevarēs izsniegt

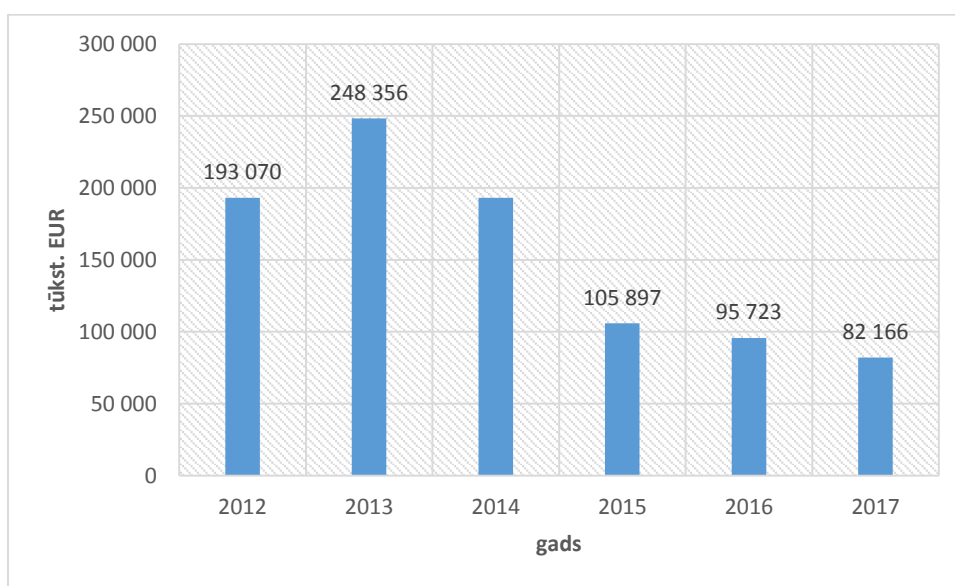
⁸² Eiropas Komisija. Komisijas paziņojums eiropas parlamentam, eiropadomei, padomei, Eiropas Centrālajai Bankai un eurogrupai. [tiešsaiste 10.04.2019.]. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/file_import/2019-european-semester-country-report-latvia_lv.pdf

kredītu, ja aizdevuma summa ir 200 eiro vai vairāk (iepriekšējo 427 eiro vietā), ja kredītņēmēja neto ienākumu ticamībā nav pārbaudīta.⁸³

Arī uz kredīta lēno atgūšanas iemeslu var uztvert slikti iepriekšējie rezultāti (nekvalitatīvi iepriekšējie izsniegti kredīti), vājš kredītņēmēja nodrošinājums, nekvalitatīva aizņēmēja novērtēšana, nepilnības tiesiskajā regulējumā, ilgstošas maksātnespējas procedūras, nevēlēšanās atklāt ienākumus, ēnu ekonomika.

Arī jāatzīmē, ka šobrīd ir negatīvs pieaugums uz iedzīvotāju skaitu, nedeklarēto ienākuma pieaugumu un iedzīvotāju lielo īpatsvaru, kuriem ir slikts kredītreitings, kas ir finanšu krīzes mantojums.⁸⁴

Pēc grafika (sk. 3.1.5.att.) var redzēt, ka arī norakstītiem kredītiem tendence ir negatīva.

3.1.5. att. 2012.-2017.gada Latvijā no banku bilancēm norakstītie kredīti (tūkst.euro)⁸⁵

Finanšu un kapitāla tirgus komisijas apkopotie dati rāda, ka kopējais problemātisko kredītu apjoms pakāpeniski samazinās, kas ir atkarīgs gan no kredītu norakstīšanas, gan no

⁸³ Kredītdevējiem rūpīgāk būs jāpārbauda patērētāju maksātnespēja. LVportals. 24.05.2018. Pieejams: <https://lvportals.lv/norises/295905-kreditdevjiem-rupigak-bus-japarbauda-pateretaju-maksatspeja-2018> (skatīts:17.04.2019.)

⁸⁴ Eiropas Komisija. Komisijas paziņojums eiropas parlamentam, eiropadomei, padomei, Eiropas Centrālajai Bankai un eurogrupai. [tiešsaiste 10.04.2019.]. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/file_import/2019-european-semester-country-report-latvia_lv.pdf

⁸⁵ Autores veidots, dati no FKTK. Kredītiestādes. Ceturkšņa pārskati. [tiešsaite: 17.04.2019] Pieejams: <http://www.fktk.lv/lv/statistika/kreditiestades/ceturksna-parskati.html>

pārstrukturēto kredītu daļas, kas atjauno to parasto kredīta statusu vai nolieto, kad klienti atmaksājot savus aizdevumus.⁸⁶

3.2.Kredītreitingu instrumentu ieviešana

Kad Latvija tika ieviests kredīta reģistrs (datu bāze, kurā var atrast informāciju par potenciālo kredītņēmēju, viņu saistībām un kredītvēsturi.)⁸⁷, tad problemātisko kredītu skaits tiek samazināts, līdz ar to norakstīto kredītu kopsumma arī samazinājās.

Taču mājsaimniecību portfeļa kredītrisks joprojām ir vērtējams kā nozīmīgs, turklāt kā augsta tiek vērtēta arī mājsaimniecību finansiālā ievainojamība, lai gan bezdarba līmenis ir samazinājies (2017. gada 4. ceturksnī, salīdzinot ar 3. ceturksni, bezdarba līmenis tika samazināts par 0,4 procentpunktiem un bija 8,1 %. 4. ceturksnī 79,7 tūkstoši iedzīvotāju, kas vecums ir no 15 līdz 74 gadiem bija bezdarbnieki. Tas ir par 4,4 tūkstošiem jeb 5,2 % mazāk nekā 3. ceturksnī.)⁸⁸. Vidējā neto darba samaksa bija 676 eiro jeb 72,9 % no bruto algas. Gada laikā tā pieauga par 7,0 % lēnāk nekā atalgojums pirms darba nodokļu nomaksas. Neto darba samaksas reālais pieaugums bija 4,0 %, ņemot vērā patēriņa cenu kāpumu 2017. gadā par 2,9 %. Salīdzinot ar 2016. gadu, pērn no 75 līdz 60 eiro samazinājās darba vietā piemērojamais minimālais neapliekamais minimums, bet valstī noteiktās minimālās algas pieaugums bija 2,7 % (no 370 līdz 380 eiro).⁸⁹

Mājsaimniecību un ne finanšu sabiedrību eiro no jauna izsniegto kredītu procentu likmes turpināja sarukt, sasniedzot zemāko Latvijā kopš neatkarības atgūšanas novēroto līmeni. No jauna izsniegto kredītu zemās procentu likmes arvien vairāk ietekmēja esošo kredītu procentu likmes, ļaujot ne finanšu sabiedrībām un mājsaimniecībām ietaupīt uz kredītu maksājumu rēķina, atvieglot kredītu atmaksāšanu, uzlabot kredītu kvalitāti un veicināja patēriņu. Zemo kredītu procentu likmju pozitīvo ietekmi uz ne finanšu sabiedrību un

⁸⁶ Kredītsaistību maksājums kavē ceturtdaļa. Dienas Bizness. 11.03.2019. Pieejams:

<http://www.db.lv/zinas/kreditsaistibu-maksajumus-kave-ceturtdala-485091> (skatīts:19.04.2019.)

⁸⁷ Kreditiem.lv. Skaidrojošā vārdnīca. Pieejams: http://www.kreditiem.lv/lv/kreditu_skola/vardnica/ (skatīts:19.04.2019.)

⁸⁸ Centrālā statistikas pārvalde. Nodarbinātība un bezdarbs. Preses relīze. [tiešsaite: 18.04.2019]. Pieejams: <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/socialie-procesi/nodarbinatiba/meklet-tema/2424-bezdarbs-2017-gada>

⁸⁹ Centrālā statistikas pārvalde. Preses relīze. [tiešsaite: 12.04.2019].Pieejams:

<https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/socialie-procesi/darba-samaksa/meklet-tema/2383-darba-samaksas-parmainas-2017-gada>

mājsaimniecību pieprasījumu pēc jauniem kredītiem mazināja trūkumi uzņēmējdarbības vides stabilitātē un paredzamība, kā arī kredītņēmēju neatbilstība kredītiestāžu izvirzītajiem kredītu standartiem.⁹⁰

2008.gada 1.janvārī sāka darbību Kredītu reģistrs. Tajā automātiski parādnieku informācija tika reģistrēta, kura tika uzkrāta Latvijas Bankas Parādnieku reģistrā no 2003. gada 2. jūnija līdz 2007. gada 31. Decembrim.⁹¹

Jo līdz šim datumam nevarēja sekot par potenciālo aizņēmēju saistībām, kredītvēsturi un kredītdēvēji bieži izsniedza aizdevumu personām, ar sliktu kredītvēsturi un sliktu maksātspēju, un šādam kredītam bija bieži piešķirtā nodrošinājums, kura vērtība bija daudz mazāka par kredīta atmaksu un dažreiz kredīta pamatsummu (bez procentiem). Līdz ar to izsniegto kredītu skaits bija lielāks, bet kredīta kvalitāte bija daudz sliktāka nekā šodien.

Citadeles banka prezentēja jaunu bankas izstrādātu instrumentu, lai noteiktu cilvēka individuālo kredītspēju - kredītreitingu tiešsaistē. Šobrīd kredītreitings ir pieejams visiem iedzīvotājiem «www.citadele.lv» un «www.manskreditreitings.lv» mājaslapās.

Ar šo instrumentu jebkurš var uzzināt savu kredītreitingu. Gadījumā, ja aizņēmējs grib saņemt patēriņa kredītu, tad šis kredītreitings jāiesniedz bankā, un, izmantojot šo kredītreitingu, banka sagatavos individuālu piedāvājumu.

Šāda veida kredītreitingi jau bija ierasti prakse pasaulē. Tapāt Latvijas Komercbanku asociācija un Patērētāju tiesību aizsardzības centrs uzskata, ka šis instruments uzlabos iedzīvotāju izpratni par savu kredītspēju un patēriņa kredītu procentu likmēm, jo citās valstīs, kur izmanto šo instrumentu, iedzīvotāji aktīvi izmanto šo pakalpojumu savās interesēs. Klients, piekļūstot informācijai par savu kredītspēju, var saņemt individuālās un konkurējošus piedāvājumus.

Pēc izpētītās informācijas ir noskaidrots, ka iedzīvotāji ir labāk disciplinēti maksāt kredītus, bet bieži kavē apmaksāt citus rēķinus. Piemēram, 2018.gadā 21% iedzīvotāji kavē apmaksāt kredītus, bet 35% iedzīvotāji-rēķinus. Savukārt, disciplīna par ikdienu rēķinu samaksu arī ietekmē uz iespēju saņemt aizdevumu ar izdevīgākiem nosacījumiem nākotnē.

Kredītreitingu aprēķināšanai tiek izmantota formula, kādā tiek apkopoti dažādi kritēriji. Lai aizņēmējam būtu labs kredītreitings, tad ir nepieciešams, lai viņam būtu savlaicīgi apmaksāti kredīti un rēķini, lai būtu regulāri un oficiāli ienākumi, lai nebūtu pārāk lielas citas

⁹⁰ Latvijas Banka. Latvijas Bankas 2017. gada pārskats. [tiešsaite: 12.04.2019]. Pieejams:

https://www.bank.lv/images/stories/pielikumi/parlatvijaskomercbanku/gada_parskati/LB_2017_GP.pdf

⁹¹ Latvijas Banka. Par kredītu reģistru. Pieejams: <https://www.bank.lv/darbibas-jomas/kreditu-registrs/par-kreditu-registru> (skatīts:20.04.2019.)

kredītsaistības. Ja visi minētie kritēriji tiek izpildīti, tad būs iespēja saņemt aizdevumu ar zemāku procentu likmi.

PTAC liecina, ka līdz ar jauno Citadele kredītreitingu instrumentu ieviešana, kas tika izstrādāts, pamatojoties uz PTAC ieteikumiem, iedzīvotāju zināšanas par finanšu pakalpojumiem un pakalpojumu sniedzējiem tika paaugstinātā, un sūdzību skaits par bankas pakalpojumiem samazinās. Tas ir svarīgi, lai pret kredītēšanu atbildīgi izturētos gan kredītdēvējs, gan kredītņēmējs.

Jaunais kredītreitingu instruments veicina iedzīvotājiem atbildību, kā arī ietver mācības iedzīvotājiem vispārējā finanšu disciplīnā.⁹²

Grozījumi būtiski ierobežos bezatbildīgu aizdevumu izsniegšanu. Saskaņā ar grozījumiem Kredītinformācijas birojam būs pieejama visa nepieciešamā informācija par potenciālā aizņēmēja maksāspēju - darba vietas nosaukumu, ienākumus, pastāvošās saistības un to maksāšanas disciplīnu. Bankām un nebankām iestādēm būs jāiesniedz birojam nepieciešamā informācija.

Saskaņā ar Patērētāju tiesību aizsardzības centra sniegto informāciju 2017.gadā tika pārbaudīti 16 uzņēmumi un atklāti pārkāpumi, piemēram, tika izsniegti aizdevumi par summām, kuras patērētājs acīmredzami nevarēja atļauties, kā arī tika izsniegtas, pamatojoties uz neoficiāliem ienākumiem. Tika iesniegti izskatīšanai arī Latvijas Reģionu asociācijas ierosinātie grozījumi, kas ierobežo ātrās aizdevumu likmes. Jo eksperti uzskata, ka ātrie aizdevumi ir viens no ēnu ekonomikas iemesliem Latvijā, jo cilvēki lūdz darba devējus samaksāt tos aploksnē, lai izvairītos no parādu piedziņas.⁹³

Kredītu informācijas birojs stāsta, ka aizdevējiem vieglāk izsniegt kredītu, kas par potenciālo aizņēmēju ir kaut kāda kredītvēsture, kad kredītņēmējs nav, ka "balta lapa" un, ja viņam, jau bija aizdevums un aizdevums tika savlaicīgi maksāts. Šo kredītvēsturi veido ne tikai aizdevums, kas ir izpildīts, bet arī aktīvais aizdevums. Saskaņā ar Kredītu informācijas biroju sniegto informāciju, 85 – 90% no kredītu reģistra aizņēmējiem vēsture ir pozitīva. Un tas

⁹² "Citadele" ievieš jaunu instrumentu cilvēka individuālās kredītspējas noteikšanai. Tvnet. Pieejams: <https://www.tvnet.lv/4653339/citadele-ievies-jaunu-instrumentu-cilveka-individualas-kreditspejas-noteiksanai> (skatīts:24.04.2019.)

⁹³ Фирмы и банки обяжут убеждаться в способности человека вернуть кредит. Наш город. Pieejams: <https://gorod.lv/novosti/294890-firmy-i-banki-obyazhut-ubezhdatsya-v-sposobnosti-cheloveka-vernut-kredit> (skatīts:24.04.2019.)

labvēlīgāk ietekme uz kredītdēvēja lēmumu, nekā kredītņēmēja informācija nepieejamības vai, ja aizņēmējam nekad nav bijis kredīts.⁹⁴

Daudzi eksperti secina, ka, lai sekmētu veselīgu kreditēšanas izaugsmi, ir svarīgi, lai būtu ne tikai labvēlīga ekonomiska vide, bet arī nebūtu liela ēnu ekonomika, un lai tas tendence būtu negatīva, lai būtu stabila likumdošanas un tiesiska vide, progress strukturālo reformu veidošana. Šī aspekti pastiprinās vēlmi izsniegt kredītu aizņēmējiem. Tajā pašā laikā šī apstākli palielinātu kredītņēmēja pārliecību par nākotni, kas veicinās lielāku pieprasījumu pēc kredītiem.⁹⁵

Regulāri par iemeslu, kāpēc klienti nevar paņemt kredītu ir vājš kredītreings, vai bija kavēti kredīti, kas arī pasliktina uzticību aizņēmējiem. Tapāt bieži pretendentiem nav pietiekami lieli ienākumi, lai pēc kredītdēvēja viedokļa aizņēmējs spētu atmaksātu kredītu un veiktu to laicīgi.⁹⁶

Darba autore uzskata, ka galvenā problēma uz kredīta lēnu pieaugumu Latvijā ir ēnu ekonomika. Tas pamatā ir bankas piesardzīga darbība, jo kreditori nav pārliecināti par potenciālo aizņēmēju kredītspēju un maksātspēju, ja viņiem nav aizņēmēja neto ienākumu apliecinājošo dokumentu.

Pašlaik kredītu kvalitāte tendence ir pozitīva. Tas nozīmē, ka kredītu apjoms ar sliktu kvalitāti samazinās. Tas ir saistīts ar pozitīvo nodarbinātības tendenci un augošo darba skaitu piedāvājumu. Ja aizņēmējs kredīta laikā pazaudēs darba vietu, tad ir lielākā varbūtība, ka viņš atradīs jauno darba vietu īsā laikā. Šobrīd darba vietas zaudējuma ietekme kredīta kvalitātei nav tik liela salīdzinājumā ar iepriekšējiem gadiem.

⁹⁴ Kredītsaistību maksājums kavē ceturtdaļa. Dienas Bizness. 11.03.2019. Pieejams:

<http://www.db.lv/zinas/kreditsaistibu-maksajumus-kave-ceturtdala-485091> (skatīts:19.04.2019.)

⁹⁵ Kāpēc kreditēšanas izaugsme ir ļoti mērena, ja visi apstākļi ir pozitīvi. Dienas Bizness. Pieejams:

<http://www.db.lv/zinas/kapec-kreditesanas-izaugsme-ir-loti-merena-ja-visi-apstakli-ir-pozitivi-475382>

(skatīts:26.04.2019.)

⁹⁶ Kādi ir biežākie iemesli, kāpēc cilvēki nevar saņemt patēriņa kredītu. Citadele. Pieejams:

<https://www.citadele.lv/lv/atbalsts/jautajumi-un-atbildes/kreditreitings/246/> (skatīts:26.04.2019.)

SECINĀJUMI

Darba autore ir izvirzījusi sekojošus secinājumus:

1. Kredītriska pārvaldīšanai ir liela loma komercbanku darbībā. Kredītrisks ir risks, kas atkarīgs no aizņēmēja spējām un vēlmi izpildīt kreditēšanas nosacījumus noteiktā laikā.
2. Bankas kredītrisku ietekmējošus faktoros var sadalīt uz divām grupām, kas ir iekšējie un ārējie. Ārējie faktori ir saistīti ar valsts ekonomisko un politisko stāvokli, bet iekšējie faktori ir saistīti ar kreditēšanas bankas un aizņēmēja darbību.
3. Bankai ir svarīgi pētīt kredītriska faktoros, jo tie veicina bankas kredītriska cēloņu izpratni.
4. Kredītriska pārvaldīšanas pamatā ir sekojošie principi: iespējamo zaudējumu vai situāciju avotu prognozēšana, kas var rādīt zaudējumus un to kvantitatīvo izmaiņu; riska finansējums, ekonomiski stimuli tā samazināšanai; vadītāju un darbinieku atbildība un pienākumi, kredītriska pārvaldības politikas un mehānismu skaidrība; kredītrisku efektivitātes procedūru uzraudzība.
5. Svarīgākais riska pārvaldības posms ir risku novēršana vai tā samazināšana.
6. Kredītrisku samazināt var kreditēšanās pirmajā stadijā – kredītu izsniegšanas posmā, potenciālo aizņēmēju kredīspējas un maksāspējas novērtēšanā. Tāpēc ir svarīgi detalizēti izpētīt aizņēmēja kredīspējas un maksāspējas analīzi, kā arī aizņēmēja personīgo raksturojumu, lai pārliecinātos uz kredītņēmēja godprātīgo darbību un finansiāliem iespējam pildīt savas saistības.
7. Aizņēmēja kredīspēja ir viņa saimnieciski finansiālais raksturojums un visu faktoru kopsumma, kas dod iespēju novērtēt viņa spēju nākotnē norēķināties ar kreditoru par savām parādsaistībām atbilstoši līguma noteikumiem.
8. Samazināt kredītrisku var ar nodrošinājuma piešķiršanu. Nodrošinājums garantē aizdevējam aizdoto summu atgūšanu pat tādā gadījumā, ja aizņēmējs neatmaksās aizņēmumu saskaņā ar vienošanos.
9. Nodrošinājuma noformēšana liek kredīta ņēmējam nopietni uztvert kredītsaistības, līdz ar to ir iespējams, ka samazināsies kredīta atmaksāšanas kavējums (kredīta kvalitāte uzlabosies).
10. Katram izsniegtajam kredītam ir svarīgi novērtēt kredītriska lielumu, lai novērtētu izsniegto kredītu vērtību un aprēķinātu komercbanka uzkrājumu nedrošiem parādiem.
11. Latvijā mājāsaimniecību segmentā kredītu pieaugums uzlabojas no 2012.gada -5.3% līdz 2018.gadam 0.7%, bet parējās Baltijas valstīs tādā pašā periodā kredīta pieaugums ir lielāks – Igaunijā no 2.3% līdz 6.6% un Lietuvā no -1.5% līdz 8.6%.

12. Latvijas kredītdevēju izsniegto naudas apjomu lielumu ietekmē augsts ēnu ekonomikas īpatsvars Latvijā (22.0% no IKP 2017.gadā). Savukārt pārējās Baltijas valstīs ēnu ekonomikas īpatsvars ir mazāks nekā Latvijā, attiecīgi 18.2% no IKP.
13. Latvijas plašsaziņas līdzekļos tiek popularizēta informācija par bankrota procedūru procesu, tādējādi negatīvi iespaidot fizisko personu kredītu atmaksu.
14. Latvijā kredītus var izsniegt gan banka, gan nebanka.
15. Latvijā ir nebanku aizdevumu izsniegšana ir aktīvāka par banku, pamatojoties uz vienkāršotāku kredītu saņemšanas procesu.
16. Nebanku sektora trūkumi ir izteikti lielās gada procentu likmes, kas padārdzina kredītu atmaksu, vāja vai neesoša reālu ienākumu pārbaude, maldinoši mārketinga pasākumi.
17. Ekonomiskā situācija valstī tieši ietekmē kredītu kvalitāte, pēc 2007.-2010.gada globālās finanšu krīzes palielinājās kavētu kredītu skaits un 2011.gadā tas tika sasniedzis 19.6% no kopējā fizisko personu kredītu skaita. Uzlabojoties finanšu situācijai valstī, 2017.gadā kavēto kredītu skaits tika samazināts līdz 3.5% no kopējā fizisko personu kredītu skaita.
18. 2008. gada 1. janvārī sāka darbību Kredītu reģistrs. Kredītu reģistrā Latvijas Banka vāc, uzkrāj un glabā ziņas par Kredītu reģistra dalībnieku un ierobežotu Kredītu reģistra dalībnieku klientiem un klientu galviniekiem, viņu saistībām un to izpildes gaitu.
19. Latvijas iedzīvotājiem ir plaši pieejama informācija par savu kredītreitingu, kas atvieglo informācijas gūšanu par individuāliem kredītu saņemšanas noteikumiem.

PRIEKŠLIKUMI

Pamatojoties uz iepriekš minētajiem secinājumiem, darba autore ir izvirzījusi sekojošus priekšlikumus:

1. Kredībspējas novērtēšanas procesā, bankām būtu ieteicams, izmantot nevis par 6 mēnešiem aizņēmēja neto ienākumus, bet vismaz par 1 gadu, lai informācija par aizņēmēja neto ienākumu stabilitāti un apmēru būtu precīzāka. Arī rūpīgi jāizpēta kredītņēmēja esošo darba vietu (uzņēmuma stabilitāte, peļņa un zaudējumu aprēķinu, attīstības perspektīvas u.tml.) Kā arī jāanalizē kredītņēmēja iepriekšējās darba vietas (ja tādas bija), jāanalizē aizņēmēja izglītība un profesionālo pieredzi, lai noteiktu viņa potenciālo darba tirgū.
2. Kredītdēvējam ieteicams pārbaudīt potenciāla aizņēmēja bankas izsniegto izrakstu, kur ir redzami ne tikai ienākumi, bet arī izdevumi, lai izvērtētu kredītņēmēja finanšu prasmes un izdevumu un ienākumu proporciju, lai izdevumi nebūtu lielāki par ienākumiem.
3. Bankai jāpaplašina karšu izmantošanas loku, lai samazinātu skaidras naudu izmantošanu un potenciālo aizņēmēja naudas rīkošana būtu skaidrāka. To iespējams izdarīt, ja norēķinu karšu pakalpojuma izmaksas būtu mazākas, jo bieži klienti negrib maksāt tādas summas par viņu naudu izmantošanu; kā arī samazinot bankomātu skaitu, lai minimizēt iespēju banku pakalpojumu sniedzējiem izņemt naudu un vairākās vietās ievest pašapkalpošanās kases.
4. Komerčbanku kredīta darbiniekiem skaidrāk un sīkāk jāinformē kredīta ņēmējus par kredīta saistību nepildīšanas sekām, kredīta mantošanas gadījumiem un citiem juridiskiem jautājumiem saistībā ar fizisko personu kreditēšanu.

IZMANTOTĀ LITERATŪRA UN AVOTI

LR likumi

1. Aktīvu kvalitātes novērtēšanas un uzkrājumu veidošanas noteikumi. Finanšu un kapitāla tirgus komisijas padomes sēdes protokols Nr. 2 2. P.pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=296549>

Normatīvie noteikumi

1. Aktīvu kvalitātes novērtēšanas un uzkrājumu veidošanas normatīvie noteikumi. Finanšu un kapitāla tirgus komisijas normatīvie noteikumi Nr. 19. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/op/2018/14.7>
2. Kredītriska pārvaldīšanas normatīvie noteikumi. Finanšu un kapitāla tirgus komisijas normatīvie noteikumi. Pieejams: http://www.fktk.lv/texts_files/Bez_trch_PP_Kreditriskas%20parv%20NN_1.0projekts.pdf
3. Par "Kredītu un ārpusbilances saistību novērtēšanas noteikumiem". Latvijas Bankas padomes lēmums Nr.30/4. Rīgā 1996.gada 17.janvārī, pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/202202-par-kreditu-un-arpusbilances-saistibu-novertesanas-noteikumiem->

Statistisko datu avoti

4. Centrālā statistikas pārvalde. Nodarbinātība un bezdarbs. Preses relīze. [tiešsaite: 18.04.2019]. Pieejams: <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/socialie-procesi/nodarbinatiba/meklet-tema/2424-bezdarbs-2017-gada>
5. Centrālā statistikas pārvalde. Preses relīze. [tiešsaite: 12.04.2019]. Pieejams: <https://www.csb.gov.lv/lv/statistika/statistikas-temas/socialie-procesi/darba-samaksa/meklet-tema/2383-darba-samaksas-parmainas-2017-gada>
6. Eiropas Komisija. Komisijas paziņojums eiropas parlamentam, eiropadomei, padomei, Eiropas Centrālajai Bankai un eurogrupai. [tiešsaite 10.04.2019.]. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/file_import/2019-european-semester-country-report-latvia_lv.pdf
7. EUR-Lex. Access to European Union law. Komisijas dienestu darba dokuments. Ziņojums par Latviju – 2018. Gads. [tiešsaite 11.04.2019.]. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/lv/TXT/?uri=CELEX:52018SC0212>

8. Euro zonas statistika. Banku bilances – kredīti. [tiešsaiste 11.04.2019.]. Pieejams: <https://www.euro-area-statistics.org/banks-balance-sheet-loans?cr=eur&lg=lv&page=2&template=1>
9. Finanšu un Kapitāla tirgus apskats. 2018. gada 1. Ceturksnis. [tiešsaiste 10.04.2019.]. Pieejams: http://www.fktk.lv/attachments/article/7137/Q1_2018_APSKATS_Publ.pdf
10. FKTK. Kredītiestādes. Ceturkšņa pārskati. [tiešsaite: 17.04.2019] Pieejams: <http://www.fktk.lv/lv/statistika/kreditiestades/ceturksna-parskati.html>
11. FKTK klientu skola. Finanšu pratības indekss. [tiešsaite: 18.04.2019] Pieejams: <http://www.klientuskola.lv/lv/petijumi/finansu-pratibas-indekss.html>
12. FKTK. Mediju telpa. [tiešsaite 18.04.2019] Pieejams: <http://www.fktk.lv/lv/mediju-telpa/pazinojumi-medijiem/6402-majsaimniecibu-ilgtspeja-nostiprinas-uzkrajumi-augusi-par-1-mljrd-eiro.html?highlight=WyJtXHUwMTAxanNhaW1uaWVjXHUwMTJiYnUiXQ==>
13. Latvijas Banka. Kredītu reģistra statistika. [tiešsaite: 15.04.2019]. Pieejams: <https://www.bank.lv/statistika/dati-statistika/kr-statistika>
14. Latvijas Banka. Latvijas Bankas 2017. gada pārskats. [tiešsaite: 12.04.2019]. Pieejams: https://www.bank.lv/images/stories/pielikumi/parlatvijasbanku/gada_parskati/LB_2017_GP.pdf
15. Lursoft. Maksātnespējas, TAP, ĀTAP ierosināšanas dinamika. [tiešsaiste 14.04.2019.]. Pieejams: <http://blog.lursoft.lv/2018/01/18/7226-no-visam-2017-gada-maksatnespejam-fiziskam-personam/>
16. Lursoft. 2016. gada maksātnespējas procesi šķērsgriezumā. [tiešsaiste 14.04.2019.]. Pieejams: <http://blog.lursoft.lv/2017/01/02/2016-gada-maksatnespejas-procesi-skersgriezuma/>

Vadlīnija

17. PTAC. Patērētāju spējas atmaksāt kredītu novērtēšanai kredītu devējiem, kas sniedz kreditēšanas pakalpojumus patērētājiem. 27.04.2018. Pieejams: file:///C:/Users/us1/Desktop/banka_analize/vadlinijas_pateretaju_spejas_atmaksat_kreditu_novertesana_kreditu_devejiem_kas_sniedz_kreditesanas_pakalpojumas_pateretajiem.pdf

Grāmatas

18. Bikse V. *Nauda un Bankas*. – Rīga: VAS „Itma”, 1994. 72 lpp.

19. Kudinska M. *Banku risku vadība*. Rīga. 2016. 68.-70.lpp.
20. Kudinska M. *Komerčbanku riski un to atbilstība pašu kapitālam*. Rīga: Datorzinību centrs, 2005. 34.-164.lpp
21. Kudinska M. *Kreditēšana*. Rīga. 2016. 7.-12.lpp.
22. Romānova I. *Iekšējo reitingu sistēma aizņēmēju kredītriska novērtēšanai*. Rīga, 2009.g, 15.-17.lpp
23. Heffernan S. *Modern banking in theory and practice*. John Wiley & Sons Ltd. 1996. 182.lpp
24. Грюнинг Х., Братанович С. Б. *Анализ банковских рисков. Система оценки корпоративного управления финансовым риском*. Москва. 2004. 123.-138.lpp.
25. Жариков В. Д. *Управление кредитными рисками*. Тамбов: Изд-во тамб. гос. техн. ун-та. 2009. 37.lpp.
26. Костюченко Н. *Анализ кредитных рисков*. Санкт-Петербург. 2010. 195.-197., 286.-287.lpp.
27. Пашков А. И. *Оценка качества кредитного портфеля, Деньги и кредит*. 1997. 29–30.lpp.

Raksti zinātniskos izdevumos un periodikā

28. Ricardas M. *Macroeconomic Determinants of Loan Portfolio Credit Risk in Banks*. Kaunas University of Technology, Panevezys Institute, 2012.
29. Yang B.H., Tkachenko M., “Modeling exposure at default and loss given default: empirical approaches and technical implementation.”, *The Journal of Credit Risk* Volume 8/2. 2012.
30. Андреевич Р. К. *Метод оценки кредитоспособности физических лиц по непрерывной шкале*. Санкт-Петербург. 2015
31. Зобова Е. В., Самойлова С. С. *Управление кредитным риском в коммерческих банках*. 2012
32. Митрофанова К. Б. *Понятие кредитного риска и факторы, на него влияющие*. Молодой ученый. 2015. №2.
33. Серебряков Е. Ю. *Теоретические аспекты возникновения кредитных рисков в современных условиях развития экономики*. Оренбургский государственный университет. 2010.

Elektroniskie informācijas avoti

34. "Citadele" ievieš jaunu instrumentu cilvēka individuālās kredīspējas noteikšanai. Tvnet. Pieejams: <https://www.tvnet.lv/4653339/citadele-ievies-jaunu-instrumentu-cilveka-individualas-kreditspejas-noteiksanai> (skatīts:24.04.2019.)
35. EBI pamatnostādes par kredīspējas novērtējumu, pieejams: https://eba.europa.eu/documents/10180/1162894/EBA-GL-2015-11_LV_GL+on+creditworthiness.pdf/c2c8a4e1-b243-45a8-b68b-d76249081c7b (skatīts 01.04.2019)
36. Eiropas Centrālā Banka. Explainers. Pieejams: <https://www.ecb.europa.eu/explainers/tell-me/html/collateral.lv.html> (skatīts: 24.10.2018.)
37. Eiroeksperts grupa. Viss par un ap novērtēšanu. Pieejams: <https://www.eiroeksperts.lv/lv/vertesana/viss-par-un-ap-novertesanu-1> (skatīts: 06.04.2019.)
38. EM: Nebanku kredīta portfeļa kvalitāte Latvijā uzlabojas, bet aug pagarināto kredītu skaits. Dienas Bizness.18.09.2018. pieejams: <http://www.db.lv/zinas/em-nebanku-kredita-portfela-kvalitate-latvija-uzlabojas-bet-aug-pagarinato-kreditu-skaits-479062> (skatīts 04.04.2019)
39. FKTK klientu skola. Finanšu pratība 2017: mājsaimniecību uzkrājumu ir par miljardu vairāk nekā iepriekš, turpinās finanšu pakalpojumu digitalizācija. 06.09.2018. Pieejams: <http://www.klientuskola.lv/lv/noderigi/fktk/98-finansu-pratiba-2017-majsaimniecibu-uzkrajumu-ir-par-miljardu-vairak-neka-ieprieks-turpinas-finansu-pakalpojumu-digitalizacija.html> (skatīts: 16.04.2019)
40. Kāpēc kredīšanas izaugsme ir ļoti mērena, ja visi apstākļi ir pozitīvi. Dienas Bizness. Pieejams: <http://www.db.lv/zinas/kapec-kreditesanas-izaugsme-ir-loti-merena-ja-visi-apstakli-ir-pozitivi-475382> (skatīts:26.04.2019.)
41. Kādi ir biežākie iemesli, kāpēc cilvēki nevar saņemt patēriņa kredītu. Citadele. Pieejams: <https://www.citadele.lv/lv/atbalsts/jautajumi-un-atbildes/kreditreitings/246/> (skatīts:26.04.2019.)
42. Kredīšanu kavē banku, uzņēmumu un iedzīvotāju piesardzība. Dienas Bezness. 14.09.2018. Pieejams: <http://www.db.lv/zinas/kreditesanu-kave-banku-uznemumu-un-iedzivotaju-piesardziba-478973> (skatīts 09.04.2019)
43. Kredītu kvalitāte bankās – tik balta, kā to mālē. Pieejams: <http://www.knl.lv/raksti/515/print/> (skatīts: 16.04.2019)

44. Kredītdevējiem rūpīgāk būs jāpārbauda patērētāju maksātspēja. LVportals. 24.05.2018. Pieejams: <https://lvportals.lv/norises/295905-kreditdevejiem-rupigak-bus-japarbauda-pateretaju-maksatspeja-2018> (skatīts:17.04.2019.)
45. Kredītaistību maksājums kavē ceturtdaļa. Dienas Bizness. 11.03.2019. Pieejams: <http://www.db.lv/zinas/kreditsaistibu-maksajumus-kave-ceturtdala-485091> (skatīts:19.04.2019.)
46. Kreditiem.lv. Skaidrojošā vārdnīca. Pieejams: http://www.kreditiem.lv/lv/kreditu_skola/vardnica/ (skatīts:19.04.2019.)
47. Latvijas Banka. Par kredītu reģistru. Pieejams: <https://www.bank.lv/darbibas-jomas/kreditu-registrs/par-kreditu-registru> (skatīts:20.04.2019.)
48. Pērn banku sektors sašaurinājies; peļņa samazinājusies gandrīz uz pusi. Latvijas Sabiedriskie Mediji. 29.03.2018. Pieejams: <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/ekonomika/pern-banku-sektors-sasaurinajies-pelna-samazinajusies-gandriz-uz-pusi.a273111/> (skatīts: 14.04.2019)
49. Prezentācija "Ēnu ekonomikas indekss Baltijas valstīs 2009.–2017. gadā". Pieejams: https://www.vid.gov.lv/sites/default/files/a.saukas_prezentacija.pdf (skatīts 09.04.2019)
50. PTAC. Ieteikumi iekšējām procedūrām. Pieejams: <http://www.ptac.gov.lv/ru/node/2042> (skatīts: 29.03.2019.)
51. Spēja aizņemties ir augstāka nekā vēlme to darīt. Dienas Bezness. 25.05.2018. Pieejams: <http://www.db.lv/zinas/speja-aiznemties-ir-augstaka-neka-velme-to-darit-475466> (skatīts 09.04.2019)
52. Закон позволяет физическим лицам объявить себя банкротом. Press. 01.08.2018. Pieejams: <http://www.press.lv/post/u-vas-bolshie-dolgi-zakon-pozvolyaet-fizicheskim-litsam-obyavit-sebya-bankrotom/> (skatīts 14.04.2019)
53. Фирмы и банки обяжут убеждаться в способности человека вернуть кредит. Наш город. Pieejams: <https://gorod.lv/novosti/294890-firmy-i-banki-obyazhut-ubezhdatsya-v-sposobnosti-cheloveka-vernut-kredit> (skatīts:24.04.2019.)

Bakalaura darbs „Kredītriska mazināšanas iespējas fiziskām personām” izstrādāts LU Biznesa, vadības un ekonomikas fakultātē.

Ar savu parakstu apliecinu, ka pētījums veikts patstāvīgi, izmantoti tikai tajā norādītie informācijas avoti un iesniegtā darba elektroniskā kopija atbilst izdrukai.

Autors: _____ Diāna Trofimova _____
(paraksts) (paraksta atšifrējums) (datums)

Rekomendēju / nerekomendēju darbu aizstāvēšanai

Vadītāja: Mg. ekon. lektore Larisa Bule _____
(paraksts) (datums)

Recenzents: As. profesore Irina Solovjova

Darbs iesniegts LU Biznesa, vadības un ekonomikas fakultātes Studiju centrā Dekāna pilnvarotā persona:

metodiķe _____
(paraksts) (paraksta atšifrējums) (datums)

Darbs aizstāvēts _____ gala pārbaudījuma komisijas sēdē _____
bakalaura / maģistra / valsts

Komisijas sekretārs(e): _____
(paraksts) (paraksta atšifrējums) (datums)